

KU LEUVEN

ONDERNEMERSCHAP EN JEUGDWERK

Een onderzoeksrapport in het kader van het
onderzoek “Jeugd en Ondernemerschap”

Jesse Torenbosch & Joke Vandenabeele
Jesse.torenbosch@kuleuven.be

SOLiDi

Inhoud

Context en bijdrage van het rapport	4
Waarom dit rapport?	5
Geselecteerde interviews	6
Opmerkingen over transcriptie en anonimiteit	7
Codering	9
<i>Figuur 1: De wereld van het jeugdwerk in codes</i>	10
Jeugdwerk als praktijk	11
Jeugdwerk als een landschap van praktijken	11
Jeugdwerk als educatieve en eigenzinnige praktijken	12
Analyse-kader praktijk-architecturen	14
<i>Figuur 2: Analyse-model praktijk-architecturen (gebaseerd op Kemmis et al., 2014; Kemmis et al., 2012; Kemmis & Grootenboer, 2008; Kemmis, 2019; 2021)</i>	16
Methodiek analyse sectie 1, 2 en 3	17
Het project van jeugdwerk	18
<i>Figuur 3: woordwolk interviews</i>	20
Methodiek woordwolk	21
Ondernemerschap en jeugdwerk: Dezelfde logica voor andere randvoorwaarden?	22
Sectie 1: Sayings, doings, relatings	23
Inhoud hoofdstukken sectie 1	24
Financiële (middelen)	25
Collectieve, sociale, en individuele dimensies	26
Jeugdwerk en impact.....	26
Samenvattend: alleen collectief kunnen we zaadjes laten bloeien	28
Werk & arbeid	29
De school stimuleert niet tot zelfstandigheid	29
De school leidt niet tot werk op de arbeidsmarkt.....	30
De school leidt er niet toe dat jongeren een zinvolle invulling geven van werk in hun leven.....	31
Conclusie: JeugdWERK: Arbeid via de werking zelf.....	32
(Vrije) tijd en ruimte: Wat willen jongeren van het jeugdwerk?	33
Metaforische ruimte.....	33
Het jeugdwerk als fysieke ruimte	34
Jeugdwerk: Een basis, een (vliegende) start, of een beginpunt.....	35
Het jeugdwerk als basis.....	35
Het jeugdwerk als (vliegende) start.....	36
Het jeugdwerk als beginpunt	36

Verschillende interpretaties, één conclusie	37
Risico: Inherent aan ondernemerschap	38
Jeugdwerk: Safe spaces, vertrouwen, en welzijn	39
Jeugdwerk: Het wegnemen van drempels, risico's en nazorg bij risico's	40
Ondernemerschap: Professionaliteit en verantwoordelijkheid	41
Het jeugdwerk: Een springplank waar naartoe?	42
Sectie 2: De arrangementen achter het jeugdwerk	43
Rol EntreComp onderzoek en reflectie op interviews	44
De drie definities van ondernemerschap: Welke taal wil EntreComp introduceren?	44
Het kader van klassiek ondernemen	44
Het kader van ondernemingszin	44
Het kader van EntreComp	45
<i>Figuur 4: Het EntreComp model (overgenomen van Bagicalupo et al., 2016, p. 6)</i>	45
<i>Figuur 5: EntreComp: Opdeling competenties (Bagiculupo et al., 2016)</i>	46
Cultureel-discursieve arrangementen.....	47
EntreComp en cultureel-discursieve arrangementen	47
Ondernemerschap: Een algemeen erkende taal.....	49
Ondernemerschap: een taal om te communiceren	51
Conclusie: Erkenning jeugdwerktaal in beleidsmakers en bedrijfsleven in plaats van andersom	52
Materiaal-economisch arrangementen: een diversiteit aan middelen	53
Ondernemerschap: een zoektocht naar middelen	53
Ondernemerschap: Middenveld of middenveld?	55
Socio-politieke arrangementen.....	59
Socio-politiek: Een beleidskeuze?	60
Socio-politiek: Een maatschappelijke vraag?	61
Socio-politiek: Een manier om jongeren te bereiken?.....	62
Sectie 3: Aan de startlijn van veel gesprekken	65
<i>Figuur 6: Tabel invulling sayings, doings, en relatings</i>	67
<i>Figuur 7: Tabel invulling arrangementen</i>	68
Legenda figuur 8.....	69
<i>Figuur 8: De coördinaten en looproutes van het jeugdwerk</i>	70
En nu?	71
Afsluitend dankwoord	73
Bibliografie	74
Appendix 1: Codes ronde 1	77
Appendix 2: Codes ronde 2	78

Appendix 3: Woordfrequenties los	80
Appendix 4: Woordfrequenties samengevoegd	88
Appendix 5: Vragenleidraad interviews	96
Hoofdvraag onderzoek	96
Interviewleidraad	96
Focusgroepleidraad	99

Context en bijdrage van het rapport

Dit rapport is geschreven naar aanleiding van het onderzoek “Jeugd en Ondernemerschap”¹ wat er op gericht is om maatschappelijke ondernemerszin bij jongeren aan te moedigen. Dit onderzoek richt zich op de specifieke uitdaging die prioriteit 3 van het Jeugd- en kinderrechtenbeleid² stelt, met name het bevorderen van 'Engagement aan de samenleving door vrijwillige inzet'. Het is een onderzoek dat erop gericht is om via ondernemerschap het vrijwillig engagement bij jongeren in Vlaanderen te stimuleren en te ondersteunen. Bovendien werd in de opdracht verklaring van dit onderzoek opgenomen dat het stimuleren en ondersteunen van ondernemerschap bij jongeren aan de hand van het EntreComp-raamwerk³ ontwikkeld zou worden en ook zou leiden tot een vorming-, training, en coachingsaanbod (VTOC-aanbod) voor jeugdwerkers rond maatschappelijk ondernemerschap. Het originele onderzoeksplan was in handen van drie jeugdwerkorganisaties, namelijk Bamm!, Formaat, en Haven onder de supervisie van het Departement Cultuur, Jeugd & Media. Bovendien is VLAIO (Vlaams Agentschap Innoveren en Ondernemen) nauw betrokken als coördinator van een overkoepelend project voor het stimuleren van maatschappelijke ondernemingszin in verschillende sectoren.

Dit rapport komt voort uit een samenwerking met een doctoraatsonderzoeker van de onderzoeksgroep 'Educatie, Cultuur en Samenleving' (KU Leuven) en heeft als doel een extra piste in het onderzoek uit te werken. Het doctoraatsonderzoek is gefinancierd vanuit het Horizon 2020 onderzoeksprogramma van de Europese Unie onder een Marie Skłodowska-Curie grant agreement No 956919 in het SoLiDi project⁴. Dit project heeft als doel om solidariteitspraktijken te onderzoeken die op een eigentijdse en constructieve werken rond socio-culturele en socio-economische verschillen tussen groepen en op die manier ook positieve praktijken te belichten en te promoten. Het Vlaams jeugdwerk is vanuit het doctoraatsonderzoek een gekozen solidariteitspraktijk. Dit onderzoek zoomt in op hoe er in het Vlaamse jeugdwerk een unieke educatieve omgeving tot stand komt⁵ die jongeren op een meer informele wijze aanspreekt op de waarde van werk en beroepsvorming. In samenspraak met de verschillende partners heeft de onderzoeker en auteur van dit rapport deelgenomen aan de organisatie en uitvoering van de onderzoeksfase van “Jeugd en ondernemerschap”. Dit houdt concreet in dat de onderzoeker samen met een collega's uit het jeugdwerk verantwoordelijk was voor het uitzetten van een onderzoeksmethodiek, planning, en uiteindelijke resultaten. Dit alles in nauwe samenspraak met de andere partners. Echter, de onderzoeker is niet betrokken zijn bij het uiteindelijke VTOC-programma. Dit rapport wil dan ook een eigen analyse presenteren van de data die in dit onderzoek werd verzameld en wil op die manier extra stof tot reflectie en actie aanreiken voor de praktijk van het jeugdwerk.

Bij deze willen we nog eens alle respondenten bedanken voor hun geweldige inzet en eerlijke en inzichtvolle antwoorden. Zonder jullie was dit rapport niet tot stand gekomen.

¹ <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/nieuws/150000-euro-voor-aanmoedigen-ondernemerschap-bij-jongeren>

² Departement Cultuur, Jeugd & Media (2020)

³ Bagicalupo et al. (2016)

⁴ <https://www.solidi.eu/>

⁵ <https://www.kuleuven.be/onderzoek/portaal/#/projecten/3H210591?hl=en&lang=en>

Waarom dit rapport?

Ondernemerschap is wereldwijd een groeiende focus voor zowel de politiek, de economie, als het bedrijfsleven zelf (Fayolle, 2018). Ook in de Vlaamse context, zoals ook de opdracht van dit onderzoek aantoont, is er veel aandacht voor ondernemerschapsonderwijs en voor de verschillende manieren waarop ondernemende vaardigheden het best verworven of aangeleerd kunnen worden. In deze context wordt er vaak aangenomen dat middenveldorganisaties nog ongebruikte potenties hebben die ingezet kunnen worden – en ook complementair aan het onderwijs – ondernemerschap kunnen stimuleren. (e.g. Debarliev, 2022).

In de literatuur is er een levendig debat gaande over het “wat” en “hoe” van ondernemerschapsonderwijs en ondernemerschapsinitiatieven. Er treden hierbij verschillende perspectieven naar voren over de wijze waarop zowel formele als niet-formele settings ondernemerschap kunnen ondersteunen (e.g. Dahlstedt & Fejes, 2019; Kuratko & Hodgetts, 2004). Er zijn bovendien reeds verschillende pogingen geweest om diverse perspectieven met elkaar te verbinden (e.g. Lackéus 2018) en ook pogingen om nieuwe perspectieven te introduceren (Loi et al. 2022). Maar de vaststelling blijft dat de kennis over ondernemerschapsonderwijs geen éénduidig en coherent geheel vormt, zowel theoretisch als in de praktijk (Kuratko, 2005, Loi et al., 2022). Bovendien zijn de voordelen van ondernemerschapsonderwijs niet altijd op een éénduidige wijze vast te stellen of blijken ze zelfs afwezig te zijn (e.g. Johansen, 2014; Pittaway & Cope, 2007) en worden de negatieve effecten van de focus op ondernemerschap vaak genegeerd of niet in twijfel getrokken (e.g. Bandera et al., 2021; Pantea, 2016; Ziemianski & Golik, 2020). Dit rapport wil de vraag stellen of er een mogelijkheid is waarop het jeugdwerk ondernemerschap op een verrijkende manier kan opnemen in haar educatieve landschap, zonder dat dit op één of andere manier voor het jeugdwerk en de jongeren in het jeugdwerk contraproductief kan zijn.

Dit rapport sluit aan bij het argument van Tomi Kiilakoski (2014) die stelt dat jeugdwerk, meer dan veel andere vormen van sociale organisaties, reflecteert waar jongeren zich specifiek maatschappelijk voor willen engageren. Aangezien ondernemerschap een belangrijk maatschappelijk vraagstuk is, is het dus ook aan het jeugdwerk om stil te staan bij de manier waarop ze hun antwoord hierop willen verwoorden. Dit rapport wil hieraan een bijdrage leveren en doet dit o.a. door een overzicht te geven van de stand van zaken van ondernemerschapsinitiatieven in het Vlaamse jeugdwerk. Hierbij worden de twijfels die bestaan rond het versterken van ondernemerschap in het jeugdwerk niet aan de kant geschoven maar biedt dit rapport net de ruimte om deze twijfels en de argumenten die hieraan ten grondslag liggen te articuleren. De inzet van dit rapport is met andere woorden geen argument voor of tegen ondernemerschap in het Vlaamse jeugdwerk, maar wil in de eerste plaats de reflectie bij jeugdwerkers en beleidsmakers rond ondernemerschapsinitiatieven in het jeugdwerk verrijken. Op die manier draagt dit rapport bij aan het doel van het project om de kennis die rond ondernemerschap in het jeugdwerk bestaat op meerdere manieren te verankeren. Waar de jeugdwerkpartners een duurzaam VTOC-aanbod zullen aanbieden, kan dit rapport gebruikt worden als een tijdsapsule die een kaart van coördinaten bevat waarlangs ondernemerschapspraktijken in het jeugdwerk zich verder kunnen ontwikkelen. Eigen aan een tijdsapsule is dat ze over enkele jaren ook jeugdwerkers en beleidswerkers de vraag zal doen stellen hoe het ondernemerschap in het Vlaamse jeugdwerk zich effectief heeft kunnen ontwikkelen en of hierbij misschien andere coördinaten aan waarde hebben gewonnen.

Geselecteerde interviews

De hoofddata van de analyse zijn twaalf getranscribeerde interviews. Er zijn in totaal 27 interviews afgenomen waarvan ook geluidsopnames zijn gemaakt, maar jammerlijk genoeg waren er niet genoeg middelen (zowel in tijd als financieel) om alle interviews te transcriberen. De 12 getranscribeerde interviews zijn zo gekozen dat ze samen een zo breed mogelijke pallet aan perspectieven over ondernemerschap bieden. Sommige van de interviews waren interviews met meerdere personen tegelijkertijd en dit heeft ook mee gespeeld in de selectie van de 12 interviews: zo veel mogelijk respondenten aan het woord laten in de analyse van dit rapport. In dit rapport komen in totaal twintig respondenten aan het woord. Het selecteren van de interviews is geen oordeel over de antwoorden van de respondenten in de interviews die niet werden getranscribeerd. Hun antwoorden hebben als continue inspiratie gediend bij het uitschrijven van dit rapport en ook voor de verdere stappen in het VTOC programma. De volgende interviews zijn geselecteerd:

1. De Ambrassade: Dit interview is getranscribeerd omdat de Ambrassade niet alleen verantwoordelijk is voor het ondersteunen van het Vlaamse jeugdwerk op beleids- en organisatieniveau, het is ook één van de grootste katalysatoren van het Vlaamse jeugdwerk richting de Vlaamse regering en het jeugdwerkbeleid.
2. Growdfunding: Een jeugdwerk organisatie die werkt met het crowdfunden van sociale projecten in Brussel. Dit interview is getranscribeerd omdat het een goed overzicht geeft van ondernemerschap in een grootstedelijke context.
3. De Stroate is een voorbeeld van een jeugdcultuurcentrum dat zich ook heeft ingeschreven op ondernemerschapsinitiatieven. Dit interview met twee medewerkers van De Stroate is getranscribeerd omdat het een voorbeeld is van artistiek ondernemerschap in het jeugdwerk.
4. Het Entrepot en Jeugdhuis Komma (drie respondenten): Dit interview, met drie respondenten – twee medewerkers van Het Entrepot (een beleidsmedewerker en een jeugdwerker) en één van het Jeugdhuis Komma – is getranscribeerd omdat het een gesprek was tussen een artistiek ondernemerschapsinitiatief en een jeugdhuis. Bovendien zijn beide organisaties apart natuurlijk ook een goed voorbeeld van artistiek ondernemerschap (in het geval van Het Entrepot) en een jeugdhuis (in het geval van Komma).
5. De Serre en AmouseeVous, en Copper and Light (drie respondenten): Dit interview is getranscribeerd omdat er twee medewerkers van De Serre aanwezig waren: een beginnende en een ervaren medewerker (die zelf net gestopt was om een eigen onderneming te beginnen). Dit brengt dus twee verschillende perspectieven in gesprek, ook omdat De Serre een artistieke werking heeft met een atelierwerking erbij. Bovendien was er ook nog een medewerker van AmouseeVous en Copper and Light aanwezig die officieel geen jeugdwerker was, maar wel bijzonder sterk in het ondernemingsveld staat. Dit brengt dus ook een buitenstaand perspectief in het jeugdwerk en de analyse.
6. Jeugdhuis Ten Goudberge: Dit interview is getranscribeerd omdat het jeugdhuis bijzonder lokaal geëngageerd is en dus dient dit interview als een voorbeeld van een sterk lokaal jeugdhuis dat zich heeft ingeschreven op ondernemerschap.
7. Transcript Den Eglantier (twee respondenten): Dit interview is vanwege dezelfde reden getranscribeerd als het Jeugdhuis Ten Goudberge. Dit interview dient dus als een voorbeeld van een sterk lokaal verankerd jeugdhuis dat zich heeft ingeschreven op ondernemerschap.

Bovendien was dit interview een gesprek met twee medewerkers wat een andere dynamiek en discussie over ondernemerschap teweeg bracht.

8. Baas Sint-Niklaas: Baas Sint-Niklaas is officieel geen jeugdwerk en definieert zichzelf ook zo niet. Echter, de organisatie heeft de werking en naam van een jeugdwerkorganisatie overgenomen en engageert zich specifiek op ondernemerschap. Dit interview is getranscribeerd omdat Baas Sint-Niklaas zich vanwege de unieke achtergrond op de grens van jeugdwerk en ondernemerschap bevindt en dus een interessant perspectief op jeugdwerk en ondernemerschap biedt.
9. Kinkystar: Dit interview is getranscribeerd omdat Kinkystar expliciet inzet op het bereiken van een breed en alternatief publiek en dus ook veel op de “niet-doorsnee” jongeren. Ondernemerschap wordt hier ook gebruikt als inclusieve praktijk. De Kinkystar is dus een goed voorbeeld van jeugdwerk dat zich onder andere – dus zeker niet alleen – richt op jongeren die te maken krijgen met vormen van sociale uitsluiting.
10. Vagevuur (2 medewerkers), Zenith (2 medewerkers), Juvenes (1 persoon), 't Klokhuis (1 persoon) focusgroep: Dit is de enige focusgroep die tijdens de interviewfase van het onderzoek opgenomen is. Deze focusgroep is dus een sterk voorbeeld van het soort discussies die tussen jeugdwerkers kunnen ontstaan rond ondernemerschap en jeugdwerk.
11. VIZIT (BarVIZIT) (2 medewerkers) + Kavka (1 medewerker): Dit interview is een sterk voorbeeld van een atelierwerking in het jeugdwerk die ook inzet op ondernemerschap. Bovendien was de medewerker van Kavka een ondernemer binnen het jeugdwerk. Op die manier biedt dit interview ook een inzicht in een persoonlijke ervaring binnen het ondernemen in het jeugdwerk.
12. Yasmien Naciri (Innovatiecentrum Werk): Yasmien Naciri is de katalysator van het studentondernemerstatuut en één van de voortrekkers van jong ondernemerschap in Vlaanderen. Ze heeft ook ervaring in het jeugdwerk. Als één van de grootste voorstanders van ondernemerschap en als één van de personen die dit binnen het jeugdwerk heeft geïntroduceerd biedt zij een relevant perspectief in het kader van dit onderzoek.

Opmerkingen over transcriptie en anonimiteit

Er is tijdens het schrijven van dit rapport alles gedaan om zoveel mogelijk de anonimiteit van de respondenten zelf te garanderen. Dit betekent dat er op geen enkel moment in dit rapport specifiek naar één van de respondenten gerefereerd zal worden, maar dat het refereren in algemene zin zal gebeuren. Alle niet-jeugdwerkers zijn als “ondernemers” benoemd in zowel het gebruik van hun uitspraken en hun conclusies. Dit klopt ook met hun achtergrond, aangezien alle niet-jeugdwerkers die geïnterviewd zijn of zelf een onderneming hadden of één gehad hadden, of zichzelf als ondernemer benoemden. Veel van de uitspraken zijn grammaticaal gecorrigeerd en ook geanonimiseerd. Dit is op zo'n wijze gedaan dat dit nooit een invloed heeft op de werkelijke inhoud van de uitspraken. Met “grammaticaal gecorrigeerd” wordt bedoeld dat veel spreektaal verwijderd is, dat specifieke referenties naar de naam van de eigen werking geanonimiseerd of verwijderd zijn, dat de respondenten genderneutraal besproken worden en dat er geen namen van individuen in de uitspraken voorkomen. Bovendien heeft de onderzoeker ook de grootste moeite gedaan om ervoor te zorgen dat geen enkele van de uitspraken teruggeleid kunnen worden naar één enkele respondent. Dit houdt in dat er soms algemeen gesproken moet worden over “veel van de jeugdwerkers” of “één van de ondernemers” wat af en toe de leesbaarheid van het rapport niet ten goede komt. Daarentegen reflecteren alle uitspraken en de respondenten het brede en unieke

landschap van het jeugdwerk en de taal is hier dus ook deel van. Bij de langere vignetten is er voor gekozen om de kleurrijke spreektaal te behouden. Dit is om de inhoud van het rapport engagerend en aansprekend te houden. Bij deze vignetten is de inhoud van de uitspraken van de respondenten niet aangepast.

Codering

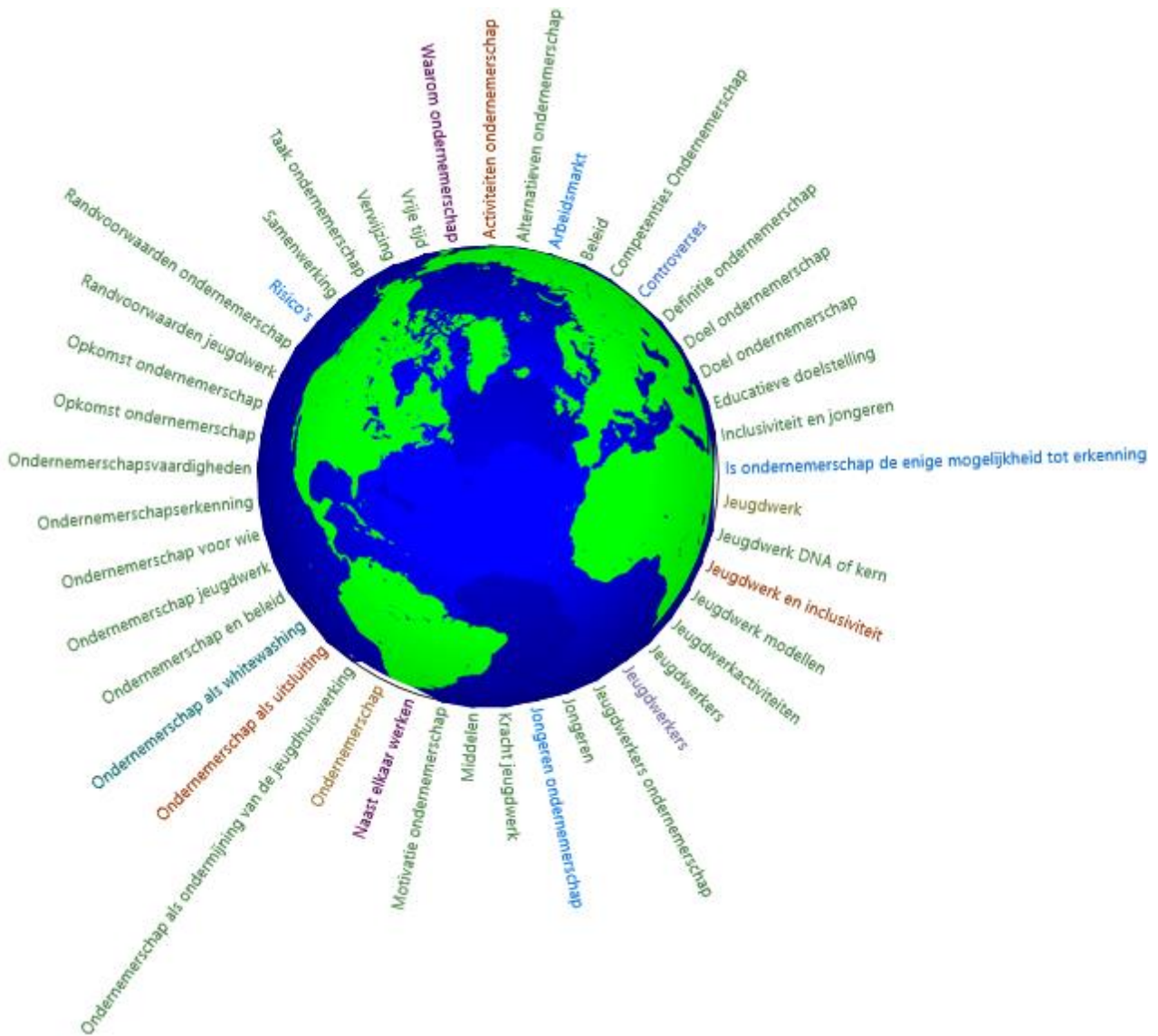
De analyse van de interviews startte met het coderen van de twaalf getranscribeerde interviewdata en dit volgens een systematische werkwijze. Coderen betekent in dit geval dat in de getranscribeerde interviews de verschillende uitspraken van de respondenten systematisch ingedeeld zijn in inhoudelijk af te bakenen 'scènes' waaraan telkens één of meerdere thematische categorieën werden toegekend. Een eerste lijst aan thematische categorieën is bepaald door de onderzoeker zelf en de categorieën zijn in de eerste plaats gedefinieerd vanuit de vragen van de interviewleidraad. Echter, het doel is om een meer diepgaande analyse te doen dan al is gebeurd in het eerste reflectierapport dat door Haven werd opgesteld. Er werd daarom gekozen voor een tweede lijst aan thematische categorieën, de zogenaamde "emerging codes" die naar voren traden tijdens het coderen op basis van de eerste lijst van thematische categorieën. Met andere woorden, voor de analyse in dit rapport zijn zowel deductieve codes (vanuit de focus en doelen van het eigen onderzoek) als inductieve codes (vanuit de praktijk zelf zoals deze naar voren treedt in de interviews) gebruikt (Ravitch & Carl 2021, 264).

Deze werkwijze laat toe om de weelde aan praktijken die er momenteel bestaan in het jeugdwerk rond ondernemerschap in kaart te brengen. Ondernemerschapsinitiatieven worden in dit rapport als eigentijdse praktijken onderzocht en tot een dergelijke analyse behoort ook de manier waarop deze momenteel gepromoot wordt door verschillende actoren om lokaal engagement van jongeren te versterken of om lokale (buurt)problematieken op te lossen. Bovendien wil dit rapport achterhalen of er alternatieven of innovaties verwoord kunnen worden vanuit/voor de praktijk van ondernemerschap in het jeugdwerk: Dit kan in de vorm van vragen over beleid, innovatieve praktijken, nieuwe invullingen van ondernemerschap etc.

Uiteindelijk waren er in de eerste fase 23 codes en subcodes⁶ van de getranscribeerde interviews met in totaal 997 referenties. De structuur van het rapport volgt de codering die werd gehanteerd in de tweede codeerronde. De codes uit de eerste ronde zijn ingedeeld op een één van de nieuwe codes secties⁷ en sommige codes zijn hierdoor weggevallen of in de nieuwe categorie opgenomen. Bovendien zijn meerdere codes uit de eerste fase weggevallen aangezien er in de tweede fase strenger naar de codes wordt gekeken. Uiteindelijk waren er in de tweede fase 22 codes en subcodes van de getranscribeerde interviews met in totaal 721 referenties. In figuur 1 zijn de codes weergegeven op een visuele manier.

⁶ Zie appendix 1 voor deze codes en definities van de codes

⁷ Zie appendix 2 voor deze codes en definities van de codes

Figuur 1: De wereld van het jeugdwerk in codes.

De kleuren geven aan hoeveel bepaalde codes in inhoud (qua woordgebruik) overeenkomen. Er zijn enkele dubbele coderingen (doel ondernemerschap, opkomst ondernemerschap). Dit komt omdat deze codes zowel in ronde één als in ronde twee aangehouden zijn

Jeugdwerk als praktijk

Jeugdwerk als een landschap van praktijken

Voordat een analyse kan aanvangen is het belangrijk om te erkennen op welke manier dit rapport het jeugdwerk als eigenzinnig educatief landschap benadert. Hiermee baseert dit rapport zich op het werk van Stephen Kemmis en het zogeheten “practice architectures” (*ed. vertaald vanaf nu als “praktijk-architecturen”*). Met het woord “landschap” wordt bedoeld dat jeugdwerk niet zomaar éénzijdig is, maar zich bevindt in een wijdverspreid en constant veranderende plaats in de samenleving. In zijn praktijkanalyses benadert Kemmis praktijken óók niet als enkel sociale gegevens of als vaste organisaties. In plaats daarvan beargumenteert hij dat praktijken continu in een “flow” zitten (Kemmis, 2019). Daarmee bedoelt hij dat praktijken een samenhangend geheel zijn van een context, materialen en mensen. Zoals het woord “flow” aangeeft is dit geheel niet statisch maar in een constante beweging. Mensen verlaten organisaties en nieuwe mensen komen binnen, nieuwe maatschappelijke dynamieken beïnvloeden de doelen van een organisatie, en beleidsdoelen veranderen in elk verkiezingsjaar. Dit betekent voor Kemmis en het rapport drie belangrijke uitgangspunten: (1) Je kan over praktijken en hun landschap alleen schrijven over hoe het op het moment van het onderzoek eruit ziet. Immers, wanneer men iets in woorden zet dan zijn die woorden statisch terwijl de praktijk voortbeweegt en nieuwe dingen absorbeert. (2) Ondanks de continue flow zijn praktijken niet arbitrair. Er bestaan achter de handelingen in de dagdagelijkse praktijk een samenspel van vele invloeden. Dit betekent ook dat er handelingen plaatsvinden in een praktijk die voor een buitenstaander ongrijpbaar of zinloos lijken maar die toch hun onmisbare betekenis of doel hebben in de praktijk⁸. Ten laatste, (3) zijn praktijken ook ecologieën (Kemmis et al., 2012). Dit betekent dat één handeling in de praktijk de volgende stap in de praktijk beïnvloedt en mogelijk maakt. Om een klein voorbeeld te noemen: bij het bouwen van een huis maakt de handeling van het leggen van een fundering de rest van het werk mogelijk. Praktijken zien als ecologieën betekent dus dat verschillende handelingen in verschillende praktijken ook gerelateerd aan elkaar zijn.

Dit rapport benadert jeugdwerk dus als een **landschap** waarin de verschillende **jeugdwerkpraktijken** gesitueerd zijn. Hierbij wordt er aangenomen dat het landschap en dus ook de praktijken continu veranderen en elkaar beïnvloeden, dat alle handelingen in de praktijken een betekenis hebben en dat de verschillende praktijken ook samen ecologieën vormen.

Via de theorie van Kemmis zullen we met dit rapport dit landschap van invloeden waarin de handelingen van jeugdwerkers en jongeren plaatsvinden naar de voorgrond halen. Een belangrijke noot is dat wij in een praktijk dus nooit als een individu op zich functioneren. In een praktijk maken wij deel uit van meer dan onszelf. Om Kemmis te vertalen: Praktijken zijn de manier waarop wij participanten worden van de maatschappij en waarop wij van een eenzame “ik” naar een solidaire “wij” gaan (cf. Kemmis, 2019, p. 11). Hierdoor zijn praktijken dus ook *de* manier waarop intergenerationele kennis overgedragen wordt: **via**, **over**, en **door** de praktijk. In andere woorden, praktijken zijn de manier waarop mensen **collectief** betrokken zijn met de wereld om zich heen.

⁸ Kemmis noemt het erkennen van een doel aan schijnbaar doelloze praktijken een teleologie, dit is een rol die een handeling in een praktijk als het ware “toegewezen” krijgt.

Jeugdwerk als educatieve en eigenzinnige praktijken

Het jeugdwerk wordt dus in dit rapport benadert als een set praktijken die zich bevinden in het landschap van de maatschappij. Echter, deze benadering is niet uniek aan het jeugdwerk en zou in principe op elke praktijk wereldwijd toegepast kunnen worden. Er zijn in dit rapport nog twee extra kwaliteiten die in onze analyse van het jeugdwerk mee zijn opgenomen. Allereerst zijn jeugdwerkpraktijken **educatief** en bovendien zijn ze ook **eigenzinnig**.

Wanneer dit rapport aangeeft dat jeugdwerk een educatieve praktijk is dan wordt dit in navolging van Tomi Kiiloski (2014) gedaan. Kiiloski zijn vaststelling is, samen met andere auteurs (e.g. Billet, 2010; Honneth, 1995), dat er grenzen zijn aan wat het formele educatieve structuren (lees: de school) teweeg kunnen brengen. Bovendien wordt het woord educatief vaak verward met het woord school (cf. Kemmis et al., 2014). Met de vaststelling dat jeugdwerk educatief is wordt er in dit rapport gesteld dat jeugdwerk ook een landschap is waar geleerd wordt en leerprocessen en engagement met de eigen praktijk en de wereld teweeggebracht worden (zie ook: Kemmis, 2019). Dit engagement gebeurt op individueel, relationeel, en collectief niveau via de praktijken (cf. Kemmis et al., 2014)⁹. Het woord “nonformeel” betekent in deze context niet meer of minder dat de vorm en inhoud van jeugdwerk niet vastliggen maar veranderen van situatie tot situatie (Kiiloski, 2014). Of om het letterlijk te zetten: de educatieve inhoud van jeugdwerk ligt niet vast in leerdoelen of andere geformaliseerde werkvormen.

Wanneer we met dit rapport aangeven dat jeugdwerkpraktijken eigenzinnig zijn, betekent dit niet dat we ervan uitgaan dat jeugdwerk – en in het verlengde jeugdwerkers – maar doen waar zij zin hebben of dat hun werking te vernauwen of te abstraheren valt. Wat deze aanduiding of kwaliteit daarentegen *wel* betekent is dat jeugdwerk als middenveldorganisatie niet zozeer een tegendraadse maar wel een ‘eigendraadse’ rol opneemt in het educatieve landschap. Aan één kant beantwoordt het jeugdwerk aan de verwachtingen van de maatschappij en bereidt het jongeren voor om **zorg** op te nemen voor de maatschappij, aan de andere laat het jongeren ontwikkelen tot individuen die op een geheel eigen manier mee vorm kunnen geven aan die samenleving. Kiiloski geeft aan dat deze ontwikkeling van jongeren ook wel **personalisatie** wordt genoemd. Het is ook de rol als **middenveld** wat het jeugdwerk zo eigenzinnig maakt omdat zij steeds dient te balanceren tussen hun verantwoordelijkheid naar de maatschappij en hun verantwoordelijkheid naar de jongeren toe. Het is in deze balans dat Maria-Carmen Pantea (2014) de eigenzinnigheid van het jeugdwerk verwoordt: de eigenzinnigheid van het jeugdwerk ligt in het feit dat zij in deze balans kritische reflectie kunnen aanmoedigen, op vragen van sociale rechtvaardigheid kunnen focussen en vormen van macht onder de loep kunnen nemen (Pantea, 2014).

Dit rapport benadert jeugdwerk dus als een **eigenzinnige** en **educatieve** praktijk die een balans zoekt tussen **personalisatie** van jongeren en het opnemen van **collectieve zorg** voor de maatschappij. Deze balans wordt gevonden in het feit dat het jeugdwerk als **middenveld** kritische reflectie kan aanmoedigen in het landschap via **concrete praktijken**

⁹ This definition of education ... shows the double purpose of education: to prepare people to live well in a world worth living in. On the side of the individual, it concerns the formation of persons; on the side of the social, it concerns the formation of communities and societies. It thus takes a view about how people should live in the world, and about the kind of world they should aim to establish. (Kemmis & Grootenboer, 2014, p. 27)

Met andere woorden, het jeugdwerklandschap kan als middenveld functioneren en op die manier een kritische stem laten horen zowel richting de jongeren, het politiek beleid, en andere actoren die met het jeugdwerk samenwerken. Omdat jeugdwerk dus een eigenzinnig en educatieve set van praktijken in een landschap is, is het moeilijk om een vaste “waarde” aan het jeugdwerk te koppelen. Het jeugdwerk wordt echter vaak in discussies geabstraheerd of er worden bepaalde mythische democratische en emanciperende krachten aan het jeugdwerk toegekend (cf. Coussée, 2006a), of het jeugdwerk wordt gelijk gesteld aan een set methodieken.

Analyse-kader praktijk-architecturen

Om de concrete praktijken van het jeugdwerk en de vele handelingen hierbij in beeld te krijgen wordt er, zoals eerder gesteld, de analyse-methodiek van Kemmis gebruikt. Met het woord architectuur wordt eigenlijk focus van deze analyse al voorspeld, namelijk: op welke manier wordt een praktijk “gebouwd”? Dit analysekader zoomt in op hoe de deelnemers in een praktijk altijd in relatie tot elkaar staan en via volgende drie onderscheidingen geeft dit kader aan hoe op een specifieke plaats (Kemmis gebruikt hiervoor het woord ‘site’), bijvoorbeeld de plek en het gebouw waar een jeugdhuis is gelegen, het handelen van deze deelnemers tot stand komt:

1. **Sayings** (id. gezegden of uitdrukkingen): De gebruikte taal van de participanten in een praktijk die karakteristiek is voor die praktijk. Dit betekent ook: de mogelijkheden tot eigen specifieke aandachtspunten die in de gebruikte taal naar voren treden.
2. **Doings** (id. manieren van doen en laten): De activiteiten die deelnemers van een praktijk met elkaar opnemen. Dit betekent ook: wat deelnemers van een praktijk zeker niet of laten om te doen.
3. **Relatings** (id. betrekkingen): De wijze waarop deelnemers van een praktijk met elkaar en met andere mensen buiten de praktijk relaties met elkaar aangaan. Dit betekent ook: de eigen of specifieke wijze waarop deelnemers van een praktijk met materiële zaken en dingen omgaan.

Deze drie kanten van de relatie tussen de praktijk en de deelnemers hangen samen in een **project**. In het model van Kemmis is een project het antwoord op de vraag: Wat ben je aan het doen? (Cf. Kemmis et al., 2014). Dit betekent voor dit rapport dat we praktijken onderzoeken die allemaal gericht zijn op het mogelijk maken van ondernemerschap bij jongeren.

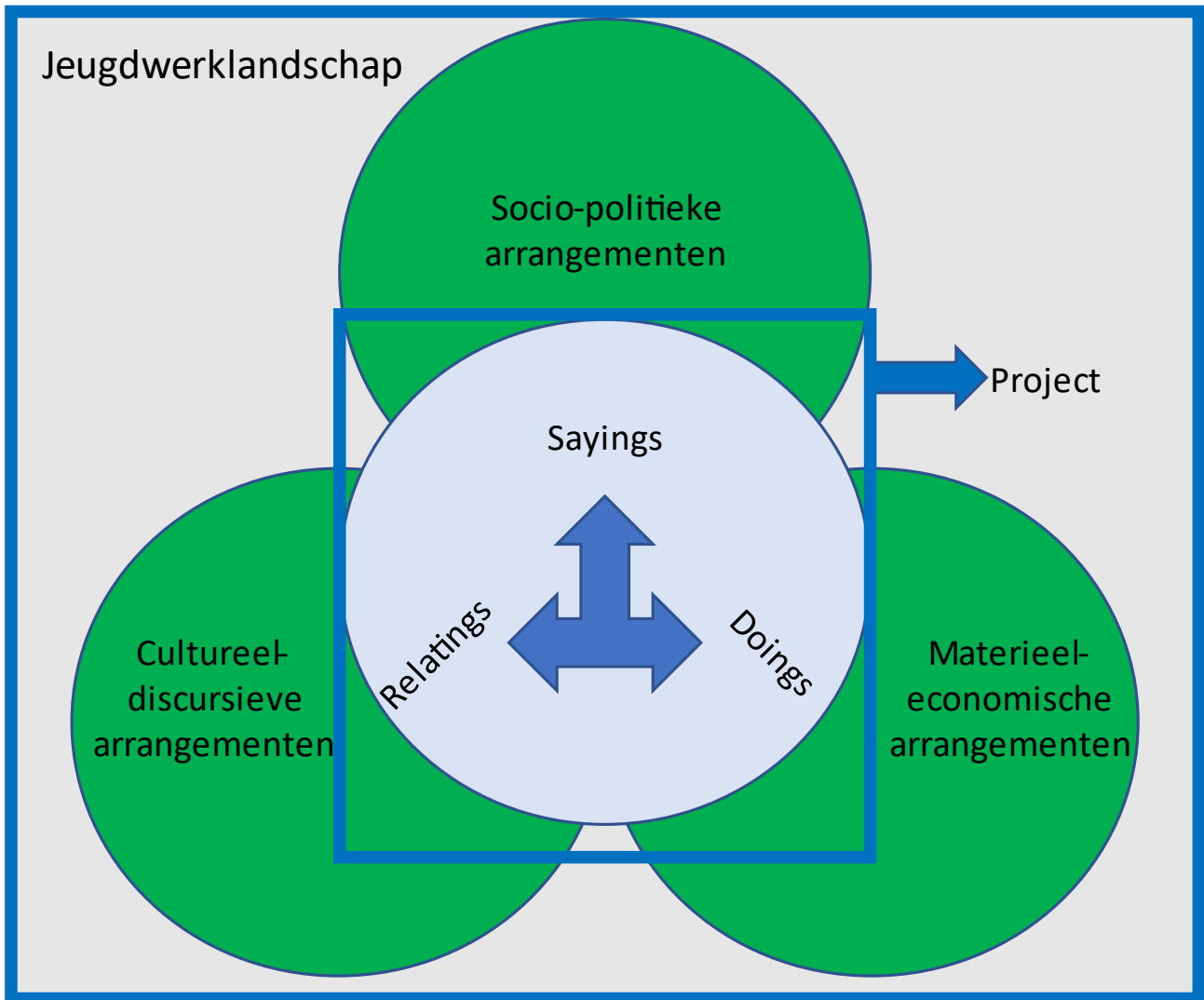
Belangrijk is ook dat dit kader aangeeft dat praktijken (zoals jeugdwerkpraktijken) zich niet in een vacuüm afspelen en dus nooit los staan van de maatschappelijke omgeving waarin ze plaatsvinden. De drie kwaliteiten van een praktijk worden mogelijk gemaakt en beperkt door drie vormen van **arrangementen** die op een specifieke plaats of lokale setting samenkomen en de architectuur van een praktijk in die specifieke lokale setting vorm geven. Om het voorbeeld van een jeugdhuis te nemen, het is uit de interviews al gebleken dat sommige jeugdhuisen een goede relatie hebben met hun lokaal gemeentebestuur en dat er in een relatie van wederzijds vertrouwen veel mogelijk is. Andere jeugdhuisen missen deze band en voelen zich hierdoor beperkt in hun handelen, bijvoorbeeld omdat ze geen toestemming kregen voor bepaalde evenementen. Dat is een voorbeeld hoe een socio-politiek arrangement een praktijk mee vorm geeft.

Wanneer het rapport het over de praktijk van jeugdwerk heeft, dan wordt er bedoeld dat in elke gegeven site **sayings, doings, en relatings** samengenomen worden en geëngageerd worden. Dit om het **project** vorm te geven. Deze projecten worden beïnvloed door verschillende **arrangementen** die bepaalde handelingen wel of juist niet mogelijk maken. Dit alles maakt het landschap van jeugdwerk (zie: *figuur 1*).

De drie arrangementen zijn:

1. Cultureel-discursief: de woorden of semantische betekenissen die in de samenleving (bvb. door beleidsmakers, onderzoekers, praktijkwerkers binnen andere werkvelden etc.) worden gehanteerd over een specifieke praktijk. Bijvoorbeeld: welke woorden worden gebruikt in de recente aandacht voor jeugdig ondernemerschap en welke waarde worden met deze woorden uitgedrukt?
2. Materiaal-economisch: de fysieke en economische mogelijkheden die bestaan op een site. Bijvoorbeeld: Is er genoeg personeel en vrijwilligers?. Welke financieel tegemoetkoming is er mogelijk en in welk gebouw kan een jeugdwerkinitiatief plaats vinden?
3. Socio-politiek: de machtsrelaties (zowel hiërarchische als solidaire of wederzijdse relaties) die bestaan op een site. Bijvoorbeeld: Welke richtlijnen vanuit het beleid dienen sowieso uitgevoerd te worden? Welke groepen van jongeren hebben invloed op de activiteiten en wat is de wederzijdse relatie tussen deze jongeren en met jeugdwerkers?

Via de getranscribeerde interviews (zie het hoofdstuk "Data") zal dit rapport dus op een concrete wijze beschrijven wat de eigenzinnige en educatieve praktijken van het jeugdwerk zijn en hoe ze tot stand komen. Bovendien zal er gekeken worden op welke manier binnen het jeugdwerklandschap ondernemerschapsprijken ingevuld worden via de specifieke onderscheidingen van het praktijk-architectonisch kader.

Figuur 2: Analyse-model praktijk-architecturen (gebaseerd op Kemmis et al., 2014; Kemmis et al., 2012; Kemmis & Grootenboer, 2008; Kemmis, 2019; 2021)

Methodiek analyse sectie 1, 2 en 3

Met behulp van de praktijk-architectonische aanpak en de codering zullen de interviews dus geanalyseerd worden. Maar dit biedt natuurlijk nog geen methodiek voor de selectie van welke thema's er besproken dienen te worden. Om dit te bepalen is er gebruik gemaakt van een woordwolk (zie: *methodiek woordwolk*). Uit deze wolk zijn vervolgens de meest gebruikte woorden als thema's van dit rapport geselecteerd. Dit betekent dat de onderzoeker naar de meest gebruikte woorden uit de interviews heeft gekeken en hieruit zes thema's heeft afgeleid. Deze thema's zullen achtereenvolgens in dit rapport besproken worden en dit is gebaseerd op de inhoud van de interviews die aan de hand van de codering is gevonden. Uiteindelijk zal dit rapport deze thema's ook vertalen naar de karakteristieke sayings, doings, en relatings van het jeugdwerk.

In sectie twee zullen de arrangementen rond het jeugdwerk besproken worden zoals ze uit de codering en interviews naar voren komen. In deze sectie onderzoeken we hoe de opkomst van ondernemerschap vanuit deze arrangementen wordt opgenomen door het jeugdwerk, en stelt dit rapport de vraag of het opnemen van ondernemerschap als onderwerp ook iets verandert aan de educatieve omgeving van het jeugdwerk. Het is dus ook gepast om in sectie twee te reflecteren op het EntreComp model, aangezien dit een model is dat buiten het jeugdwerk ontwikkeld is en dus vanuit een arrangement invloed uitoefent op het jeugdwerklandschap. Uit deze sectie zal ook blijken dat de arrangement niet zomaar éézijdig een patroon opleggen aan jeugdwerkers, maar dat jeugdwerkers in hun dagdagelijkse praktijken op een eigenzinnige manier de "sporen"¹⁰ van deze arrangementen vormgeven.

In sectie drie zal er een kaart aangeboden worden die visueel weergeeft wat de belangrijke coördinaten rond jong ondernemerschap zijn en welke vragen uit het rapport met deze coördinaten kunnen worden verbonden.

¹⁰ Kemmis noemt de gevolgen van de verschillende arrangementen "sporen" die door opeenvolgende praktijken gebruikt en hervormt worden.

Het project van jeugdwerk

Maar voordat de analyse in dit rapport kan beginnen, willen we stil staan bij het project van het jeugdwerk zelf en de wijze waarop we in dit rapport willen meenemen in de analyse. Dit is belangrijk omdat het project van het jeugdwerk datgene is waarmee jeugdwerkers in de eerste plaats mee bezig zijn. Om het nog eens met Kemmis toe te lichten: het is een antwoord op de vraag “Wat ben je aan het doen?” (Cf. Kemmis, 2014). Het is een open deur om te stellen dat er niet zoiets bestaat als dé identiteit van het jeugdwerk (bijvoorbeeld Cousse, 2006a; 2006b), en ook het ‘praktijk-architecturen’-kader doet ons stil staan bij de complexiteit van een dergelijke vraag. Om toch een indicatie te geven van de richting waarin een antwoord op deze vraag kan worden gegeven, wordt er hier een stuk van een interview beschreven waarin het project van jeugthuizen als een specifieke jeugdwerkpraktijk de focus is:

Het interview is al enige tijd bezig en is aanbeld in het reflectieve gedeelte. Het gaat over de identiteit van jeugthuizen. Voornamelijk de Nederlandse onderzoeker had er wat vragen over. Hij vroeg zich af waarom het toch kwam dat zoveel jeugthuizen niet meer leken te voldoen aan het beeld dat hij ervan had, een huis met een toogwerking waar af en toe een workshop georganiseerd werd maar wat voornamelijk toch echt een feestlocatie was. Eén van de twee respondenten ademt diep in tijdens haar nadenken. “Ja, op welke manier? Pfff. Er hangt gewoon nog een algemeen beeld, wat ook logisch is. Maar het is niet zo gemakkelijk te omschrijven wat onze job is, je kan dat eigenlijk niet.”

De andere onderzoeker, een Vlaming met de nodige persoonlijke ervaring in het grootstedelijk jeugdwerk springt enthousiast in op deze vaststelling: “Ja, ik heb dit ook op de familiefeesten. ‘Wat doe jij van werk?’ ‘Ah ik werk in een jeugdhuis.’ ‘Bent gij dan cafébaas?’” Hij grinnikt.

De respondent lacht ook en leunt achterover. “Zo. Ja, maar wat doet je dan eigenlijk?”

De Vlaamse onderzoeker knikt. “En je kunt er ook moeilijk een antwoord op geven he?”

“Ja, je kunt daar geen antwoord op geven...”

Er zijn enkele seconden stilte terwijl iedereen nadenkt voordat de Vlaamse onderzoeker toch met een antwoord komt:

“Ik werk met jongeren.”

03-11-2022

Alhoewel dit ook een banale vaststelling is, immers dit zou betekenen dat alle organisaties die met jongeren werken ook jeugdwerk zijn, gaan we er vanuit dat voornamelijk voor jeugthuizen waar een groot deel van onze gedane interviews plaats vonden, dit toch een verlichtend antwoord is op de vraag “waar zijn we eigenlijk mee bezig in wat we elke dag doen?”. Het geeft namelijk aan dat in het jeugdwerk er gewerkt wordt met wie bij het jeugdhuis, jeugdvereniging, of jeugdinitiatief aanklopt of aanwezig is. Belangrijk hierbij, aldus de respondenten, is dat dit ook **alle** jongeren betreft. Zelfs als een jongere op geen enkele wijze zich reeds heeft geïnformeerd of kan tonen hoe hij of zij een meerwaarde kan zijn voor het betreffende jeugdwerkinitiatief, dan nog zou die welkom zijn in een jeugdhuis en dus zeker niet geweigerd worden. “Als we vanuit die strenge voorwaarden gaan vertrekken dan zou ik daar ook niet meer willen meewerken” (19-10-2022). Het jeugdwerk stelt dus niet van te voren voorwaarden vast rond wie er wel en wie er niet deel mag nemen aan een activiteit. In plaats daarvan wordt er altijd gewerkt met de groep die er op dat moment is.

Bovendien doet deze eenvoudige maar erg typische uitspraak ook nog een andere vaststelling die veel jeugdwerkers in de interviews ook hebben verwoord. Het jeugdwerk biedt geen vast pad, model aan, of zelfs een oplossing aan. In plaats daarvan, aldus de respondenten, gaan jeugdwerkers **samen met** de jongeren aan de slag, ook al weten ze het antwoord zelf niet. Oftewel het simpelste antwoord op de vraag “wat ben ik aan het doen?” als jeugdwerker is “met jongeren werken”. Deze vaststelling zullen wij dus in de analyses hierna ook aanhouden als project van het jeugdwerk.

Methodiek woordwolk

Om in een eerste stap van onze analyse een goed beeld te krijgen van de thema's die allemaal aan bod kwamen tijdens de interviews is er van alle getranscribeerde interviews een woordfrequentielijst gemaakt. Dit is gedaan door de 1000 meest gebruikte woorden te genereren¹¹. Vervolgens is de onderzoeker door deze lijst gegaan en zijn de stopwoorden of niet-relevante woorden verwijderd (bijvoorbeeld "dan", "toch", of veel van de werkwoorden). Hierna zijn bij de woorden die hieruit kwamen ook de synoniemen en meervouden opgezocht en toegevoegd aan de frequenties. Synoniemen zijn niet samengevoegd als er verschil in gebruik was (bijvoorbeeld het verschil tussen "gasten" en "jongeren") om zo de rijkheid van inhoud en het daarbij horend taalgebruik zo goed mogelijk in beeld te blijven houden. In Appendix 3 staat de lijst van woorden met frequenties van alle woorden en synoniemen en hoe ze opgeteld zijn. In Appendix 4 staat de uiteindelijke lijst met gebruikte frequenties en termen. Van deze frequenties is een woordwolk gegenereerd (zie: *figuur 3*). Deze woordwolk en de bijbehorende lijst geven niet inhoudelijk weer waar de interviews het over hadden, dit zal later in de analyse terugkomen. De woordwolk geeft wel reeds de taal of uitdrukkingen weer die werden gebruikt rond ondernemerschap in het jeugdwerk. Veel van de meest gebruikte termen zijn niet verassend, maar tonen wel, op een erg aansprekende wijze, wat de meest genoemde onderwerpen waren in de interviews. Stipt op het meest frequent woordgebruik, met hier en daar de nodige synoniemen, staan: het jeugdwerk, het ondernemerschap, en het jeugdhuis. Een aantal van de termen bevestigen ook al wat er eerder in dit rapport is gesteld. Bijvoorbeeld, het jeugdwerk is een educatieve omgeving waar het "leren" mogelijk wordt gemaakt. Een ander voorbeeld zijn de woorden "idee", "noden", en "interesses" en liggen in de lijn van hoe veel van de jeugdwerkers met jongeren willen werken: ze willen werken vanuit de noden, de ideeën of interesses van de jeugd zelf. Dergelijke woorden zijn dus ook geen verrassing maar bevestigen wel de specifieke manier waarop jeugdwerkers en jongeren met elkaar in interactie treden. Bovendien zijn een aantal van de termen interessant omdat ze aangeven welke andere actoren betrokken zijn bij het ondernemerschap in het jeugdwerk, of die genoemd werden in combinatie met ondernemerschap. Dit zijn termen als "school", "Haven", "Brussel", "VZW", "Vlaanderen", "Overheid", "Universiteit", "Europa", etc. Dit bevestigt weer dat jeugdwerk als middenveld zeker niet los staat van andere actoren. Deze actoren maken ook deel uit van de arrangementen die om de praktijk van jeugdwerk heen staan. Daarom zullen deze arrangementen later toegelicht worden in sectie 2 met de werkelijke inhoud van de interviews.

¹¹ Voor zowel het coderen als het genereren van frequenties is NVIVO gebruikt

Ondernemerschap en jeugdwerk: Dezelfde logica voor andere randvoorwaarden?

Er zijn in deze woordfrequenties ook woorden vaak gebruikt die opvallend zijn, en nog verder toegelicht dienen te worden. Dit zal in dit rapport gebeuren door op basis van de twee codeerlijsten de inhoud van interviews te analyseren. Echter, tijdens de codering is een opvallend verschil gevonden tussen de randvoorwaarden van ondernemerschap en jeugdwerk. Dit opvallende verschil zette zich door in de tweede codeerronde en dient in acht genomen te worden. Of anders gezegd: uit de inhoud van de interviews blijkt dat de respondenten twee referentiekaders aanhouden, namelijk één kader van het jeugdwerk en één kader van het ondernemerschap in het jeugdwerk. Dit klinkt in eerste instantie als een redelijk logisch verschil, immers niet elk initiatief in het jeugdwerk heeft te maken met ondernemerschap. Desalniettemin, wat ook duidelijk zal worden in de analyse, verandert de focus op het ondernemerschap de manier waarop de respondenten de 'sayings, doings, en relatings' van het jeugdwerk uitdrukken.

Om deze twee verschillende logica's van jeugdwerkpraktijken en ondernemerschapspraktijken binnen jeugdwerk te respecteren zal in de beschrijving van de verschillende begrippen deze scheidslijn ook aangehouden worden. Het is wel belangrijk om te erkennen dat in de praktijk deze logica's ook vaak door elkaar lopen. Vanuit een praktijk-architectonisch perspectief is dit daarentegen een belangrijke vaststelling omdat het blootlegt waar ondernemerschapsuitdrukkingen en jeugdwerkuitdrukkingen wel en niet in elkaars verlengde liggen. Dit treedt ook naar voren hoe in het gebruik van dezelfde terminologieën door jeugdwerkers en ondernemers toch blijkt dat er vaak andere of zelfs paradoxale educatieve doelen zijn in het ondernemerschap en in het jeugdwerk. Of, om het stelliger te verwoorden, het toont waar het ondernemerschapskader, zoals de respondenten het zien, wel of juist niet aansluit bij de praktijk van het jeugdwerk. Zoals eerder gezegd zullen sommige van deze kwesties uitgebreider behandeld worden in sectie 3. Er moet dus vastgesteld worden te stellen dat er ten minste twee educatieve omgevingen gecreëerd worden in het jeugdwerk: dat van ondernemerschapsjeugdwerk en dat van jeugdwerk.¹²

¹² Het blijft echter belangrijk om te herhalen: Er zijn ook zeker wel overeenkomsten in deze twee omgevingen

Sectie 1: Sayings, doings, relatings

Zoals eerder gesteld zijn er uit de woordwolk (zie: *figuur 3*) verschillende thema's gevonden. Het gaat om de volgende 6 thema's:

Allereerst is er een duidelijke voorkeur aan woorden die te maken hebben met financiële middelen. Voorop in deze lijst staat het woord "geld" maar ook woorden als "euro", "economie", "product", "winst", "middelen", "verdienen", en "subsidies" tonen aan dat er in de interviews een preoccupatie was met de financiële praktijk van het jeugdwerk en ondernemerschap (initiatieven).

Ten tweede, er is een focus met de sociale en maatschappelijke kant van zowel het jeugdwerk als het ondernemerschap. Op het eerste zicht lijkt dit niet opvallend, immers zoals er al eerder gesteld is heeft het jeugdwerk als middenveld een maatschappelijke rol. Daarentegen blijkt uit de interviews dat de sociale rol verschillend wordt geïnterpreteerd vanuit het jeugdwerk met woorden zoals "collectief", "samen" en "gemeenschap" terwijl vanuit een ondernemerschapskader er vaker woorden aan gelinkt zijn zoals "bedrijven" en "arbeidsmarkt". Het woord "samenwerking" wordt door beide logica's vaak ingezet.

Ten derde is er een duidelijke focus op woorden die te maken hebben met "werk" en "maken". Dit wordt versterkt door woorden als "arbeidsmarkt", "economie", "winkel", "zaken", "zaak". Dit toont aan dat er in de interviews ook veel over de rol van arbeid in zowel jeugdwerk als in ondernemerschap wordt gepraat.

Ten vierde, er is een focus op tijd. Specifiek vanuit de respondenten komt inhoudelijk naar voren dat "tijd" gaat om rol van vrije tijd en wat dit betekent voor zowel jeugdwerk als ondernemerschap. Het woord "ruimte" wordt ook vaak hierbij gebruikt, zowel metaforisch als letterlijk.

Ten vijfde is er ook het woord "start" dat vaak in combinatie met woorden als "basis" of "starters" benoemd wordt. Vanuit de verschillende ondernemers werd het woord "doorverwijzing" hier ook vaak genoemd.

Als zesde en laatste opvallend detail in de woordwolk is dat het woord "risico" ook vaak wordt genoemd. Vanuit het jeugdwerk wordt hier vaak het woord "veilig" "steun", "welzijn", of "stimuleren" aan gekoppeld. Vanuit ondernemerschapsperspectieven werd hier vaak het woord "verantwoordelijkheid", "uzelf", "realiseren", en "professioneel" aan gekoppeld. Het woord "realiteit" werd zowel vanuit een jeugdwerkperspectief als een ondernemersperspectief vaak gebruikt.

Inhoud hoofdstukken sectie 1

Thema	Paragraven
Financiële middelen	n.v.t.
Collectieve, sociale, en individuele dimensies	• Jeugdwerk en impact Samenvattend: alleen collectief kunnen wij zaadjes laten groeien
Werk & arbeid	• De school stimuleert niet tot zelfstandigheid • De school leidt niet tot werk op de arbeidsmarkt • De school leidt er niet toe dat jongeren een zinvolle invulling geven van werk in hun leven • Conclusie: JeugdWERK: Arbeid via de werking zelf
(Vrije) tijd en ruimte: Wat willen jongeren van het jeugdwerk?	• Metaforische ruimte • Het jeugdwerk als fysieke ruimte
Jeugdwerk: Een basis, een (vliegende) start, of een beginpunt	• Het jeugdwerk als basis • Het jeugdwerk als (vliegende) start • Het jeugdwerk als beginpunt • Verschillende interpretaties, één conclusie
Risico: Inherent aan ondernemerschap	• Jeugdwerk: Safe spaces, vertrouwen en welzijn • Jeugdwerk: Het wegnemen van drempels, risico's en nazorg bij risico's • Ondernemerschap: Professionaliteit en verantwoordelijkheid • Het jeugdwerk: Een springplank waar naartoe?

Financiële (middelen)

Ondanks de invulling van ondernemerschap zoals het door de Vlaamse regering (sociaal ondernemerschap) of door dit project (waarde-creërende ondernemerschap) blijkt uit de interviews dat voor zowel jeugdwerkers als ondernemers ondernemerschap toch ook altijd een financieel doel heeft. Het meest-voorkomende argument vanuit de ondernemers is dat ondernemerschap een manier is om financieel onafhankelijk te zijn, of letterlijk *“om de boterham te verdienen (22-11-2022)”*. In de interviews is er ook gevraagd naar wat voor middelen jeugdwerkers en jongeren nodig hadden om ondernemerschap bij jongeren te stimuleren en ook hier was “geld” het meest voorkomende antwoord. Deze respondenten zien geld dus zowel als één van de meest duidelijke doelen en ook als een cruciale randvoorwaarde van ondernemerschap.

Wat ook uit de analyse van de codes “doel ondernemerschap” en “taak ondernemerschap” naar voren treedt, is dat voor de meeste respondenten de taak van ondernemerschapsinitiatieven op een bepaalde wijze toch altijd het verdienen van geld is. Dit wordt wel op verschillende manieren genuanceerd.

Zo blijkt dat het geld verdienen in ondernemerschap niet altijd te maken heeft met wat door de respondenten *“neoliberaal gedachtengoed (03-11-2022)”* wordt genoemd, maar dat zij merken dat voor veel jongeren het verdienen van geld ook een manier is om maatschappelijke erkenning te verkrijgen voor wat ze aan goed werk afleveren. Voor veel jongeren, zo stellen de respondenten, is geld ook een indicatie van succes. Aan de andere kant is geld verdienen met ondernemerschap voor veel jongeren ook een *“noodzakelijk kwaad (22-11-2022)”*. Vanuit het artistiek jeugdwerk werd er bijvoorbeeld gesteld dat voor jongeren met een vaardigheid in ambacht of met kunst, ondernemerschap ervoor zorgde dat zij met hun passie en interesses konden werken. Dit was een passie en interesse die zij niet in hun dagelijks werk of op school kwijt kunnen en dat is voor hun ook de reden om dit te praktiseren binnen het jeugdwerk en dit vaak op deeltijdse basis. Voor deze jongeren is ondernemerschap een manier om van hun passie een beroep te maken. Geld is daarbij zowel een erkenning als ook een manier om de passie blijvend mogelijk te maken.¹³

Samenvattend kunnen we stellen dat wanneer respondenten spreken over ondernemerschap zij dit ook altijd verbinden met een gerichtheid op het verdienen van geld. Dit hoeft niet altijd “winstvergaring” in een klassiek of neoliberaal verdienmodel te zijn. Sterker nog, als het voor een jongere alleen gaat over persoonlijke winst, dan stellen de jeugdwerkers dat zij niet de juiste plaats zijn om dit binnen het jeugdwerk te ondersteunen. Dit betekent voor de jeugdwerkers niet dat ze deze jongeren zullen weigeren maar ze wel zullen proberen om zijn of haar ambities bij te stellen. We laten hier nog een andere respondent aan het woord: *“Wij gaan altijd eerst afdtoetsen in welke mate iemand bereid is om zijn idee hier samen met anderen te gaan onderzoeken en misschien ook samen met de werking wel wat wil uitbouwen. Als het gewoon is ‘ik heb mijn idee en ik wil dat doen en daar in groeien en jij moet mij daarin begeleiden’ dan zeggen wij sorry, handen af” (03-11-2022)*. Oftewel, deze respondent stelt dat deze jongere zal gevraagd worden om zijn idee van ondernemerschap te verbinden met de gehele werking van dit jeugdwerkinitiatief. In jeugdwerk is er met andere woorden maar plaats voor bepaalde vormen van ondernemerschap en krijgt ondernemerschap in het jeugdwerk vooral ook een collectieve dimensie.

¹³ Er werd ons door meerdere respondenten op het hart gedrukt dat kunstmaterialen in de papieren lopen.

Collectieve, sociale, en individuele dimensies

De collectieve dimensie is iets dat belangrijk is voor het jeugdwerk. Dit is ook terug te zien in de woordwolk. Alle respondenten waren tegen een te specifieke invulling van ondernemerschap die deze collectieve dimensie van het jeugdwerk niet mee opneemt. Dus zowel jeugdwerkers als ondernemers gaven aan dat het jeugdwerk geen plaats is om ondernemingen in een klassieke zin te starten (id. Het beginnen van een éénmanszaak). Daarentegen, zoals er in de vorige sectie ook al werd aangegeven, betekent dit voor de respondenten niet dat deze jongeren bij de deur geweigerd zouden worden. Noch betekent dit dat jeugdwerkers alle jongeren gericht gaan rekruteren voor ondernemerschapsinitiatieven in het jeugdwerk. We laten terug een respondent zelf aan het woord: *“De jongere moet wel vooral het naar zijn zin hebben in het jeugdhuis. Als een jongere echt geen competenties heeft dan moet die alsnog altijd betrokken worden in een project. Het is niet aan het jeugdwerk om allemaal topondernemers te maken dus als een jongere toont dat die eigenlijk niet volledig past binnen het principe van ondernemerschap dan is het nog altijd wel aan het jeugdhuis om die met dat project mee te nemen”* (19-10-2022). Dit komt overeen met wat eerder in het rapport ook al het project van het jeugdwerk genoemd is: simpelweg het werken met jongeren.

Ook andere respondenten noemen deze collectieve dimensie een uitdaging die het jeugdwerk voor zichzelf stelt. *“Een klassiek ondernemer, iemand die business-minded is, die heeft die spanning niet. Die wil gewoon stoelen verkopen en dat is klaar he? Hoe kan ik die stoel zo goedkoop mogelijk produceren, wie zijn mijn klanten, hoe bereik ik ze en voila. Het ander soort ondernemen is denk ik en wel een stuk complexer”* (12-10-2022). Ondernemen voor het jeugdwerk valt met andere woorden niet zomaar te vernauwen tot een louter individueel project, maar het staat altijd voor een engagement voor het goed samen leven met elkaar. Ook vanuit de ondernemers werd er een andere soort ondernemerschap aangestipt, die meer overeenkomt met de waarde-creërende pedagogiek van het EntreComp raamwerk. *“Wij hebben geen nood aan een nieuwe vormgevende koffiekant of het zoveelste meubel, om het zo te zeggen. Wij hebben mensen nodig die dienstverlening of producten gaan ontwikkelen die circulair zijn en die gewoon maatschappelijke impact creëren”* (12-10-2022). Wat dus naar voren treedt is dat ondernemen in het jeugdwerk nooit gebeurt vanuit louter een individueel belang of doel, of zelfs enkel om de ontwikkeling van een individu te stimuleren. Het gaat in veel gevallen ook om het uitbouwen van de jeugdwerking zelf en dit te samen met anderen, ongeacht wie je bent. Dit is een complexe balans, want het is niet makkelijk om persoonlijk plezier (bijvoorbeeld in de vorm van winst) te combineren met deze collectieve dimensie. Het is een manier van werken die in zekere zin steeds in het ongewisse blijft: er is geen zekerheid over de juiste balans tussen persoonlijke en maatschappelijke impact.

Jeugdwerk en impact

Het woord “impact”, komt ook vaak voor in de interviews. Het wordt door veel ondernemers vermeld, met name het belang dat zij zien in het goed kunnen meten van de impact van ondernemerschap op verschillende gebieden. Tijdens de interviews kwamen hier winstmarges, verschillende indexatie-mogelijkheden, en hoeveelheid succesvolle ondernemingen naar voren. Het woord impact krijgt bij de ondernemers een bijna wiskundig opgave en dat ze impact dus graag in cijfers¹⁴ uitgedrukt zien. Eén van de meest voorkomende aandachtspunten die met impactmeting wordt verbonden zijn overwegingen inzake efficiëntie: het bereiken en activeren van zoveel mogelijk jongeren.

¹⁴ Ook een veelgebruikt woord en het werd ook vaak genoemd als één van middelen van beleidsmakers om te bepalen hoe en waar subsidies gebruikt moesten worden.

Maar het is net in deze vorm van impactbenadering dat jeugdwerkers hun eigen werk niet herkennen. Zij zien dit vaak als een flessenhals die hun werking versmalt en ook die een oneerlijke en zelfs onzinnige maatstaf voor het jeugdwerk oplevert. Jeugdwerkers gebruiken wel het woord impact tijdens de interviews, maar altijd in een lokaal verankerde manier, die op een onvoorspelbare, onzichtbare en zelfs op een inefficiënte wijze kan verlopen. Om een jeugdwerker te laten spreken:

Wij hebben over dingen die vaak tijd nodig hebben en dan heb ik het echt over meerdere jaren. Dat zijn zaadjes die je en soms komt er iets uit en soms niet, dat is gewoon hoe dat werkt. En dat is allesbehalve efficiënt en winstgevend ofzo, maar ik denk dat als je daarin investeert dan ga je later op veel andere vlakken minder moeten investeren en daar draait het om. Als je echt in jongeren investeert en je zorgt dat je ze kansen geeft, ook om te falen dan hoeven zaken niet altijd efficiënt perfect te verlopen. Maar als je dat voorziet dan gaat er op langere termijn veel meer loskomen.” (29-11-2022)

Dus, voor het jeugdwerk valt de impact die ondernemerschap (en jeugdwerk in het algemeen) kan opleveren niet te voorspellen. Sterker nog, die impact valt niet te garanderen. Het enige wat het jeugdwerk kan garanderen, en hier parafraseren we de woorden van de respondent, is dat jeugdwerkers hun uiterste best doen om die investering te maken. Maar die investering gebeurt nooit op een puur individueel niveau¹⁵, maar altijd vanuit het belang van de werking. Dit betekent natuurlijk niet dat de jeugdwerkers nooit individueel met jongeren werken en ook niet dat jongeren niet individueel kunnen groeien van het jeugdwerk.¹⁶ Wat dit wel betekent is dat jongeren zich in het jeugdwerk altijd engageren in juist dat: het jeugdwerk zelf. Er is dus bij het jeugdwerk een collectieve bezorgdheid met de praktijk zelf. Dit zien wij bijvoorbeeld terug in de atelierwerking van veel initiatieven, waar het verzorgen en onderhouden van het atelier een gezamenlijke taak is.

“Weet je, ik denk dat ik opeens snap waarom er zoveel onderzoek is naar dit soort dingen. Je zit in transitie naar andere woorden en het werkt niet he? Ze stellen zich vragen naar aanleiding van het nieuw decreet waarom het niet werkt op een manier. Het werkt niet omdat het “learning by doing” is en dat zal wel werken maar gewoon niet zoals het op papier staat denk ik”. (24-10-2022)

Een respondent over de aanleiding van het onderzoek

Bovendien zien we dit ook terug in de jeugdhuisen zelf, waar jongeren vaak zelf verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van het gebouw. Het is ook dit wat één jeugdwerkers bedoelt als zij aangeven dat jeugdwerk niet zomaar een coachende rol opneemt. Dit betekent niet dat jeugdwerk niets voor individuele projecten van bepaalde jongeren kan betekenen, maar dat deze projecten altijd een betekenis krijgen in de bredere werking van de organisatie en dat in de jeugdwerkorganisatie ook altijd een betrokkenheid met de maatschappij aanwezig is. Om het te vatten – in wellicht enigszins poëtische termen – het jeugdwerk is de buffer die jongeren hebben om zorg te dragen voor de maatschappij, zonder dat zij hierbij gelijk aan allemaal (impact)verwachtingen te hoeven voldoen. Of om toch te eindigen met de woorden van een respondent: (het typische spreken ‘over’ jeugdwerkers) “Wij bufferen dat” (16-11-2022).

¹⁵ Echter, wat de tweede lezer van dit rapport goed opmerkte: Wij kunnen die alleen stellen vanuit het jeugdwerk en bijvoorbeeld niet het jeugdwereldwerk.

¹⁶ Nogmaals, personalisatie is één van de twee kanten van het jeugdwerk

Samenvattend: alleen collectief kunnen we zaadjes laten bloeien

Vanuit de interviews blijkt dat ondernemerschap voor veel respondenten buiten het jeugdwerk (zowel ondernemers als artistiek ondernemers) een individueel project blijkt te zijn. Vanuit het artistiek ondernemerschap is ondernemerschap een manier om toch voltijds met kunst bezig te zijn, voor veel anderen is het een route naar winst of naar erkenning. Vanuit het jeugdwerk wordt er toch altijd gesproken van een andere vorm van impact: een impact die zich uit naar de werking met en voor jongeren en een werking die zich ook altijd richt op mee vorm geven van het samen leven vandaag. Wij zien ook in de woorden die verbonden worden aan collectieve actie of samenwerking een verschil. In het jeugdwerk wordt het woord samenwerken vaak verbonden met wat zo net al benoemd is, namelijk het samen laten groeien van de jeugdwerking. Vanuit een ondernemerschapsperspectief wordt samenwerking toch vaak verbonden aan individuele groei. Het jeugdwerk kan dus alleen collectief de zaadjes planten en hopen dat het een positieve invloed heeft op zowel de persoon als de werking. Vanuit het ondernemerschap wordt de garantie toch strikter gemaakt, met name dat er een impact is op persoonlijke groei en dat dit ook op een meetbare wijze vast te stellen is.

Werk & arbeid

Het valt op hoe de focus op ondernemerschap in de interviews ook wordt verbonden met een bezorgdheid over werk en arbeid. In alle interviews, ook de niet-getranscribeerde, is deze band tussen ondernemerschap en werk sterk aanwezig. Natuurlijk zat dit ook in de vragenlijst inbegrepen, maar de vraag in kwestie (vraag 15), ging erover of er ook bepaalde thema's vergeten worden door de inzet op ondernemerschap. Hier hadden veel van de respondenten geen antwoord op. Echter, arbeid werd wel genoemd als een belangrijk onderwerp voor jongeren en dat een focus op ondernemerschap dit ook terug zichtbaar en bespreekbaar maakt.

In de eerste plaats werd dit vaak gedaan door te verwijzen naar de school¹⁷ en meer bepaald naar het feit dat de school veel dingen *niet* doet omtrent ondernemerschap. Voor respondenten was het niet vreemd dat deze problematieken dan uiteindelijk bij het jeugdwerk kwamen te liggen, gezien de plaats van het jeugdwerk in het maatschappelijk middenveld. Uit de interviews vallen drie stellingen rond werk en school te formuleren, die in elkaars verlengde liggen en waar het ondernemerschap in het jeugdwerk een antwoord op zou kunnen bieden:

1. De school stimuleert jongeren niet tot het worden van zelfstandige (en dit zou eigenlijk wel moeten);
2. De school leidt niet tot werk op de arbeidsmarkt;
3. De school leidt er niet toe dat jongeren een zinvolle invulling geven van werk in hun leven.

De school stimuleert niet tot zelfstandigheid

De ondernemers zagen het belang van ondernemerschap en de taak van het jeugdwerk als het zelfstandig maken van de jongeren. Dit werd vaak beargumenteerd vanuit sociale noodzakelijkheid. Deze respondenten zien het sociaal vangnet in Vlaanderen verdwijnen, ook rond jeugdwerk. Deze respondenten geven ook aan dat in een toekomstige arbeidsmarkt het verkopen van jezelf een belangrijke vaardigheid zal zijn. Niet alleen omdat de jongeren dan financieel onafhankelijk zouden worden, wat één van de respondenten als een belangrijke vorm van emancipatie benoemde, maar ook omdat dit toch overeenkomt met toekomstige realiteit die deze respondenten voorspellen. Dit is wat wij **ondernemerschap tot zelfstandigheid** noemen.

Dit perspectief van verzelfstandiging wordt door de ondernemers wel genuanceerd. Het is niet dat zij iedereen de verzelfstandiging in willen leiden, en zij zien verzelfstandiging in het ondernemen zelfs niet als een taak van het jeugdwerk. Zoals een respondent stelt: *“Het is heel kwalijk dat wij nu en vooral vanuit het jeugdwerk aan het evolueren zijn naar het verkopen van gebakken lucht aan jongeren. Wij maken hen iets wijs wat er niet is, of wat ze niet kunnen. We beschermen hun niet voor hun eigen talenten of het gebrek aan bepaalde capaciteiten die nodig zijn om dingen te realiseren. Weet je, als iedereen wie in het jeugdwerk komt in dat verhaal kan stappen, als zelfstandige, een ondernemingsnummer aanvragen, dat gaat gepaard met ongelofelijk veel kosten, verantwoordelijkheden, een boekhouding...”* (03-11-2022). Dit is een belangrijke nuance die deze respondent wilt maken. Ook andere ondernemers signaleren dat in de focus op ondernemerschap binnen het jeugdwerk het accent niet kan liggen op het stimuleren van verzelfstandiging en het maken van winst.

Om een andere respondent aan het woord te laten: *“Als je ondernemerschap en artistieke expressie wil gebruiken als een tool, dan moet je een ander profiel gaan ontwikkelen voor uw jeugdwerkers”* (24-10-2022). Met andere woorden, het jeugdwerk kan zich dus zoals het nu is niet richten op

¹⁷ De universiteit en hogescholen worden hier ook vaak aan verbonden. School is dus het verzamelwoord dat wordt aangehouden, maar de kritieken/vragen vallen dus ook aan de deuren van de andere instituten.

verzelfstandiging. Mocht het jeugdwerk deze vaardigheid wel willen inzetten, dan zou er een grote verandering nodig zijn.

De school leidt niet tot werk op de arbeidsmarkt

Veel van de respondenten signaleren dat het scholen niet lukt om jongeren werkelijk de vaardigheden te leren om zichzelf in de markt te zetten. Opvallend hierbij is dat specifiek voor het artistiek ondernemerschap er wordt gezegd dat de school niet voldoet aan de vragen van de artistiekelingen. Om het in de woorden van een respondent te zeggen: *“Het vermarkten van een talent, is een hele grote stap, zeker in de creatieve sector”* (22-11-2022), de respondent zag hierin ook de taak van het jeugdwerk duidelijk, namelijk het aanwijzen van die stap: *“jij hebt een talent, laten we hier nu eens geld mee verdienen zodat je hier uw plan mee kan leren trekken”* (22-11-2022). In het stimuleren van het artistiek ondernemerschap kunnen we twee stromingen herkennen. In wat we in dit rapport reeds kort hebben beschreven als de atelierwerking waarin het collectief zorg dragen voor een atelier ook de kunstzinnigheid van de jongeren verder kan stimuleren. Deze atelierwerking is een specifieke manier om ook bezig te zijn met ondernemerschap. Het gezamenlijk onderhoud, verzorging, en afspraken rond en van het atelier worden dus gezien als de onderneming. In andere woorden, het ondernemerschap is het volgehouden engagement met de werking zelf.

Desalniettemin, is er ook een andere vorm van stimuleren van artistiek ondernemen mogelijk waar het ondernemen te maken heeft met het verdienen van genoeg geld en als kunstenaar te kunnen leven van het maken van kunst. De laatst genoemde vorm is wat **ondernemerschap tot de arbeidsmarkt** genoemd kan worden. Veel van de respondenten benoemen dat de opleidingen van scholen, specifiek vanuit de handarbeid en kunsten, niet aansluiten bij de realiteiten van de arbeidsmarkt. Veel respondenten zien dat daarom veel jongeren bij het jeugdwerk aansluiten om te leren hoe zij zich wel op de arbeidsmarkt kunnen profileren. Volgens de respondenten is dit jammer want er zijn veel *“studenten, schoolverlaters, ex-studenten, iedereen. En dan merk je wel dat er ook heel veel buiten de netten van het onderwijs zit, met heel veel talent en heel veel kennis en met interessante profielen die bedrijven wel kunnen gebruiken”* (22-11-2022). Deze vorm van ondernemerschap ziet dus een mogelijkheid tot de erkenning en vermarkting van deze talenten. Het woord “intrapreneurship” kwam hier ook naar voren.

Ondernemerschap tot de arbeidsmarkt verschilt duidelijk van ondernemerschap gericht op zelfstandigheid. Jeugdwerkers stellen bijvoorbeeld in ondernemerschap tot zelfstandigheid dat ook het hebben van een bijberoep of zelfs voltijds baan ook een mogelijkheid is en dat ondernemerschap in alle niveaus van de arbeidsmarkt terug te vinden is.¹⁸ Waar de jeugdwerkers een probleem zien is dat veel jongeren, voornamelijk de artistiekelingen, voelen dat zij geen leven kunnen opbouwen met hun kunsten. Hierdoor raken zij vaak tussen schip en wal en weten zij niet hoe ze zich moeten positioneren binnen de arbeidsmarkt. Ondernemen in deze zin is dus niet een engagement met de jeugdwerking, maar hier neemt de jeugdwerking een echt coachende en faciliterende rol op om een jongere te ondersteunen in hun zoektocht naar een levensonderhoud. Zoals eerder gesteld, wordt arbeid door deze jongeren als een “noodzakelijk kwaad” gezien zodat ze hun creativiteit letterlijk kunnen veroorloven. Hun dagelijkse arbeid in het ondernemerschap is dus ook alleen een manier om in het levensonderhoud te voorzien en om hun werkelijke passie te financieren. Echter, in de volgende invulling van ondernemerschap en arbeid zien wij ook dat vragen over de zingeving van arbeid een rol spelen in het jeugdwerk.

¹⁸ Er werd ook vaak gesteld dat werkgevers juist extra geïnteresseerd waren in werknemers met ondernemende vaardigheden.

De school leidt er niet toe dat jongeren een zinvolle invulling geven van werk in hun leven. De derde relatie tussen jeugdwerk, ondernemerschap, en arbeid zien wij terugkomen in de vraag naar de zingeving omtrent arbeid. Dit kan aangeduid worden als **ondernemerschap tot zinvol werk**. Dit is een vorm van ondernemerschap waarvan jeugdwerkers aangeven daar ook effectief rond te werken en is een vorm van ondernemerschap die vaak ook door jeugdhuisen werd genoemd.

Deze vorm van ondernemerschap gaat om met een probleem dat de andere twee vormen van ondernemerschap ook aanduiden maar zich daar niet rechtstreeks mee engageren, met name dat werk voor veel jongeren als een noodzakelijk kwaad wordt gezien. Zoals de andere twee logica's rond ondernemerschap aangeven is werk voor veel jongeren louter instrumenteel: voor sommige jongere is het een middel om financieel onafhankelijk te zijn en voor andere jongeren om te kunnen voorzien in een levensonderhoud die het mogelijk maakt om een passie die buiten het werk ligt verder te kunnen beoefenen (bijvoorbeeld in de vorm van kunst). De derde vorm van ondernemerschap in het jeugdwerk erkent dat jongeren vanuit hun passies geen aansluiting vinden bij de school en zoekende zijn naar een zinvolle invulling van werk. Het is een vorm van ondernemerschap die jongeren aanspreekt op een zinvolle bijdrage die ze kunnen leveren in het leven met andere jongeren binnen de setting van het jeugdwerk.

Om aan te geven wat hiermee bedoeld wordt zal er weer een situatieschets gegeven worden:

De onderzoekers lopen het kleine pand binnen. Aan één kant van de ruimte staat een kleine bar, aan de achterkant een groot podium dat makkelijk de helft van de ruimte inneemt. Het interview begint en al snel gaat het over wat ondernemerschap voor de organisatie betekent. De jeugdwerker legt het uit.

“Los van wat wij doen voor dat project ondernemerschap zit er al gigantisch veel ondernemerschap in wat wij doen. Wij geven ruimte en een podium aan gasten die zelf iets willen organiseren. Aan beginnende artiesten die iets willen organiseren, aan beginnende artiesten die iets willen doen. We leiden ook vrijwilligers op, alles is hier door vrijwilligers. Dus techniek is vrijwilligers, bar is vrijwilligers, programmatie is vrijwilligers. Dus eigenlijk leiden wij mensen op en die stromen vaak dan door. Niet dat dit moet, totaal niet! Maar er zijn genoeg mensen die dan wel een job vinden in de horeca of verder gaan in de muziekindustrie, de techniek, communicatie en nog andere dingen.”

Het podium heeft inderdaad een “thuisgemaakte” look. De draden hangen enigszins vervaarlijk langs elkaar en de houten planken van het podium zelf zijn duidelijk gebruikt en gepersonaliseerd (af en toe staan er woorden en namen met verf opgeschilderd die verwijzen naar de bouwers van het podium). Gelukkig bevestigt de jeugdwerker later wel dat er toch altijd nog een vakman nagaat of alles klopt. Maar in de eerste plaats is het podium voor en door de jongeren en dragen ze de lusten, en lasten, hiervan gezamenlijk.

Aan het einde van het interview komt de jeugdwerker er nog op terug. “Ik denk dat mensen die ondernemen dat net doen omdat ze iets zinvol willen doen en ik denk niet dat dat altijd in een bedrijfscontext moet zijn.” (30-11-2022)

De manier waarop er in dit voorbeeld wordt omgegaan met ondernemerschap is uniek aan het jeugdwerk en bevat een zingevend element wat samenvalt met de collectieve dimensie van het jeugdwerk. In dit specifiek voorbeeld was het uiteindelijke effect van de werking in veel gevallen inderdaad het opnemen van een job binnen de arbeidsmarkt. Dus, het verschil met de vorige twee vormen van ondernemerschap zit in het feit dat deze vorm van arbeid in de eerste plaats gericht was op de werking en het plezier van de werking zelf. Later in het gesprek vertelt dezelfde jeugdwerker

dat het jeugdhuis voor veel van de jongeren de enige positieve ervaring met werk en leren is die ze ooit hebben gehad. Soms wordt de jeugdwerker zelfs als referentie naar een werkgever toegevoegd.

Er kan veel gespeculeerd worden waarom deze manier van werken zo positief ervaren wordt door de jongeren. Wat in ieder geval duidelijk is dat deze manier van werken zowel voor andere jongeren is en dat deze vorm van arbeid als een leuke bezigheid wordt ervaren door de jongeren zelf. Dit is ook geen uniek verhaal. Andere respondenten vertellen verhalen van muziekstudio's die gebouwd worden, workshops die vrijwillig georganiseerd en gegeven worden, en zelfs gigantische "gameconsoles" die gebouwd worden. Voor al deze activiteiten is hard werk nodig, en ook veel van de ondernemersvaardigheden waar de andere twee vormen van ondernemerschap zo veel waarde aan hechten.

Maar ook de vorm van erkenning in deze vorm van arbeid en ondernemerschap is uniek. De erkenning die namelijk verkregen wordt in deze activiteit is niet een financiële of persoonlijke winst, immers het podium is van het jeugdhuis en kan vrij gebruikt worden door alle jongeren daar. Jongeren wordt niet betaald voor het maken van een podium en er is ook geen garantie dat het zal leiden tot een baan op de arbeidsmarkt. Het maken van het podium was simpelweg gericht op iets bijdragen aan de praktijk van het jeugdhuis. De zingeving van deze vorm van arbeid is dus dat de jongeren iets voor anderen doen binnen de setting van de werking van het jeugdhuis.

Conclusie: JeugdWERK: Arbeid via de werking zelf

Het jeugdhuis maakt de tijd vrij voor jongeren om zelf bezig te zijn met het soort arbeid waar zij vrijwillig voor kiezen en wat zij willen doen voor het jeugdhuis zelf. Het is opvallend dat in de interviews met ondernemers juist dit als "marktkracht" van het jeugdwerk wordt aangestipt en waar bedrijven jaloers op zijn. Dit engagement met het jeugdhuis zou juist verkocht kunnen worden als de unieke positie van het jeugdwerk. "Dit zouden ze moeten uitspelen tegen de overheid" (03-11-2022), stelt één van de ondernemers. Juist omdat het jeugdwerkers contact hebben met jongeren die de school moeilijk of niet meer bereikt, ligt hier ook een enorm nog te ontginnen potentieel van het jeugdwerk.

Vanuit het jeugdwerk wordt deze kracht ook erkent, maar de jeugdwerkers stellen dat juist dit is wat het jeugdwerk niet kan te koop stellen of verliezen. Het contact met jongeren en een plek bieden waar jongeren gewoon kunnen **zijn**.

"Dat jongeren voelen dat ze er horen te zijn. Het mag niet gedwongen zijn eigenlijk. Ik ben hier een neutrale persoon in je leven en ik zeg dat je dat goed doet. De meesten komen hier gewoon om een pintje te drinken en that's it. En staan dan af en toe een keer achter de toog of drinken iets anders. Maar die unieke positie die je als jeugdhuis hebt, voor dat ondernemerschap eigenlijk, daarin zit er denk ik heel veel ja, potentieel." (09-11-2022)

"Wij willen zeker niet dat jongeren hier binnenkomen en het gevoel hebben dat ze terug in een vaste stramien terechtkomen waarin ze bang zijn om een stap opzij of scheef te zetten. Want dat willen we niet. Dat ze niet in de lijn lopen." (03-11-2022)

Twee respondenten over veiligheid in het jeugdhuis

(Vrije) tijd en ruimte: Wat willen jongeren van het jeugdwerk?

In veel van de interviews kwam dus de vraag wat vrije tijd moet betekenen in het jeugdwerk¹⁹. Voor veel van de jeugdwerkers was het nog steeds belangrijk dat het jeugdwerk vrije tijd bleef. De uitspraak die hier het meest gebruikt wordt kan samengevat worden als: *“laat deze gasten vooral jong zijn”*. Hiermee duiden zij op het belang dat het jeugdwerk in de eerste plaats als een ruimte kan dienen voor de jongeren om te **zijn**, zowel metaforisch als letterlijk. Een te veel aan voorop gestelde verwachtingen doet deze ruimte teniet.

Metaforische ruimte

Een belangrijk aandachtspunt die jeugdwerkers aangaven die reeds op een ondernemerschapinitiatief hadden ingetekend, is dat het voor veel jeugdwerkers voelde als een kader dat toch op jongeren gelegd wordt. Het is een kader dat, ondanks de beste bedoelingen die de jeugdwerkers er in zagen, toch komt met haar eigen verwachtingen. Sommige van deze verwachtingen zijn al naar voren gekomen in deze analyse: een focus op individuele verantwoordelijkheid, het belang van geld en de focus op de arbeidsmarkt. Alhoewel de jeugdwerkers het belang van deze verwachtingen inzagen, immers het zijn ook vragen waarmee jongeren zitten, vroegen zij zich toch af of het jeugdwerk niet gebruikt wordt om “zieltjes te winnen” voor een bepaalde manier van denken. Veel jeugdwerkers zien in deze aandacht voor ondernemerschap een sterke economische logica en zij wilden voorzichtig zijn om de jongeren hier verantwoordelijk voor te maken.

Voor de jeugdwerkers is het van belang dat in het jeugdwerk jongeren ook gewoon aanwezig kunnen zijn. Dit is iets dat door jeugthuizen als erg belangrijk wordt gezien. *“Het jeugdwerk moet een plek zijn om te onthaasten” (13-10-2022)* en *“jongeren moeten hier in de eerste plaats tot zichzelf kunnen komen” (03-11-2022)* en *“het moet een plek zijn waar jongeren zichzelf kunnen zijn” (19-11-2022)* en andere vergelijkbare uitspraken

ZIJNOOT: CORONA EN JEUGDWERK

Er dient een belangrijke aantekening gemaakt te worden bij deze discussie, die niet alleen over ondernemerschap gaat, maar ook over jeugdwerk als geheel. Er komt tijdens de interviews een bezorgdheid over corona naar voren. Wat veel jeugdwerkers en ook ondernemers is opgevallen is dat de “nieuwe” generatie aan jongeren in het jeugdwerk zich steeds meer vanuit een individueel niveau engageert met het jeugdwerk.

“Ze zijn meer ‘pick and choose’ en passen nietmeer zo in onze oude strategie van: ‘je komt hier toe, je wordt openhouder als eerste, sta je hier achter een bar en dan pas kun je andere dingen doen’. Nu redeneren wij van: ‘dat is de waaier, kies wat dat er u interesseert.’ Maar dan verwachten we wel een kleine commitment of dat is toch wel een beetje wat daarbij hoort. En ten tweede is dat we met de beroepskrachten heel hard nu onze structuur hebben hervormd zodat elke jongere zo veel mogelijk weer zelf in handen pakken om die balans een stuk goed te krijgen.”(09-11-2022)

Het is dus eigenlijk iedereen met kennis van het jeugdwerk opgevallen: De nieuwe jeugd verwacht meer van het jeugdwerk en duidelijkere voordelen aan het jeugdwerk zelf. De vraag naar wat vrije tijd in het jeugdwerk kan betekenen wordt dus ook opnieuw ingevuld door de jeugd zelf en de individuele aanpak heeft dus ook voor bepaalde jongeren de voorkeur.

¹⁹ Dit rapport is zeker niet de enige die vragen stelt over hoe het jeugdwerk verder moet met het concept van vrije tijd. Zie bijvoorbeeld ook: <https://formaat.be/publicaties/resultaten-onderzoek-waar-waren-we-gebleven-open-jeugdwerk-en-corona>

komen vaak voor in de interviews. Het is voor jeugdwerkers van belang dat jeugdwerk wel de optie zou moeten open houden voor de jongeren die met ondernemerschap bezig willen zijn, maar dat dit nooit ten koste kan gaan van het basisproject van het jeugdwerk: de ruimte om ergens jezelf gewoon te zijn.

Het jeugdwerk als fysieke ruimte

Het is een randvoorwaarde voor jeugdwerkers en het jeugdwerk dat jongeren mentaal de ruimte krijgen. Die mentale ruimte wordt gevat in de woorden “vrije tijd”: tijd die niet vooraf reeds ingevuld wordt met allerlei op te nemen

verantwoordelijkheden of verwachtingen. Dit betekent niet dat jongeren geen verantwoordelijkheden kunnen opnemen. Het voorbeeld van de waaier (zie: de zijnoot op de vorige pagina) is een erg gepaste metafoor hier. Het

jeugdwerk laat via het

jeugdhuis zien wat er allemaal mogelijk is, in arbeid, in verantwoordelijkheid, en dus nu wellicht in de toekomst steeds meer in het ondernemerschap.

"Er is een plek voor iedereen in het jeugdwerk om zijn vrije tijd zelf vorm te geven." (24-11-2022)
-Jeugdwerker

Dit gezegd hebbende, de jeugdwerkers geven ook aan dat om ergens op een plek te zijn er ook effectief een plek nodig is. Het jeugdwerk is niet alleen een veilige plek, een inspirerende plek, maar ook een locatie waar jongeren heen kunnen weg van het gedrang van de andere milieus in hun leven. Nogmaals, de positie van het jeugdwerk is weer in het middenveld. Een plek centraal en dichtbij maar toch met de nodige afstand tot de andere plekken in hun leven. In de woordwolk zien wij het woord locatie vaak voorkomen en dit komt omdat onze respondenten benadrukken dat het jeugdwerk in de eerste plaats een plek is om naartoe te gaan, of letterlijk: een locatie. En vanuit die locatie als thuisbasis kan de basiswerking van jeugdwerk vorm krijgen.

Jeugdwerk: Een basis, een (vliegende) start, of een beginpunt

Het vijfde woord dat opvalt in de woordwolk is het woord “start” dat vaak in combinatie met woorden als “basis” of “starters” genoemd wordt. Vanuit de verschillende ondernemers werd het woord “doorverwijzing” hier ook vaak genoemd. Bij het woord start zien wij ook drie vormen van starten in het jeugdwerk terugkomen in de interviews. Het gaat om de volgende drie invullingen:

1. Het jeugdwerk als basis van waaruit de jongeren ‘veilig’ kunnen starten met maatschappelijk engagementen en dit vanuit de vaststelling dat jeugdwerk heel goed basiskennis kan aanleren bij de jongeren;
2. Het jeugdwerk als een (vliegende) start dat jongeren kan laten kennismaken met veel verschillende zaken en er ook op gericht is dat jongeren en hun initiatief snel het jeugdwerk ontgroeien;
3. Het jeugdwerk als beginpunt dat jongeren kan laten kennismaken met het landschap rond ondernemerschap en hen ook op een efficiënte wijze doorverwijst naar de juiste organisatie.

Het jeugdwerk als basis

Deze invulling van ‘start’ werd door de meeste jeugdhuiswerkers tijdens het interview verwoord. Het gaat om een kijk op het jeugdwerk als een zinvolle omgeving waar zelfs de gemiddelde jeugdwerker aan jongeren een basisniveau aan vaardigheden kan leren, ook als het om ondernemerschap gaat. Dit betekent niet dat de jeugdwerker een specialist in ondernemerschap is (ook al kan dat natuurlijk wel), maar wel dat veel vaardigheden die met ondernemerschap te maken hebben eigenlijk al in de basis van het jeugdwerk zitten. Deze interpretatie lijkt overeen te komen met de definitie van ondernemingszin²⁰, maar is toch preciezer. Eén van de jeugdwerkers stelt dat het namelijk niet altijd gaat om kennis, waarvan de jeugdwerker die inderdaad niet altijd heeft, maar dat ondernemerschap in het jeugdwerk in de eerste plaats het doorlopen van een proces is. Of, in de woorden van de jeugdwerker:

“Projectwerk is ook ondernemen, een plan uitschrijven, een draaiboek maken, een proces doorlopen is ook ondernemen. Misschien moeten er gewoon deeldefinities komen als je het dan toch over zo daar termen op plakken hebben.” (29-11-2022)

Bovendien geeft het woord “basis” in deze interpretatie nog een duidelijk accent mee die voor jeugdwerkers erg belangrijk blijkt te zijn. Het woord (thuis)basis wijst op het feit dat jeugdwerkers voor een jeugdwerk staan dat niet zomaar de jongeren zou moeten loslaten (dit kwam natuurlijk ook al terug in de discussies over locaties in het jeugdhuis). Het jeugdwerk kan je wel ontgroeien – immers, op een gegeven moment is iemand geen jeugdige meer – maar jeugdwerk verwijst niet zomaar iemand door. Of zoals één van de jeugdwerkers stelt: *“Wij zijn geen doorgeefluik. Wij hebben niet zoiets van ‘oké, check. Probleem opgelost en dat kunnen wij weer neerpennen in ons succesboek’ ofzo. Wij zijn als jeugdhuis echt een project” (03-11-2022)*. Een korte tijd later erkent de jeugdwerker wel dat in het jeugdwerk niet zomaar alles kan, maar zelfs dan is er niet altijd sprake van een doorverwijzing. *“Wij zijn altijd nog wel verantwoordelijk voor die brug. We laten de jongere niet los als hij bij een andere organisatie zit” (03-11-2022)*. Of zoals een andere respondent, zelf een ondernemer, stelt: *“Het jeugdwerk is geen rekruteringsbureau, het jeugdwerk is geen tewerkstellingsbureau. Het jeugdwerk is goed in outreachend werken en het aantrekken van jongeren maar de rest moeten ze overlaten aan organisaties die er wel gespecialiseerd in zijn. Wat niet wegneemt dat er nood is aan kruisbestuiving he?” (03-11-2022)*.

²⁰ Zie de uitleg aan het begin van dit rapport

Het werd door jeugdwerkers vaak genoemd dat één van de grootste krachten van het jeugdwerk “nazorg” was.²¹ In het jeugdwerk worden de jongeren dus niet losgelaten, zelfs niet als ze al verder gegroeid zijn. Hierin kan er gezien worden dat het jeugdwerk als middenveld ook een beschermende stem is voor de jongeren die daar aanwezig zijn.

Het jeugdwerk als (vliegende) start

Deze interpretatie werd het meest aangehouden door artistieke projecten of specifiek ondernemerschapsprojecten in het jeugdwerk (i.e. jeugdwerkers die in een ondernemerschapswerking zaten). De respondenten die deze interpretatie aanhouden stellen dat het jeugdwerk een goede plaats is om een ondernemerschapsproject te starten, maar dat dit ook snel het jeugdwerk ontgroeit. We laten één van de respondenten aan het woord:

“[ed. Het jeugdwerk] gaat eigenlijk over ervaringsgericht leren he? En als je al spelenderwijze dingen leert over hoe je een case moet kraken en je doet dat met ondernemen, dan wil dat nog steeds zeggen dat je wat basisprincipes hebt onderlegd he? En dan de volgende stap is effectief dat je nu kan meedoen aan de sessies van [namen verschillende niet-jeugdwerkorganisaties].” (24-10-2022)

In deze interpretatie is jeugdwerk dus een goed startpunt om kennis te maken met een aantal vaardigheden en realiteiten van ondernemerschap, maar dit staat dan wel in het teken van een uiteindelijke doorverwijzing naar een organisatie die deze vaardigheden verder kan ontwikkelen. Dit is anders dan een kruisbestuiving aangezien het wel aanstuurt op volledige doorverwijzing. Daarentegen komen de twee interpretaties wel overeen in het feit dat het jeugdwerk belangrijke vaardigheden aan de jongeren leert die ze in hun latere leven kunnen gebruiken. Het jeugdwerk neemt in deze interpretaties veel drempels weg rond ondernemerschap en doorgroei.

Het jeugdwerk als beginpunt

Deze interpretatie werd het meest aangehouden door ondernemers. Deze interpretatie komt gedeeltelijk overeen met jeugdwerk als een vliegende start. De respondenten beargumenteerden dat het jeugdwerk een plaats is waar jongeren worden ondersteund in het vinden van gespecialiseerde organisaties. Echter, in deze interpretatie is het jeugdwerk niet de juiste omgeving om te specialiseren in ondernemerschap. Om een respondent aan het woord te laten:

“He, voila als je gaat zeggen 'dat [ed. ondernemerschap] moeten jullie vanaf nu doen jeugdhuizen want dat is goed' dan krijgt je mensen die denken 'ik moet workshops gaan geven over muziek' en that's not it. En dan is dat er, en dan heb ik mijn basiswerking én dan moet ik nog workshops gaan doen voor muziek. En jeugdwerker die zien die twee niet bijeen. Die zien dat holisme niet.” (24-10-2022)

Het argument dat deze respondent maakt is dat er steeds het gevaar is dat jeugdwerkers te veel taken opnemen en daardoor vaak de basiswerking van hun werking uit het oog verliezen. Dit komt ook omdat jeugdwerkingen zich vaak moeten inschrijven op subsidies om hun basiswerking te financieren. Of, om het stelliger te verwoorden vanuit dit perspectief, jeugdwerk is niet goed in ondernemerschap en zou haar eigen grenzen moeten kennen. Zoals een andere respondent stelt: “er zijn al genoeg initiatieven die het business model canvas en uw diensten in kaart brengen en die de

²¹ Dit zien we ook terugkomen in het hoofdstuk over risico.

eerste stappen in marketing bieden. Met alle respect, daar zijn talloze vormen voor, en die zijn laagdrempelig en dat is dan ook altijd exact de groep die het perfect ergens anders kan volgen” (03-11-2022).

In deze interpretatie is het zaak dat het jeugdwerk kennis van het ondernemerschap heeft om de jongeren zo snel en effectief mogelijk door te verwijzen (zie ook: *De grenzen van het jeugdwerk?*). In deze interpretatie is jeugdwerk een activerings-omgeving om jongeren naar andere, meer gespecialiseerde, organisaties te krijgen.

Verschillende interpretaties, één conclusie
Met drie erg verschillende interpretaties is het lastig om één conclusie te schrijven. Echter, wat wel opvallend is, en tijdens de beschrijvingen van het jeugdwerk als “start” ook continu is opgemerkt, is dat het verschil in interpretatie tussen de jeugdwerkers en ondernemers heel groot is. Voornamelijk de ondernemers stellen dat er niet genoeg kennis en expertise is in het jeugdwerk. Bovendien zijn zij ook degene die het meest voor een éézijdige doorverwijzing beargumenteren.

Dit toont aan dat in het kader van ondernemerschap, volgens ondernemers zelf, het jeugdwerk dus eigenlijk niet past. Jeugdwerkers zelf vinden dat zij goed met ondernemerschap aan de slag kunnen. Dit voornamelijk omdat zij zien dat zij drempels wegnemen en het risico verlagen.

GRENZEN VAN HET JEUGDWERK?

“Het is vooral dat dan, kaderen en stimuleren en sensibiliseren. Maar met het zelf tot uitvoering te brengen, no way. Het jeugdwerk kan dat niet. Met alle respect, maar de jeugdwerkers zijn daar ook niet voor opgeleid he? Dat zijn niet de types om dat te doen. Maar het wel kaderen, het stimuleren en sensibiliseren. De routes als het ware, de routes niet aanwijzen maar de routes uitstippelen en tonen. Dus dat het duidelijk is voor de jongeren welke paden dat er zijn die allemaal kunnen bewandelen, dat belangrijk. Zodat ze weten welke alternatieven dat er zijn. En zodat ze weten bij wie dat ze al dan niet terecht kunnen als ze één van die routes gaan bewandelen. En dat ze weten van ‘oke, als ik die route wil bewandelen, moet ik daar terecht en ga ik meer informatie krijgen en moet ik verder-’ dat is waar dat de jongeren nood aan hebben.” (03-11-2022)

- Een ondernemer over de mismatch tussen jeugdwerk en ondernemerschap.

Risico: Inherent aan ondernemerschap

Zoals duidelijk werd aan het eind van het vorige hoofdstuk en wat ook volgt uit zowel de codering als de woordwolk: het woord risico is inherent gekoppeld aan het ondernemerschap. Bij elk interview is er aangehaald dat risico iets is wat bij ondernemerschap hoort. Ook in de literatuur wordt dit benadrukt (e.g. Cho & Lee, 2018). Niet alleen omdat iets in het ondernemen kan misgaan. Immers, niemand kan het succes van een initiatief of onderneming garanderen, maar ook omdat de jongeren zichzelf in een risicovolle omgeving zetten. Vaak hoort bij ondernemerschap ook een individuele verantwoordelijkheid om iets af te maken of af te leveren. Zeker, zo stippen onze respondenten aan, in het klassiek ondernemerschap zijn er gigantische gevolgen aan verbonden. Nagenoeg elke respondent – jeugdwerker of niet – heeft aangegeven dat het jeugdwerk niet de plek is voor het klassiek ondernemerschap of het starten van een bedrijf of een onderneming. Dit is voor het jeugdwerk te veel risico, zoals ook uit de vorige analyses is gebleken. Het vraagstuk dat blijft hangen is dan wel: wat voor soort en welke hoeveelheid aan risico is dan acceptabel om op te nemen en zelfs te promoten in het jeugdwerk?

Het is bij dit onderwerp lastiger om de verschillende standpunten uit elkaar te halen, vaak ook omdat wat een acceptabel risico is voor jongeren bijzonder persoonlijk wordt geïnterpreteerd door de respondenten. Echter, ook hier spelen weer de twee kaders: dat van ondernemerschap en dat van jeugdwerk.

Jeugdwerk: Safe spaces, vertrouwen, en welzijn

In de interviews met de jeugdwerkers kwam er sterk naar voren dat waar de jeugdwerkers en jongeren naar zochten een “safer space” was in het jeugdwerk. Deze safer space moet niet als een exclusieve “separatistische of uitsluitende” space gezien worden waarin bepaalde groeperingen van elkaar gescheiden worden, bijvoorbeeld een ruimte alleen voor vrouwen. In plaats daarvan stelden ze het woord safer space voor waarmee ze bedoelden dat er een plaats is waar in de eerste plaats jongeren er gewoon kunnen zijn. *“Een soort van minimaatschappij (03-11-2022)”* stelde één van onze respondenten over hun jeugdhuis. En juist omdat men in een maatschappij niet kan besluiten wie er aanwezig is gaven deze jeugdwerkers aan dat in het jeugdwerk er altijd een bepaalde vorm van onveiligheid heerst. Jeugdwerkers hebben niet de mogelijkheid (en willen die ook niet) om jongeren te weigeren of te verwijderen uit de werking²², zelfs niet als er fouten worden gemaakt. *“Je moet toch met elkaar verder”* geeft één van de respondenten aan. Jeugdwerkers doen er alles aan om jongeren zo ver te krijgen dat ze een jeugdwerking wel wat draaiende willen houden, dat ze dingen organiseren of op poten zetten. *“Want, in the end, als ze hier uit het jeugdhuis stappen moet je ook in de maatschappij in het algemeen leren samenleven. Leren samenleven met de mensen in uw stad, met de mensen in uw straat, met de mensen in uw omgeving (03-11-2022)”*.

De safer space van het jeugdwerk is dus, wat door de Roestone Collective (cf. 2014), relationeel, onzeker en een reactie op een onzekere wereld noemt. Veel van de jongeren in het jeugdwerk komen er een toevluchtsoord opzoeken, ook omdat ze, zoals een respondent aangeeft *“uit een gefragmenteerde en gesegregeerde context komen”*(16-11-2022). Maar wat deze jongeren verenigt is dat ze in hun lokale jeugdwerking samenkomen en via de werking zich kunnen engageren met deze onzekere context. Oftewel, voor veel jongeren is het jeugdwerk zelf, zeker voor die jongeren met een maatschappelijk zwakkere achtergrond, al risico genoeg. Jeugdwerkers willen daarom ook geen verwachtingen aan deze, maar ook aan vele andere, jongeren stellen.

Bovendien nemen de jeugdwerkers die met deze jongeren werken vaak ook in de eerste plaats een rol als vertrouwenspersoon op bij wie de jongeren zich veilig kunnen voelen. Op hun beurt stelden de jeugdwerkers dat in de werking met deze jongeren, maar ook naar alle andere jongeren, hun veiligheid en welzijn voorop staat in het jeugdwerk. Ondernemerschap, zo gaven de jeugdwerkers aan, kan dan teveel risico's inhouden. Dus voor veel jongeren is in het jeugdwerk aanwezig zijn al risico genoeg en het ondernemerschap een brug te ver. Maar ook ondernemers vonden het geen goed idee voor veel van de jongeren in het jeugdwerk om het risico verbonden met ondernemerschap aan te gaan :

Ja, dat is echt een gigantische trauma. Dus, je moet u inbeelden: je zit met kwetsbare jongeren, je motiveert die, de hoop. Je maakt die van alles wijs. Je creëert samen een droom. De jongere die springt. En misschien krijgt hij een eerste of een tweede klant en dan valt het compleet stil. Het ene probleem na het andere. Je blijft doorzetten want je hebt geleerd van ja: ‘ondernemerschap is ook doorzetten’, maar wanneer stopt je? En dan blijkt, ja, pressure van uw ouders, van uw omgeving, want je zit ook met sociale druk met die groep. En dan mislukt je. Ik bedoel die klap is immens.” (03-11-2022)

Er is in het netwerk van jongeren ook niet altijd een voedingsbodemp om met ondernemerschap aan de slag te gaan. Sterker nog, voor veel jongeren is de realiteit van ondernemen gewoon te risicovol.

²² Dit is natuurlijk een voorbeeld. Bij een lezing van dit stuk gaf een mede-onderzoeker in het jeugdwerk aan dat “het binnenhuisreglement” van elke jeugdwerking bepaalde in hoeverre dit al een rol speelde. Elk open jeugdwerkinitiatief geeft wel aan inclusief te zijn maar de vraag daarin is net hoe ‘inclusief’? Is een werking écht inclusief en hoe dit zich dat uit in hun visie, binnenhuisreglement, waarden en normen?

Zeker ook omdat, zoals al vastgesteld aan het begin van dit hoofdstuk, elke vorm van ondernemen een financiële component heeft volgens onze respondenten. Het is dus de realiteit van ondernemerschap die niet gedragen kan worden door het jeugdhuis en waar noch het jeugdhuis, noch de jongeren de verantwoordelijk voor kunnen zijn.

Jeugdwerk: Het wegnemen van drempels, risico's en nazorg bij risico's

Veel van de respondenten stellen dus dat ondernemerschap, omdat het altijd risico's met zich meebrengt, niet voor elke jongere is weggelegd. Alle deelnemers aan de interviews waren deelnemers of organisatoren van een ondernemingsproject en onderstreepten wel de kracht van jeugdwerk en de mogelijkheid van het ondernemerschap om hier aan bij te dragen. Voor veel respondenten lag de kracht van het jeugdwerk bij:

1. Het wegnemen van veel drempels om te beginnen met ondernemerschap
 - a. Hiermee bedoelden de respondenten dat de drempels rond ondernemerschap vaak hoog zijn. Niet alleen op het niveau van de organisaties zelf – veel jongeren vinden de VDAB te hoogdrempelig aldus onze respondenten – maar ook aan de eisen die gesteld werden. Veel organisaties rond ondernemerschap bijvoorbeeld verwachten dat jongeren reeds een ondernemingsnummer hebben of hun boekhouding al in orde hebben. In het jeugdwerk zijn deze drempels er niet. Zoals eerder gesteld kan in het jeugdwerk iedereen engageren met de samenleving met het jeugdwerk als buffer. De drempel om dus actief “ergens mee aan de slag te gaan” of “iets te doen” is daarom ook een stuk lager.
2. Het wegnemen van veel risico's om te beginnen met ondernemerschap:
 - a. Alhoewel jeugdwerkers niet alle risico's kunnen wegnemen van het ondernemerschap kunnen zij wel een aantal van de risico's verminderen. Zo hoeft in het jeugdwerk er vaak geen startkapitaal te zijn en is er in het jeugdwerk ook al vaker op een kleinschalige manier een initiatief in elkaar gezet. Om nog even het voorbeeld van het podium te nemen (zie ook het hoofdstuk *werk & arbeid*): al veel jongeren hebben op dat podium opgetreden. Dus als een jongere wil optreden dan weet die dat dit kan op het vertrouwde podium. In andere woorden, in het jeugdwerk hoeven jongeren vaak ook niet het wiel telkens weer uit te vinden.
3. De nazorg bij falen:
 - a. Risico en ondernemerschap gaan hand in hand. Jeugdwerkers willen ook niet alle risico's wegnemen. Hierbij wordt vaak het woord realiteit gebruikt. Veel jeugdwerkers beargumenteren dat wanneer zij al het risico zouden wegnemen, dan zou het eigenaarschap van het jeugdwerk weg zijn. Want, zo stellen veel van de jeugdwerkers, als jeugdwerker mag je niet op de inhoud van een project zaken aanpassen. Een jeugdwerker kan helpen met plannen, uitwerken, en kijken of een plan realistisch is, maar de uitvoering en dus het risico voor het slagen van een initiatief ligt bij de jongeren zelf. Echter, zoals eerder gesteld, laat het jeugdwerk nooit zomaar de jongeren los. De realiteit van het jeugdwerk is dat niet alles lukt en soms zelfs de jongeren fouten maken. “*Je moet toch met elkaar verder (03-11-2022)*”, zoals eerder ook al gesteld is, en je kan alleen verder gaan in het jeugdwerk als je met elkaar bespreekt hoe het nu verder moet. Dit zagen veel respondenten als één van de grootste krachten van het jeugdwerk: dat het falen in het jeugdwerk collectief wordt opgenomen en er ook collectief over gesproken wordt. De nazorg is ervoor om te zorgen dat de werking verder kan. Het hoeft niet altijd een succes te zijn, maar een genomen risico mag nooit zomaar gefaald zijn.

Twee respondenten
(een ondernemer en
een jeugdwerker) over
de drempels van
ondernemerschap

“Die workshops, dat dat ook niet aanslaat bij bepaalde doelgroepen: Nieuwkomers, mensen zonder papieren, mensen met een afstand van de arbeidsmarkt, kwetsbare jongeren. Dat je eigenlijk die daar mee niet bereikt, of dat die gewoon, ja, dat past niet.” (16-11-2022)

“Dat je dat ook checkt, want de drempels naar werk bij jongeren zijn exact dezelfde drempels ook naar ondernemerschap, alleen bij ondernemerschap is dat nog veel meer. Maar dat is heel interessant om te zien omdat je dan op die manier ook wel weet van: wat kan het jeugdwerk bieden op een van die drempels of alle drempels. Hoe kan het jeugdwerk vertrekken vanuit die noden, van de jongeren? Nee, terechte vraag, het is echt wel beide, ja ze noemen het drempels, maar het zijn heel vaak wel uitsluitingsmechanismes, zoals discriminatie er ook heel vaak één van is en gebrek aan een netwerk, ja sociale uitsluiting bij armoede is ook momenteel. Geen startkapitaal hebben of geen, minder kans maken op investeerders. Dat is ook een klassiek gegeven bij deze doelgroep. Maar daar zou ik zeker naar polsen. Ik zou dan bijvoorbeeld wel kunnen zien van, kijk: wat doet het jeugdwerk nu? in welke richting evolueren die of zouden die moeten evolueren om aan te sluiten op die behoeften en noden van de groep?” (03-11-2022)

Ondernemerschap: Professionaliteit en verantwoordelijkheid

Het standpunt dat voornamelijk werd aangehouden door ondernemers was dat ondernemerschap een vorm van professionalisering is waarbij de verantwoordelijkheid voor het falen, succes en leren uit de fouten bij een individueel persoon ligt. Het is ook deze vorm van ondernemen - dat succesvolle ondernemingen succesvol zijn alleen vanwege de individu die de onderneming gestart – die ook nog steeds het meest wordt aangehouden in veel onderzoeksliteratuur (cf. Bagicalupo et al. 2016; Colombo et al., 2022; Drakopoulou & Anderson, 2007; Liñán et al., 2016). Alhoewel samenwerking wordt gepromoot, ook door veel van de ondernemers, wordt deze samenwerking altijd instrumenteel benaderd. In deze vorm van samenwerking moet elk individu zich op een bepaald punt profileren en moet het falen van een project ook altijd bij een persoon zelf gezocht worden.

Dit zien wij ook terug in de woorden die hier vaak rond gebruikt worden. Vanuit ondernemerschapsperspectieven werden de woorden “verantwoordelijkheid”, “uzelf”, “realiseren”, en “professioneel” vaak aan risico gekoppeld. Het woord “realiteit” wordt ook vaak teruggebracht op een individueel niveau. Om het hard te stellen, als het individu de realiteit niet goed inschat dan is dat zijn of haar verantwoordelijkheid. Wij zien hier ook een belangrijk verschil in bij de nazorg bij falen. Alle ondernemers gaven falen aan als een finaliteit – dit zien wij bijvoorbeeld terug in de quote over falen als een traumatische ervaring - of zagen falen als een opportuniteit om het nog eens te proberen. Wat voorop stond was het blijven proberen, want veel ondernemers stelden dat falen “erbij hoorde” en wat jeugdwerkers vooral niet moesten doen was om de jongeren te “ontzorgen” (22-11-2022). Vanuit het ondernemerschap werd er dus beargumenteerd dat tenzij de jongere zelf de verantwoordelijkheid voor – en dus de gevolgen van – het falen onderging dat er geen sprake was van ondernemen.

Het jeugdwerk: Een springplank waar naartoe?

In drie van de getranscribeerde interviews kwam de metafoor van de springplank naar voren. Drie keer door jeugdwerkers en één keer door een ondernemer. In de andere interviews kwamen er bovendien vergelijkbare vergelijkingen en metaforen voor. Kortgezegd houdt deze metafoor in dat het jeugdwerk en ondernemerschap, door zowel jeugdwerkers als ondernemers als een opstart naar *iets* wordt gezien. Maar, zoals de metafoor al aangeeft, het springen van een springplank is risicovol: Je ziet niet altijd waarin je springt, je weet niet waar je landt, en je weet dus ook niet of je altijd op je voeten terechtkomt. Het risico is er wel, maar het verschil zit in hoe de jeugdwerkers en ondernemers met het risico omgaan en wat sterk aangeeft waar de focus ligt vanuit het ondernemerschap en de focus vanuit het jeugdwerk. We beschrijven hier een niet-gebeurd verhaal met de antwoorden van de respondenten:

Wij doen net alsof de interviewers aankomen in een ruimte met de vier respondenten. In het echte leven hebben zij elkaar nooit ontmoet, maar voor dit rapport hebben zij elkaar toch magisch gevonden op papier. In deze mooie situatie hoeven de interviewers niet eens wat te zeggen, de respondenten spreken elkaar al aan over de definitie van de springplank:

“Ik denk dat het jeugdwerk echt een springplank naar de springplank is” (16-11-2022). Zegt één van de jeugdwerkers. Hiermee bedoelt hij dat het jeugdwerk een manier is om met ondernemerschap bezig te zijn, zonder daar zelfs maar resultaten aan te verbinden.

De ondernemer knikt: Ja, dat klopt! “Het jeugdwerk moet een kleine springplank bieden maar ook niet meer dan dat. Het moet de jongeren ook weer terug loslaten” (22-11-2022).

“Ja” zegt de andere jeugdwerker. “Het is voor mij heel duidelijk: Het gaat om het faciliteren, van een springplank om ze dan ook weer los te laten” (22-11-2022).

De laatste jeugdwerker, zit enigszins bedenkelijk achteruit: “Ja, ik weet niet of het er veel mee te maken heeft maar het is evengoed de hele tijd dat organisaties zoals de VDAB zoveel mensen richting de springplank naar zelfstandigheid duwt en ik denk dat dat een heel risicovol verhaal is en juist daarom is het goed dat plekken zoals ons [een jeugdwerking] er nog zijn” (12-10-2022).

Vanuit deze voorbeelden en de kennis van de vorige analyses is het misschien beter om te stellen dat het ondernemerschap in het jeugdwerk in plaats van een springplank een bungeejump is. Het is nog steeds risicovol genoeg, en de jongere moet nog steeds zelf de sprong willen maken, maar er zit nog een begeleider bij die weet waarnaartoe je springt, en je nooit zomaar zal loslaten.

Sectie 2: De arrangementen achter het jeugdwerk

In deze sectie zal er geanalyseerd worden op welke manieren de arrangementen achter het jeugdwerk het jeugdwerk mee vorm geven. Als herhaling van de introductie, de arrangementen zijn volgens het praktijk-architectonische kader van Kemmis (e.g. Kemmis, S., & Grootenboer, 2008):

1. Cultureel-discursief: de woorden of semantische betekenissen die in de samenleving (bvb. door beleidsmakers, onderzoekers, praktijkwerkers binnen andere werkvelden etc.) worden gehanteerd over een specifieke praktijk. Bijvoorbeeld: welke woorden worden gebruikt in de recente aandacht voor jeugdig ondernemerschap en welke waarde worden met deze woorden uitgedrukt?
2. Materiaal-economisch: de fysieke en economische mogelijkheden die bestaan op een site. Bijvoorbeeld: Is er genoeg personeel en vrijwilligers?. Welke financieel tegemoetkoming is er mogelijk en in welk gebouw kan een jeugdwerkinitiatief plaats vinden?
3. Socio-politiek: de machtsrelaties (zowel hiërarchische als solidaire of wederzijdse relaties) die bestaan op een site. Bijvoorbeeld: Welke richtlijnen vanuit het beleid dienen sowieso uitgevoerd te worden? Welke groepen van jongeren hebben invloed op de activiteiten en wat is de wederzijdse relatie tussen deze jongeren en met jeugdwerkers?

In de vorige sectie is er al vastgesteld dat er over en in het jeugdwerk veel verschillende praktijklogica's bestaan. Niet alleen over wat het jeugdwerk zou moeten zijn, maar ook wat voor ondernemerschap er in het jeugdwerk gepromoot zou moeten worden. Via de analyse in deze sectie zal dit rapport tonen wat de respondenten zelf als arrangementen achter het jeugdwerk identificeerden en wat zij hiervan als invloed zagen op de praktijk van het jeugdwerk.

Twee respondenten over bedrijfsfactoren achter ondernemerschap

“De privé-, awel dat is het belangrijkste inderdaad. In deze gevallen gaat het over privé-actoren die uit willen pakken met sociale impact omdat ze dan kunnen zeggen: ‘kijk, wij gaan daar in investeren, maar dan is het wel de bedoeling dat het gaat naar jonge artiesten.’ Dus naar de vorming van de jonge artiesten, wat dan perfect is, want dat is exact wat dat de organisaties ook willen. Bijvoorbeeld een [naam organisatie] wilt exact jonge artiesten ondersteunen. [Naam organisatie] hetzelfde verhaal. Dus ja, dan krijgen zij misschien die middelen om dat te doen, wat dat perfect is, dus dat sluit wel aan bij de doelstellingen. Maar wanneer een bedrijf langskomt en zegt ‘ah ja, wij zoeken een goed doeltje, om financiële middelen in te steken zodat we er zelf mee kunnen uitpakken en marketing mee kunnen doen’, (-) ja oke, maar waar ligt de grens? Wanneer stopt die marketing? Hoe vertaalt die marketing zich? Gaan jullie ons dan continu gebruiken? Gaan jullie de jongeren continu gebruiken? En foto's? Heel veel bedrijven pakken heel graag uit met arme kindjes he? Bruine kindjes, arme kindjes, om het eventjes bruut te verwoorden. En dan delen ze dat op sociale media om aan te tonen van ‘kijk, wat-.’ Dat is dat verhaal van greenwashing, van pinkwashing, ja ik weet niet wat dat hiervoor bestaat, maar dat is ook een vorm van washing, wat dat heel vaak gebeurt.” (03-11-2022)

“Nee, dus dan zou je echt moeten gaan samenwerken met zo filantropen en bedrijven die willen investeren om zo wat social washing te doen. En dat zal misschien voor een stuk wel werken maar ik denk dat dat wel heel hard onze werking zou beïnvloeden op wat voor wat dat er hier op het podium komt en wat voor projecten we zouden doen.” (30-11-2022)

Rol EntreComp onderzoek en reflectie op interviews

Een belangrijke plaats in de discussie is hier weggelegd voor het EntreComp model. Alhoewel dit model sinds 2016 actief gepromoot wordt op Europees niveau, o.a. binnen jeugdwerkingen, kwam in geen enkele van de interviews (ook de niet-getranscribeerde) dit model op een spontane wijze aan bod. Er waren specifieke vragen tijdens het interview gericht op welke modellen jeugdwerkers reeds gebruikten en geen enkele van de jeugdwerkers noemde het EntreComp. Sterker nog, veel van de jeugdwerkers en ondernemers gaven aan dat ondernemerschap niet aan een model gelinkt kan worden en dat het uniek is voor iedereen. Uit de interviews blijkt dat dit model op het moment van schrijven nog niet leeft in het jeugdwerk. Het is wel de betrachting van het VTOC-gedeelte van het onderzoek om dit model meer te verankeren in het jeugdwerk en er zijn hierin reeds belangrijke stappen gezet. In dit rapport vertrekken we dus van de vaststelling dat het EntreComp model wel als een belangrijke invloed van buiten het jeugdwerk kan worden gezien. Meer nog, het is een model dat ook door de Vlaamse administratie jeugd wordt ondersteund.

De drie definities van ondernemerschap: Welke taal wil EntreComp introduceren?

Met het EntreComp model wil de Europese Unie een algemeen bruikbare taal van ondernemerschap introduceren. Het model heeft als doel **transversaal** te zijn. Dit betekent dat ongeacht de context, doelen, of doelgroep van de organisatie, dit model gebruikt kan worden om leerniveaus te bepalen en leerdoelen op te stellen (cf. Bagicalupo, 2016). Dit model gaat er dus ook vanuit dat ondernemerschap een waardevolle toevoeging is in elke praktijk. De taal van dit model is dus breed en het model zelf wordt als universeel beschouwd. Het EntreComp model gaat uit van een “waarde-toevoegende pedagogiek”. Het zet zich hierbij af van twee al bestaande kaders rond ondernemerschap:

1. Het kader van het klassiek ondernemen
2. Het kader van ondernemingszin

Het kader van klassiek ondernemen

Dit kader wordt ook wel “venture-creating entrepreneurship genoemd (cf. Shook, Priem & McGee, 2003). Dit is wat in veel van de interviews ook voor kwam (zie sectie 1) als vorm van ondernemen die niet expliciet door het jeugdwerk opgenomen zou moeten worden. In dit raamwerk is de ondernemer er op gericht een organisatie of een zelfstandig (non)profit initiatief te starten. Het doel van deze vorm van ondernemerschap is marktgericht, alhoewel veel ondernemingen natuurlijk ook nog een sociaal doel kunnen hebben (zoals in het geval van veel non-profit organisaties). Kortgezegd, aan deze vorm van onderneming is altijd het creëren van een winstgevende²³ en formele organisatie gekoppeld.

Het kader van ondernemingszin

Dit kader is grotendeels geïnspireerd door Alan Gibb (e.g. 2002) en omschrijft ondernemingszin als een verzameling van competenties die gekoppeld worden aan belangrijk geachte kwaliteiten van ondernemerschap. UGent geeft dit als volgt aan:

“**Ondernemingszin** is het vermogen om initiatief te nemen en ideeën in een bepaalde context te ontwikkelen. Ook doorzettingsvermogen, verantwoordelijkheidszin, durf, creativiteit en zelfsturing wanneer je ideeën in daden omzet zijn belangrijke kenmerken van ondernemingszin. Het omvat ook projecten plannen en beheren om doelstellingen te kunnen verwezenlijken.”²⁴

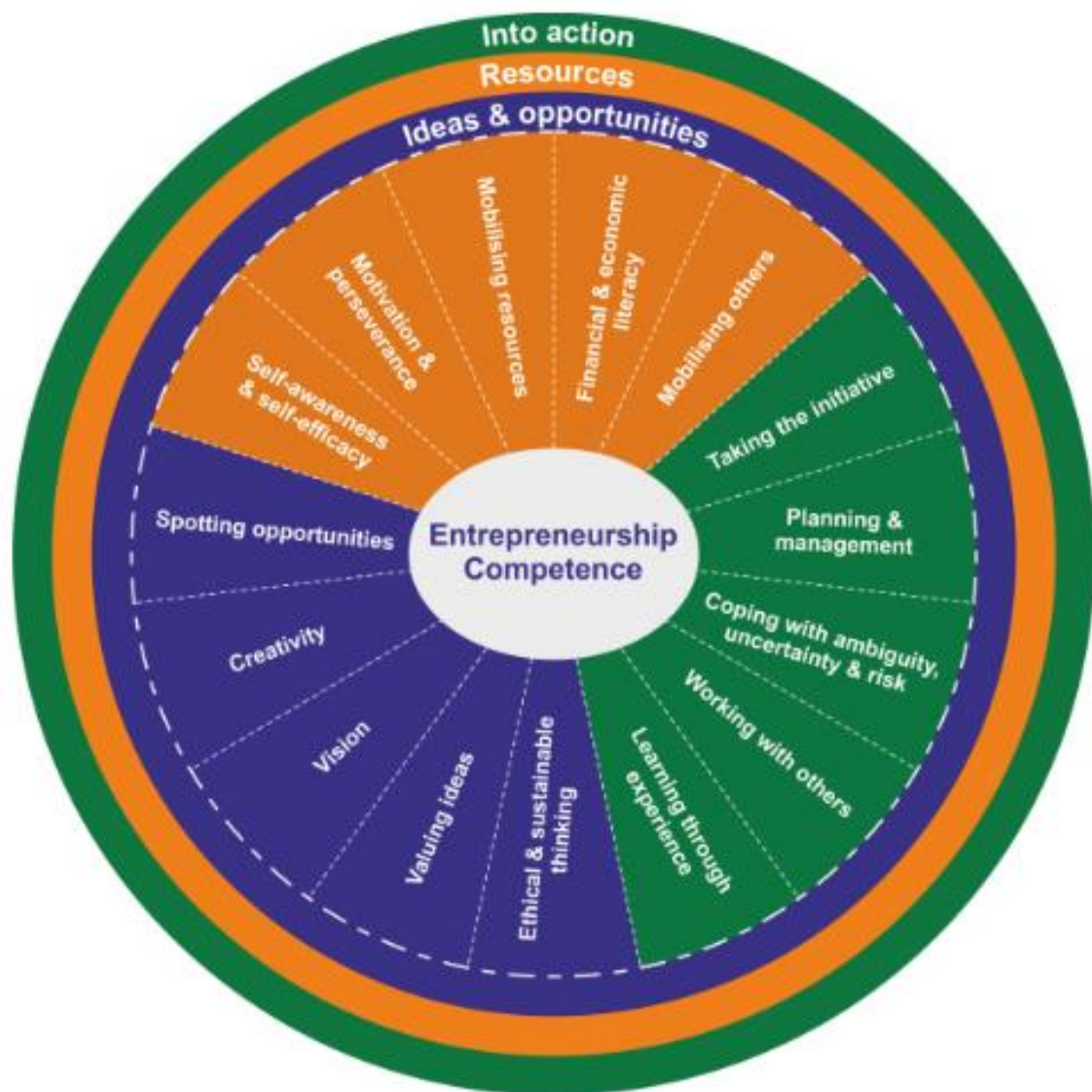
²³ Of in ieder geval een organisatie dat economisch onafhankelijk kan blijven doorbestaan

²⁴ <https://onderwijstips.ugent.be/nl/tips/ondernemen-in-lespraktijk/>

Met andere woorden, ondernemingszin is een set generieke competenties die voorheen vaak met ondernemers geassocieerd werden, maar die door dit raamwerk ook erkend zijn als belangrijk voor niet-ondernemers. Ondernemend handelen is het aanleren van de competenties van ondernemingszin in een educatieve omgeving.²⁵

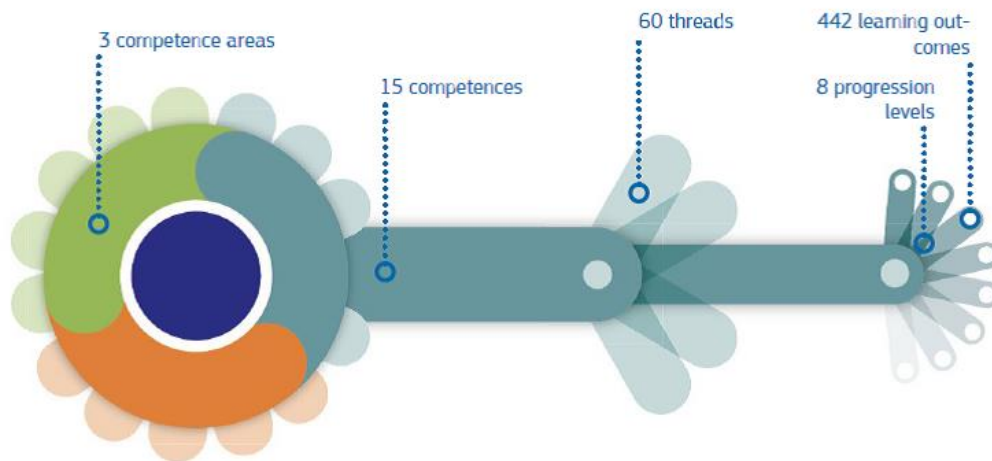
Het kader van EntreComp

Zoals dit ook wordt aangegeven door UGent: het EntreComp “schuift ondernemingszin als transversale sleutelcompetentie naar voren omdat die competentie voor elk mens in alle levensfasen van belang is”²⁰. Het is dus een scherper verwoorde doorzetting van ondernemingszin. Dus, zoals ook eerder gesteld, het EntreComp is een poging om van ondernemerschap een universeel belangrijk richtinggevend educatief kader te maken.

Figuur 4: Het EntreComp model (overgenomen van Bagicalupo et al., 2016, p. 6)

²⁵ Cf. <https://onderwijstips.ugent.be/nl/tips/ondernemen-in-lespraktijk/>

Figuur 5: EntreComp: Opdeling competenties (Bagiculupo et al., 2016)

Het EntreComp model omvat drie gebieden waarin competenties verkregen kunnen worden. Elk gebied is opgedeeld in 5 competenties. Elke competentie wordt vervolgens opgedeeld in verdere specifieke “vertakkingen” die op hun beurt weer opgedeeld zijn in leeruitkomsten. Uiteindelijk zijn er 442 specifieke mogelijke leeruitkomsten. Het idee is dat dit alle mogelijke uitkomsten van ondernemerscompetenties omvat. Oftewel, het model tracht garantie te bieden over hoe individuen kunnen groeien in de competenties van ondernemerschap

Bovendien introduceert het model ook het zogeheten “value-creating entrepreneurship”, ofwel het **waarde-creërende ondernemerschap**. Deze invulling van ondernemerschap is onder andere gebaseerd op het werk van Christian Bruyat (e.g. Bruyat & Julien, 2001) en gaat ervan uit dat een ondernemend handelen iets is dat waarde creëert voor **anderen**. Volgens Bruyat ligt deze waarde in de innovatie die de entrepreneur introduceert in verschillende situaties. Met anderen woorden, de waarde-creërende vorm van ondernemerschap zit als benadering tussen de twee andere vormen (ondernemend handelen en klassiek ondernemerschap) van ondernemerschap in. Het sluit niet uit dat individuen ook ondernemers zijn als ze niet individueel een organisatie of initiatief leiden.

In het EntreComp-raamwerk wordt deze definitie van waarde-creërende ondernemerschap verder aangescherpt (Bagiculupo, 2016). In deze definitie kan waarde zowel in de privésfeer, publieke sfeer als in bedrijfssfeer liggen en kan zowel cultureel, economisch, artistiek, of sociaal zijn²⁶. De grens die hierbij wordt getrokken is dat in deze vorm van ondernemerschap de waarde niet slechts persoonlijk kan zijn, maar ook altijd waarde voor anderen moet hebben. Elk van deze vormen van waarde-creërend ondernemerschap gaat wel nog steeds uit van een **individueel** gegenereerde manier van ondernemen. Innovatie en ondernemerschap zijn verwezenlijkingen die uitgaan van een individu en het is ook het individu die opportuniteiten tot ondernemerschap spot. Het EntreComp is een model dat een taal aanbiedt voor verschillende actoren om ondernemerschap te bevorderen.

²⁶ Dit sluit nauw aan bij de definitie van “sociaal ondernemerschap” zoals het nu door de Vlaamse regering gehanteerd wordt (*Sociaal ondernemerschap*, 2018). Alhoewel deze vorm van ondernemerschap altijd over sociale uitdagingen gaat.

Cultureel-discursieve arrangementen

Wat in de vorige analyse van de doings, sayings en relatings van het jeugdwerk en ondernemerschap duidelijk is geworden is dat jeugdwerkers aanstippen dat de condities van ondernemerschap af en toe moeilijk te rijmen zijn met de basiscondities van het jeugdwerk. Dit is geen teken dat het jeugdwerk het ondernemerschap niet kan opnemen op haar eigen wijze, maar het is wel een teken dat bepaalde praktijklogica's rond het ondernemerschap dus vreemd zijn aan het jeugdwerk.

In sectie 1 is er al vastgesteld wat voor logica's er gebruikt worden door het jeugdwerk en door het ondernemerschap. Om dit nog te herhalen: in het jeugdwerk is er een focus op engagement met de jeugdwerking zelf en ook ongeacht wie de jongere is. Het jeugdwerk is in de eerste plaats gericht op vrije tijd. Bovendien functioneert de jeugdwerking als buffer tussen de jongere en een engagement met de maatschappij. Om een conclusie van de vorige sectie te herhalen: het jeugdwerk geeft jongeren de kans om collectief met een werking te engageren, zonder dat dit in het teken hoeft te staan van een maatschappelijk belang. In plaats daarvan is de jeugdwerking zelf maatschappelijk belangrijk omdat het jongeren op die manier collectief engageert. De logica van het jeugdwerk is dus collectief en wordt gevat in het project van het jeugdwerk: "Ik werk met jongeren". De logica van ondernemerschap, zoals het in de interviews naar voren kwam, is momenteel individueel gericht en gericht op het succesvol maken van individuele initiatieven, waarbij de jeugdwerker de rol van coach opneemt.

EntreComp en cultureel-discursieve arrangementen

Alhoewel het EntreComp model dus onbekend was bij alle respondenten in de getranscribeerde interviews en dus ook de taal van waarde-creërend ondernemerschap, hebben we in de interviews wel gevraagd naar wat er nodig was voor goed ondernemerschap in het jeugdwerk. Voornamelijk vraag 6 en de concluderende vraag (vraag 19) van de interviews (*Zie appendix 5*) was er op gericht om te achterhalen welke taal jeugdwerkers aan het ondernemerschap toeschreven.

Vraag 6 was gericht op competenties, ook omdat dit is waar het EntreComp model over spreekt en vraag 19 ging over wat nu een goed ondernemerschapsinitiatief in het jeugdwerk uitmaakt. Allereerst is het opgefallen dat jeugdwerkers over het algemeen op twee manieren deze vragen hebben beantwoord. Namelijk, (1) ze stelden dat het in het jeugdwerk in de eerste plaats niet ging over het verkrijgen van competenties en dat er ook niet gegarandeerd kon worden welke competenties verkregen zouden kunnen worden of (2) in hun antwoorden wezen ze wel op competenties maar die dan meer bij het begrip van **ondernemingszin** (zie: *De drie definities van ondernemerschap*) passen. Dit waren competenties zoals initiatief nemen, leiderschap, en goesting. Vanuit de ondernemers kwam daar ook competenties bij als het inschatten van een economische realiteit²⁷, doorzettingsvermogen, en contacten maken, die meer gericht waren op een zakelijke realiteit. Zowel jeugdwerkers als ondernemers stelden dat het jeugdwerk voor twee dingen in ieder geval niet garant kan staan: de motivatie om zelf iets te doen of de resultaten van een ondernemerschapsproject.

Binnen deze twee vormen van antwoorden kwamen niet, of zeer weinig de competenties naar voren zoals ze in het EntreComp benoemd worden. Bovendien zagen zowel de jeugdwerkers als de ondernemers niet hoe het gebruik van het EntreComp kan bijdragen tot ondernemerschap binnen het jeugdwerk. Om een respondent te quoten: "*Ik denk dat je op zich wel die vertaling zou kunnen maken [over de vertaling van de EntreComp competenties naar hun eigen praktijk], maar ik snap niet waarom dat dat zou nodig zijn (30-11-2022)*". Met andere woorden, een aantal jeugdwerkers zagen

²⁷ Om een respondent te quoten: "*Hoe krijg ik mijn cijfers in orde en hoe verdien ik geld van mijn talenten?*" (22-11-2022)

vanuit een educatieve focus niet de noodzaak van de taal van het EntreComp model. Echter, voor andere jeugdwerkers waren er wel twee niet-educatieve redenen om aan de slag te gaan met de taal van het ondernemerschap en EntreComp:

1. Het levert erkenning op voor het jeugdwerk en de jongeren die hierbij betrokken zijn;
2. Het creëert een algemene taal om te communiceren met partners en instituten buiten het jeugdwerk.

Ondernemerschap: Een algemeen erkende taal

De belangrijkste reden voor jeugdwerkers om aan de slag te gaan met ondernemerschap, vanuit een sociaal-discursieve analyse, was de taal van ondernemerschap die naar hun inschatting meer erkend wordt in diverse organisaties dan de jeugdwerklogica van collectief engagement. Of om een jeugdwerker het zelf te laten benoemen:

“Want waarom is dat [het benoemen van het jeugdwerk in ondernemerschapscompetenties] zo belangrijk? Het is zodat ze [de jongeren] kunnen benoemen waarin dat ze gegroeid zijn in het jeugdwerk. Ja en dat kan dan ook in het later leven hen helpen om meer richting te vinden in de job dat ze gaan willen uitvoeren of de andere engagementen die ze willen opnemen, de levenskeuzes die ze gaan maken. Door uw competenties te gaan benoemen geeft dat ook gewoon meer taal aan jongeren om daarover te praten. Dus als jij aan jongeren aanbiedt van: 'kijk, eigenlijk, wat dat jullie allemaal doen in dat jeugdwerk, zo sterk inzetten op dat ondernemerschap', als een jongere dat ook kan zeggen, ik denk dat die zich alleen maar gesterkt gaat voelen in zijn engagement dan.” (24-11-2022)

In de eerste plaats geloven jeugdwerkers dus dat wanneer zij de groei die jongeren doormaken in het jeugdwerk weten te vertalen naar een ondernemerschapstaal zij een discours aanboren dat meer geaccepteerd wordt. Voor jeugdwerkers is ondernemerschap dus een label dat zichtbaar kan maken wat het jeugdwerk eigenlijk doet. Het is een manier om aan de jongeren te vertellen dat het jeugdwerk *iets* voor ze doet en wat door de maatschappij als erg waardevol wordt gezien.

Een andere jeugdwerker geeft aan dat de taal van ondernemerschap niet aansluit bij de jongeren.

*“Dit was mijn eerste job en ik voelde wel die druk [als jeugdwerker in ondernemerschap]. Ik dacht ‘ik moet hier nu dingen beginnen te doen’ en door eigenlijk **in de werking bezig te zijn** ik zeer rap botste op het feit dat hier zelf iets in plannen of hier afkomen tegen jongeren, ja meer toondoof kon dat eigenlijk niet zijn. Dus noodgedwongen, maar ook omdat ik het zelf wilde, zocht ik naar andere manieren om wel die aansluiting te vinden door het zeg maar op zijn minst een stuk te benoemen **‘kijk wat je nu doet!’** Het was eerder een soort van bewustmaking. Op die manier probeer ik jongeren bewust te maken van dat ze met iets bezig zijn. ‘Ja, je bent wel aan het ondernemen hier’, maar niet zo van ‘ik moet zeker zo vaak gezegd hebben in de week dat ze bezig zijn met ondernemerschap’. Maar eigenlijk heb ik gewoon, door hier bezig te zijn, dat begrip losgelaten en het gewoon eerder gezien voor wat dat het was.” (09-11-2022)*

Waardering voor het jeugdwerk

“Ja, moeten we nog een certificaat op de markt brengen he? Zo dat extra ding, dat is altijd de vraag. Ben ik daar helemaal tegen? Nee, zeker niet, ik denk dat dat zeker zijn meerwaarde kan hebben, maar ik denk dat er ook een ander spoor is, dat we ook moeten volgen. En dat is gewoon die maatschappelijke waardering voor jeugdwerk en voor de kracht daarvan. Dat we daar ook gewoon moeten op inzetten, op andere manieren.

*Dus ik denk ook dat we moeten inzetten heel hard op die **maatschappelijke waardering** van waarom dat dat jeugdwerk zo belangrijk is. En dat ge dan eigenlijk die certificaten zelfs niet meer nodig hebt ofzo. Omdat mensen dan gewoon al, als jij zegt van 'ah, ik heb op het speelplein gestaan bijvoorbeeld', of 'ik heb in een open jeugdhuis actief geweest'. Dan is dat op zich al voldoende dan.” (24-11-2022)*

Een jeugdwerker over alternatieve manieren om het jeugdwerk te

Er zijn hier twee punten die hier aangestipt kunnen worden. In de eerste plaats, alhoewel dit rapport het veel heeft gehad over jongeren, dient er ook vastgesteld te worden dat in de jeugdwerking de jeugdwerker zich ook zelf met de werking engageert. Hier komt ook de onzekerheid van het jeugdwerk naar voren. Alhoewel deze jeugdwerker veel plannen in hun hoofd had, ontdekte de jeugdwerker **via hun engagement met de werking zelf** dat de praktijk van jeugdwerk anders loopt dan wat een planningslogica vooropstelt. De jeugdwerker heeft dus losgelaten dat het om het ondernemerschap zelf ging en meer om de erkenning die de taal van ondernemerschap *kan* bieden.

Het is, met andere woorden, voor jeugdwerkers niet dat het ondernemerschap zelf zo belangrijk is. Bovendien ervaren ze dat deze focus op ondernemerschap niet altijd aansluit bij de jongeren zelf. Echter, er is voor hun wel een belangrijke meerwaarde in het benoemen van het ondernemerschap in het jeugdwerk. Ze geven aan dat deze erkenning een vorm van bewustmaking is en in de eerste plaats een besef bij jongeren mogelijk maakt dat wat ze aan het doen zijn in het jeugdwerk **zinvol** is. Wellicht niet voor het oplossen van sociale problemen, maar wel voor de werking van het jeugdwerk zelf. Oftewel, voor jeugdwerkers is de toegevoegde waarde van de taal van ondernemerschap een taal van erkenning. De vraag blijft dan wel: wat doet die erkenning met het jeugdwerkproject?

Ondernemerschap: een taal om te communiceren

Ondernemerschap wordt ook als taal opgenomen door het jeugdwerk om legitimiteit te verkrijgen bij andere actoren in de samenleving. De erkenning waarover het vorige hoofdstuk ging is voor jeugdwerkers in de eerste plaats richting de arbeidsmarkt. In sectie 1 is er al getoond dat ondernemerschap en de arbeidsmarkt aan elkaar verbonden zijn. Bovendien is er in sectie 1 ook getoond dat ondernemerschap inherent aan een economische logica gebonden is. In het hoofdstuk over de socio-politieke invloeden achter ondernemerschap zal ook aangetoond worden dat ondernemerschap uiteindelijk ook altijd een focus op het bedrijfsleven met zich meedraagt. Het is dus ook niet verassend dat voor jeugdwerkers de ondernemerschapstaal een taal is om te communiceren naar die sectoren die belang hebben bij de arbeidsmarkt: bedrijfsleiders, VDAB, beleid etc. Het is in de communicatie met deze actoren dat jeugdwerkers erg inzetten op de erkenning van ondernemerschap in het jeugdwerk:

“Ja, ik denk bijvoorbeeld rond zo die maatschappelijke waardering van het jeugdwerk, is het natuurlijk wel interessant om bijvoorbeeld ook bedrijfsleiders helemaal mee te krijgen in het belang van het jeugdwerk en ook wat jongeren daar allemaal leren en waarom. Als je dan kan zeggen ‘dit waardeert hij op uw CV’. Ja, dat zou misschien wel interessant kunnen zijn.” (24-11-2022)

Deze uitspraak toont aan jeugdwerkers er vanuit gaan dat ondernemerschap toch het meeste van haar waarde in het bedrijfsleven of de arbeidsmarkt uitdraagt. Bovendien is deze uitspraak ook een voorbeeld van wat veel van de jeugdwerkers aangeven in de interviews: de erkenning van ondernemerschap in jeugdwerk is een belangrijk “communicatiedoel” [ed. dit is niet een woord dat jeugdwerkers hebben gebruikt] voor het jeugdwerk. Het doel is uiteindelijk namelijk om vanuit het jeugdwerk succesvol te communiceren richting het **bedrijfsleven** en de **arbeidsmarkt** dat het jeugdwerk een waardevolle educatieve omgeving is. Dit laat ook zien dat een eerste sociaal-discursieve arrangement achter ondernemerschap het bedrijfsleven is.

Er is nog een tweede belangrijke actor naar wie het jeugdwerk de waarde dat het heeft wil bewijzen. Dit komt ook terug in de woordwolk met woorden als “Brussel”²⁸, “Vlaanderen”, “Antwerpen”, “Overheid”, “Europa”, en “schepenen”. In het kort, dit kunnen de **beleidsmakers** genoemd worden. De respondenten geven aan dat ondernemerschap een manier is om middelen te vergaren²⁹ omdat de taal van het ondernemerschap ook goed ligt in subsidiedossiers die bij beleidsmakers worden ingediend. Of anders gezegd: ondernemerschap wordt opgenomen door het jeugdwerk omdat het een taal is die goed ligt bij andere actoren dan het jeugdwerk. In diezelfde interviews geven veel jeugdwerkers tegelijkertijd wel aan dat ze enigszins een afkeer hebben van het woord “ondernemerschap” zelf.

Wat naar voren treedt is dat voor veel van de jeugdwerkers het gebruik van de taal van ondernemerschap meer een manier is om de waarde van hun basiswerking te garanderen, dan dat zij zelf vanuit de jongeren zelf ondernemerschap willen gaan bevorderen. Sterker nog, veel van de jeugdwerkers gaven aan dat zij hiervoor al een actor in het jeugdwerk zagen als de jongeren echt bezig wilden met ondernemerschap: één van de trekkers van het project: Haven of één van de andere grote ondersteuners van jeugdwerkondernemerschap: BAAS (wij zien beide organisaties ook terug in de woordwolk). De volgende uitspraak geeft deze houding goed weer:

²⁸ N.b. de verwijzingen naar de steden waren grotendeels in het kader van het benoemen van de lokale overheden.

²⁹ Dit zal meer besproken worden bij materiaal-economisch arrangementen

“Ik ben daar redelijk opportunistisch in he? Als er morgen een andere term, ‘social impact’ ofzo goed ligt, dan ga ik die gebruiken. En als jij dan de HR of marketing of CSR verantwoordelijke van [bekend bedrijf] bent en je zegt ‘ja maar wij willen maatschappelijk kwetsbare jongeren helpen’ dan heb ik er plots massa’s voor u. Met mooie fotootjes erbij ook.” (16-11-2022)

Het is een vaststelling die we reeds eerder hebben gemaakt met dit rapport. Wat met name in het hoofdstuk over risico’s in sectie 1 al is aangestipt: jeugdwerkers zien zichzelf als buffer tussen de jongeren en de middelen die nodig zijn om de jongeren te engageren met het jeugdwerk. Om het in andere termen te stellen: het jeugdwerk stelt zich opportunistisch op om haar werking in een taal te presenteren die nodig is om beleidsmakers te overtuigen dat het jeugdwerk zich voldoende aanpast naar de huidige politieke en beleidsprioriteiten. Dat wil ook zeggen, jeugdwerkers **vertalen** hun basiswerking naar de taal van ondernemerschap en krijgen op die manier erkenning voor hun basiswerking bij beleidsmakers en het bedrijfsleven. In sectie 1 konden we vaststellen dat jeugdwerkers tegelijkertijd aangeven dat deze huidige logica van ondernemerschap op verschillende aspecten niet aansluit bij hoe zij de dagdagelijkse praktijk van jeugdwerk vorm geven.

Conclusie: Erkenning jeugdwerktaal in beleidsmakers en bedrijfsleven in plaats van andersom
Bij veel jeugdwerkers kwam er naar voren dat de modellen van ondernemerschap zowel vanuit het EntreComp, het bedrijfsleven, en het beleid een andere realiteit weergeven dan wat jeugdwerkers en jongeren hanteren wanneer ze met jeugdwerk doende zijn. Om dit te verhelpen doen de jeugdwerkers wel een dubbele vertaling. In de eerste plaats verbreden zij het begrip ondernemerschap op een manier die jongeren wel aanspreekt, namelijk ondernemend handelen binnen de werking zelf. In de tweede plaats maken zij ook een vertaling richting andere werkvelden: ze vertalen de eigenlijke educatieve omgeving van het jeugdwerk naar een ondernemerschapstaal en dit als een manier om de waarde van jeugdwerk bij andere actoren nog eens extra te onderstrepen. In beide gevallen deden jeugdwerkers dit vanuit een opportuniteit.

Jeugdwerkers zien het voordeel voor de jongeren voornamelijk in het feit dat de “jeugdwerktaal” niet gekend of geaccepteerd wordt door het bedrijfsleven. Door de jongeren de taal van ondernemerschap aan te bieden kunnen zij zich beter positioneren tegenover bedrijven en de arbeidsmarkt. Het voordeel voor de werking zelf zit voor de jeugdwerkers in de erkenning die zij krijgen van de beleidsmakers hiervoor. In beide gevallen geven jeugdwerkers geen sterke educatieve redenen aan om aan de slag te gaan met ondernemerschap. De analyse in het volgende hoofdstuk (de materiaal-economisch arrangementen) zal deze vaststelling nog verder kunnen verdiepen: voor veel jeugdwerkers is de grootste reden om ondernemerschap op te nemen in hun werking de financiële realiteit van zowel de maatschappij als de subsidies vanuit Europa en Vlaanderen. Ook veel ondernemers geven dit als reden aan waarom het jeugdwerk zo gefocust is op ondernemerschap.

Materiaal-economisch arrangementen: een diversiteit aan middelen

Ondernemerschap: een zoektocht naar middelen

De bespreking van de materiaal-economische arrangementen achter het jeugdwerk kan misschien in de eerste plaats gelezen worden als het herhalen van de reeds uitgeschreven analyse in sectie 1. De beweegredenen van jongeren en jeugdwerkers om ondernemerschap mee op te nemen in hun werking zijn namelijk in die sectie al op verschillende manieren naar voren getreden in onze analyse. Wat we in de analyse hierna verder willen aanstippen is dat deze beweegredenen niet per sé alleen uit het jeugdwerk komen en ook aangestuurd worden door materiaal-economische arrangementen die het jeugdwerk van buitenaf mee vorm geven. Om te herhalen, materiaal-economische arrangementen zijn de middelen die achter het jeugdwerk schuilgaan. Oftewel, wat hebben jeugdwerkers eigenlijk nodig om rond ondernemerschap initiatieven uit te bouwen? En, in de tweede plaats, hoe komt het jeugdwerk aan deze middelen? Op de eerste vraag is al uitvoerig ingegaan in sectie 1: jeugdwerk heeft in de eerste plaats ruimte nodig. Dit in de vorm van een fysieke ruimte of een stabiele thuisbasis waar jongeren in de eerste plaats kunnen zijn. Bovendien is voor jeugdwerk een mentale ruimte evenzeer van belang. Dit wordt onder andere benoemd met woorden als eigenaarschap en maakbaarheid. Oftewel, het jeugdwerk moet hun middelen zo kunnen inzetten dat de jongeren met het jeugdwerk hun vrije tijd kunnen vormgeven. De fysieke middelen die hiervoor nodig zijn kunnen divers zijn: het kan gaan om schrijnwerk middelen om een podium op te zetten, papier voor een kunstproject met jongeren, of pennen voor huiswerkbegeleiding. Maar, dit alles vloeit voort uit wat het jeugdwerk het meeste nodig heeft: vertrouwen vanuit de subsidiekanalen dat zij deze middelen kunnen inzetten volgens eigen inzicht en waar jongeren en het jeugdwerk dus het meeste baat bij hebben. In de analyse van de cultureel-discursieve arrangementen is reeds gebleken dat jeugdwerkers vertrouwen ook op een andere manier trachten te bekomen: ze gebruiken de ondernemerschapstaal omdat zij hierin een opportuniteit zien tot erkenning van het jeugdwerk door zowel het bedrijfsleven als de beleidsmakers.

Uit de antwoorden van jeugdwerkers komt naar voren dat een belangrijke beweegreden om rond ondernemerschap te werken de mogelijkheden tot het aanboren van subsidies zijn. Jeugdwerkers geven hierbij ook aan dat sommige jongeren met vragen zitten rond ondernemerschap en dat jeugdwerkers hier een rol in kunnen opnemen, maar ook dat deze jongeren “wel hun weg vinden” (03-11-2022), om een respondent te quoten. Uit veel van de interviews blijkt dat tenzij een project specifiek gestart is vanuit een ondernemerschapsperspectief (dus bijvoorbeeld al bestaande jeugdhuiswerkingen of artistieke projecten) dat ondernemerschap een manier is om de basiswerking zelf uit te breiden.

“Hier, waarom dat wij er ooit mee gestart zijn? Ik denk in eerste plaats dat het gewoon een werking was met ambitie, met een raad van bestuur die dan wel gewoon de kans zag om hier extra

Sociale zekerheid

“ik weet het niet. Er zijn niet echt accenten [ed. op werk] dat ik nu denk, dat zijn heel veel drempels voor heel veel doelgroepen. Dat is omdat het gewoon niet goed is. Die afbraak van het socialisme en goede werkplaatsen. Want soms wordt er denk ik een beetje teveel ingezet op flexibel werken en zelfstandigheid en freelance en ondernemen en dan denk ik ‘Ja. er is ook wel echt niks mis met een vast contract en eindejaarspremies en al die dingen waar we eigenlijk heel hard voor gevochten hebben, niet?’” (30-11-2022)

Een jeugdwerker over de focus op ondernemerschap

werkkrachten via de projecten te kunnen binnenhalen. Daar moeten we ook niet over zeveren. Dat was gewoon een manier om hier tien zeg maar [ed. werkkrachten] aan te stellen, en ja, ervoor te zorgen dat die werking kon blijven groeien.” (09-11-2022)

Met andere woorden, het verantwoorden van het inzetten van middelen door jeugdwerk staat voorop en aansluiting zoeken bij de focus op ondernemerschap is een manier voor jeugdwerkers om de middelen die nodig zijn voor de basiswerking te verantwoorden. Dit is dan voornamelijk een erkenning richting het socio-politieke raamwerk waarin ondernemerschap een steeds grotere noodzaak wordt.

De middelen achter ondernemerschap

Dat zit wel dan als ik kijk naar de jongeren die hier komen in [Naam organisatie] of bij ons komen daar zit dat veel meer dus ik denk dat dat gewoon nog momenteel verschillende werelden zijn en dat juist die context à la [naam stad] waar dat je de grote chaos hebt. De chaos die ook dat rapper naar boven brengt gewoon he? Dat ook een politiek verhaal is he? En dat dat ook want hier in [Naam locatie werking] merk je ook gewoon van ja dat klassiek ondernemerschap het is daar dat het geld naartoe gaat he en op dat vlak is het voor ons ook interessant als organisaties om daar heel duidelijk mee geassocieerd te zijn van kijk wij doen dat ook, maar op een openere manie.r” (12-10-2022)

Een jeugdwerker over hun motivatie om op klassiek ondernemerschap in te zetten vanuit de jeugdwerking.

*Dan is dat gewoon voor ons iets faciliteren en dan die gasten een platform geven. En dan gaat dat. En omgekeerd ook: Als wij hier merken van hier zijn gasten die hun eerste stapjes daarin [ed. ondernemerschap] willen zetten maar eigenlijk hun weg wat kwijt geraken en wij voelen van ‘oeh er komt wel begeleiding bij kijken’ dan is dat wel handig dat er iets is als BAAS. Maar ja dat is frustrerend dat er **zoveel geld achter zit** zeker en vast. Ja, kijk, ik denk dat het een heel **andere focus** is van ons.” (03-11-2022)*

Een jeugdwerker over de subsidielijnen achter ondernemerschapsinitiatieven

Ondernemerschap: Middenveld of middelenveld?

Wat het vorige hoofdstuk duidelijk heeft gemaakt is dat subsidies mee de richting bepalen van hoe jeugdwerkers naar anderen toe de waarde van hun werk verantwoorden. Jeugdwerkers en jeugdwerkingen zien een opportuniteit om in te springen op ondernemerschap. Dit is niet alleen omdat al deze werkingen ook ondernemerschap als nood in hun praktijk opmerken, maar ook omdat er simpelweg middelen vanuit het beleid en andere subsidiekanalen beschikbaar zijn voor jeugdwerkingen die zich inschrijven op ondernemerschap. Aan de kant van de beleidsmakers (*zie ook: socio-politieke arrangementen*) is subsidiëring eveneens ingegeven door het zien van een opportuniteit. Dit is in dit geval een opportuniteit om jongeren te bereiken of om bepaalde beleidsdoelen jegens jongeren te promoten via het jeugdwerk. Deze manier van samenwerking klinkt in de eerste plaats als niet meer dan logisch. Het beleid stelt doelen op en het jeugdwerk kan besluiten om zich hierop in te tekenen in ruil voor werkingsmiddelen. Echter, in het vorige hoofdstuk is al gebleken dat jeugdwerkers een vertaalslag maken van deze beleidsdoelen en dat ze hiervoor hun basiswerking niet dienen te wijzigen of aan te passen. Wat ze aangeven is dat juist de kracht van het jeugdwerk al op zichzelf veel van de beleidsdoelen waarmaakt: het bereiken, engageren, en versterken van jongeren.

Echter, dit vertaalwerk, zowel richting beleid als richting de eigen basiswerking is slechts één van de effecten die subsidielijnen teweegbrengen in het jeugdwerk. Het valt veel van de respondenten op, zowel ondernemers als jeugdwerkers, dat de gelimiteerde subsidies en de focus op ondernemerschap concurrentie veroorzaken tussen de verschillende jeugdwerkingen. Er is eerder al gesteld dat ondernemerschap uiteindelijk altijd op het zakenleven gericht is (*zie: cultureel-discursieve arrangementen*), echter de focus op ondernemerschap promoot ook altijd competentie en concurrentie als middelen om innovatie te stimuleren (cf. Matusik, 2016). Zo ook zien de jeugdwerkers dit terugkomen in hun zoektocht naar financiële middelen. Vanuit de interviews valt dit nog te benoemen als een tweede invloed van de financieel-materiële arrangementen die via subsidielijnen veroorzaakt wordt. Dit is wat wij als de **concurrentiestrijd** van het jeugdwerk zullen benoemen. Deze concurrentiestrijd heeft twee aspecten die in elkaars verlengde liggen en ook via de *emerging codes* (*zie: appendix 2*) opgevallen zijn. Deze aspecten zijn:

1. Omdat de middelen voor ondernemerschap groot zijn maar de subsidiemogelijkheden schaars zijn, concurreren jeugdwerkingen (maar ook cultuurwerk en welzijnswerk) met elkaar voor die middelen. Dit zit de mogelijkheden tot samenwerking in de sector in de weg en het zorgt ervoor dat verschillende jeugdwerkingen **langs elkaar heen werken**.
2. Als het jeugdwerk werkelijk wil werken rond ondernemerschap, dus niet alleen vanuit een opportuniteit voor middelen, dan voelen zij een druk om te bewijzen dat zij een unieke positie in het landschap innemen. Dit leidt ertoe dat elke werking op zichzelf **een eenzijdige identiteit tracht te bepalen**. Dit leidt er dus ook toe dat de verschillende jeugdwerkingen erg doende zijn met wat we een **bewijsdrang** kunnen noemen. Dit wil zeggen er wordt **veel tijd** gespendeerd aan het tonen dat ze geschikt zijn om ondernemerschap op te nemen. Dit houdt concreet in dat jeugdwerkingen elk op zich bewijzen dat ze middelen **meer** verdienen dan andere jeugdwerkingen. Dit kan een werkelijke verrijkende inzet van ondernemerschap in de jeugdwerking beletten.

Zowel jeugdwerkers als ondernemers geven dus aan dat de gelimiteerde subsidies ervoor zorgen dat jeugdwerkingen elkaar als concurrenten gaan zien, ook al bereiken ze elk andere jongeren (bijvoorbeeld als het gaat om een jeugdhuis en een artistieke jeugdwerking in hetzelfde dorp). De middelen voor ondernemerschap zijn echter dezelfde subsidielijnen voor beide initiatieven. Eén van

onze respondenten vertelde over een stad waarin verschillende jeugdwerkingen op hetzelfde artistieke dossier³⁰ hadden ingeschreven en met het volgende resultaat:

“En de conclusie was heel simpel: de ene werking begon de andere te kannibaliseren. In [naam stad] zaten we eens met [naam organisatie] die ook opeens fel op dat creatieve ging, met die labs, met dit en met dat dat. En ook geen slechte wil he, maar iedereen is gewoon met goesting, 'wij willen vooruit.' Dat was wel duidelijk aan de orde.” (22-11-2022)

Jeugdwerkingen profileren zichzelf graag richting zowel het beleid als richting de jongeren. Dit is niet meer dan logisch, elke werking wil natuurlijk zoveel mogelijk jongeren bereiken. Echter, wat uit deze uitspraak blijkt is dat dit ervoor kan zorgen dat (1) jeugdwerkingen zich opeens in een klein gebied gaan specialiseren op één type werking, simpelweg omdat hier middelen voor aangeboden worden en (2) dat jeugdwerkingen teveel gericht zijn om als **individuele organisatie** jongeren te engageren, wat ten gevolge heeft dat ze niet in gesprek gaan met elkaar. Dit kan als effect hebben dat de subsidies die er op gericht zijn om het jeugdwerk te verrijken juist het tegenovergestelde effect hebben. De uitspraak “wij willen vooruit” is hierbij erg tekenend en vanuit het rapport willen wij het tegenovergestelde stellen, misschien moet het jeugdwerk af en toe meer stilstaan en juist haar positie als middenveld gebruiken om een kritische stem te bieden. Of om de woorden van een ondernemer te lenen:

“Anderzijds is het ook een gedeelde verantwoordelijkheid van die jeugdwerkorganisaties dat, wanneer ze botsen op die problemen zoals ‘shit wij hebben geen aanbod dat vertrekt vanuit de behoeften van onze doelgroep’, maar dat sluit momenteel nooit aan bij hetgeen dat ze verwachten in hun [ed. beleidsmakers] subsidiedossiers. Dat je dan politiserend werkt en aanklopt bij beleidsmakers en zegt van ‘euh, hallo’. Maar dat is wat dat er uiteindelijk ook gebeurd is met open jeugdwerk³¹ he?”

³⁰ Veel van onze respondenten benoemden dat de artistieke subsidielijnen een belangrijke focus waren van vorige subsidiepaden wat een plotselinge en vaak een vanuit de jeugd ongevraagde groei aan artistieke initiatieven gaf binnen jeugdwerkingen (zie ook: zijnoot)

³¹ Het open jeugdwerk subsidiedossier werd over het algemeen wel bijzonder positief ontvangen door onze respondenten.

ZIJNOOT: FOCUSSEN OP DE JONGEREN DIE ER WEL ZIJN IN PLAATS VAN DE JONGEREN DIE NOG MOETEN KOMEN

'Ja dan zijn er wel jongeren en die komen wel dj'en en die willen zo wel feestjes organiseren. Maar ja, dat is dan niet echt part van onze werking want we willen echt wel inzetten op die sociale cohesie en op die artistieke expressie'. En dan heb ik gevraagd van 'waarom zet je dan niet in op ondernemerschap en ga je aan de slag met de jongeren **die er zijn**? Die feestjes willen organiseren. Die hun dj-carrière misschien uit de grond willen stampen in plaats van vast te zetten op 'we gaan intekenen op sociale cohesie'...'?' En ik zeg niet 'je kunt op alle drie intekenen en zien wat er gebeurt' maar ze zat zo heel vast op dat 'we hebben beslist dat we gaan intekenen op die twee sporen'. Dat, terwijl er wel jongeren zijn die zeggen 'wij willen hier evenementen organiseren'. Dat is natuurlijk meer dat ondernemerschapsspoor. Dus inspelen op de dingen die er **wel** zijn. En daar dan op bouwen is volgens mij vaak interessanter dan andersom."

“Ja, maar vaak gebeurt het omgekeerd, omdat wij al een beleidsplan schrijven en wij willen deze subsidies allemaal behalen. Dus we willen keigraag die subsidie van sociale cohesie behalen. En dan wordt er niet eens over nagedacht van 'Ja, maar leeft dat wel?' (29-11-2022)

- Twee jeugdwerkers tegen elkaar over subsidiesporen

Daar was ook geen kader voor. Of jeugdwerk en ondernemerschap, was ook geen kader voor totdat ze zijn gaan aankloppen en gaan zeggen van 'kijk, wij willen dat ook doen'. En dan zijn ze dingen beginnen aanbieden of dossiers en kaders beginnen aanbieden om daar op in te tekenen. Dus het is dat dat vooral meer moet gebeuren, maar het jeugdwerk is zó versnipperd. En ik denk dat niet iedereen dat graag gaat horen, maar dat is nu eenmaal zo. Dat geldt trouwens voor heel het middenveld." (03-11-2022)

De kans tot versnippering van het jeugdwerk wordt op die manier in de hand gewerkt. Een versnippering die ook aangemoedigd lijkt te worden vanuit het perspectief van ondernemerschap omdat concurrentie als een positieve kwaliteit van het ondernemerschap wordt gezien. Eén van de respondenten stelde: *De beleidsmakers willen daarvan, de politici hebben niks liever dan dat ze elkaar als concurrent beschouwen" (03-11-2022)*. Dit alles heeft dus wel tot gevolg dat het veld dus mogelijkheden tot verrijking in samenwerking in het middenveld mist. Het lijkt dus dat de concurrentie en de focus op ondernemerschap niet tot de vernieuwing leiden die in het jong ondernemerschap nodig lijkt te zijn.

Hierbij komen wij dan ook uit bij het tweede punt: doordat er middelen worden beschikbaar gesteld vanuit de focus op ondernemerschap willen jeugdwerkingen graag elke opportuniteit daarbinnen opnemen. Of zoals een ondernemer het stelt *"doordat ze te veel willen doen, op de hoop natuurlijk een soort van machtspositie voor zichzelf te creëren, binnen het veld, verliezen ze zichzelf" (03-11-2022)*. Juist omdat de opportuniteiten opgenomen worden, wil elke jeugdwerk zo uniek mogelijk overkomen binnen hetzelfde subsidiekanaal. Aan één kant is dit om werkingsmiddelen te vergaren, aan de andere kant ook om het vertrouwen en erkenning van beleidsmakers te winnen. Dit komt de eigenheid van elke jeugdwerking als ook mogelijkheid tot samenwerking niet ten goede, of, zoals een jeugdwerker het stelt:

"Ja ik denk dat elke organisatie echt wel zijn eigenheid heeft. En dat is net het mooie eraan, ook dat dat zo zelf binnen de organisaties zoveel diversiteit is. Maar om op uw vraag [ed. over samenwerkingen tussen jeugdwerkorganisaties] terug te komen, ik denk eigenlijk eerlijk gezegd dat er niet zoveel communicatie is tussen al die verschillende afscheidingen en ik merk gewoon dat er nog vaak op eilandjes gewerkt wordt." (29-11-2022)

Een verminderde samenwerking tussen jeugdwerkingen is niet het enige gevolg. Of, zoals dezelfde respondent enkele zinnen later stelt:

"Ja dat daardoor de werkingen dan bijvoorbeeld heel typespecifiek worden. Bijvoorbeeld 'hier komt er enkel dit type ondernemers en hier komt er enkel dit type ondernemers' en dat je dan niet meer zo die afwisseling hebt van jongeren die naar een jeugdhuis komen bijvoorbeeld." (29-11-2022)

De bewijsdrang om een stevige positie te verwerven binnen de subsidielijne rond ondernemerschap, kan dus versnippering van het jeugdwerkveld naar aparte eilanden in de hand werken. De keerzijde van deze versnippering is ook dat het jeugdwerkveld het voor zichzelf moeilijker maakt om in te springen op de werkelijke **noden** van de jongeren. Ze richten zich op de aandachtspunten die door subsidielijnen worden aangegeven en nemen te weinig de mogelijkheden op om samen met andere jeugdwerkorganisaties een agenda van aandachtspunten vanuit het jeugdwerk zelf op te stellen. De kritische rol van het jeugdwerk als middenveld komt hierdoor ook in verdrukking.

Concluderend kunnen we stellen dat materiële arrangementen achter het jeugdwerk zo ingericht zijn dat ze het lastig maken voor jeugdwerkorganisaties om werkelijk vernieuwend met jong ondernemerschap te werken. Dit omdat ze in de eerste plaats een eigen uniekheid moeten bewijzen

naar het beleid toe, bijvoorbeeld door te stellen dat ze bepaalde type jongeren gaan bereiken³², en op die manier andere jeugdwerkers eerder als concurrenten dan als medestanders gaan zien. Hier worden mogelijkheden tot verrijking en samenwerking dus gemist. Om toch te eindigen met de woorden van twee respondenten:

“Dus ze moeten samen dit doen, maar het jeugdwerkveld laat zich verdelen. En dat heeft dus opnieuw te maken met het feit dat ze niet terugkeren naar die kern. Als elke organisatie voor zichzelf nu zou bepalen van waar ze wel goed in zijn³³, dan komen ze snel tot de conclusie dat ze eigenlijk geen concurrenten zijn van elkaar.” (03-11-2022)

“Ja, en het maffe is dat – om de cirkel rond te maken – dat projecten die inzetten op artistieke expressie en ondernemerschap als een tool eigenlijk er net voor zorgen dat je uit die keurslijven kan breken als je het goed aanpakt. En dat je in een bepaald systeem uzelf kunt zijn. Maar het grappige is dat de jeugdwerkers en de cultuurwerkers die het zouden moeten doen in die keurslijven zitten. Dus het is een heel grappige cirkel van ‘Snap je? Wij kunnen soms dingen niet mogelijk maken omdat we binnen de keurslijven zitten waar we eigenlijk van hopen dat onze jongeren hopelijk uit geraken voor een betere toekomst en een betere welzijn voor zichzelf aan de wereld.’” (24-10-2022)

³² In het volgende hoofdstuk gaat het rapport hier dieper op in.

³³ Vanuit het onderzoek en andere respondenten zou het rapport hier nog bijvoegen: En werken **met** de jongeren die zij al bereiken.

Socio-politieke arrangementen

Zoals Pantea (2014) maar ook ander onderzoek uitwijst is de aandacht die uitgaat naar ondernemerschap te verbinden met zowel politieke als meer maatschappelijke dynamieken. In landen met bijvoorbeeld meer sociale ongelijkheid – zoals verschillen tussen rijk en arm – wordt ondernemerschap gezien als een belangrijk instrument tot sociale mobiliteit (Aldrich, 2005). Andere auteurs argumenteren dat ondernemerschap ook kan verzekeren dat mensenrechten op een economisch duurzame manier worden ondersteund (Kirschenschlaeger, 2014). Of, in de aandacht voor de waarde van een breed kennisnetwerk, stellen bedrijven dat zij meer bereid zijn om samenwerkingen aan te gaan met bijvoorbeeld jeugdorganisaties en andere educatieve omgevingen als die ook een toevoeging zijn voor hun kennisnetwerk (cf. Blok et al., 2013). Wat deze drie voorbeelden bevestigen en wat Pantea (2014) ook vaststelt is dat in de aandacht voor ondernemerschap een sterke of zelfs exclusieve gerichtheid zit op het bedrijfsleven of het zakenleven zelf. De focus op “samenwerking”, zoals het ook onder andere wordt voorgesteld door het EntreComp is om een gezamenlijk kennisnetwerk te creëren waar jongeren naadloos in kunnen professionaliseren. Dit wordt gedaan door leerdoelen aan ondernemerschapsvaardigheden te verbinden.

Het valt ook op dat de focus op ondernemerschap binnen het economische beleid door Europa met veel positieve verwachtingen gepaard gaat. Door Europa wordt ondernemerschap als een sleutelcompetentie naar voren geschoven in de aandacht voor het levenslang leren (Bagicalupo et al., 2016). Daarnaast wordt ondernemerschap als *het* antwoord gezien op de noodzakelijke transformatie van de globale arbeidsmarkt naar “meer werkgevers” en “minder werknemers” moeten zijn (cf. European Commission, 2008; Unachukwu, 2009)³⁴. Daarbij wordt nog aangegeven dat ondernemerschap meer zal leiden tot de mogelijkheid van werknemers om aangeworven te worden omdat ondernemerschap als een belangrijke transversale vaardigheid wordt gezien voor werknemers. (cf. Grecu & Denes, 2017). Desalniettemin, zijn er nog geen duidelijke aanwijzingen of empirische onderzoeksgegevens die tonen dat dit het geval is.

Onderzoek toont wel reeds aan dat ondernemers het risico lopen om uiteindelijk in een maatschappelijk zwakkere positie terecht te komen (Olaison & Sørensen, 2014), of dat het starten van een eigen onderneming snel fout kan gaan omdat door de vrije markt grote bedrijven beginnende ondernemers onderuit halen (e.g. Borbás, 2009). Veel onderzoek naar ondernemerschap kan bovendien alleen maar uitgaan van zelf-rapportages van studenten of deelnemers over hoe zij denken dat de ondernemerschapstraining een effect heeft gehad op hun mindset (e.g. Bosman et al., 2022; Oosterhof & Smit, 2014; Yiyun, et al., 2021). De aandacht voor ondernemerschap wordt dus door diverse maatschappelijke actoren opgeladen met heel wat positieve verwachtingen. Dit, terwijl het tegelijkertijd niet eenvoudig is om te bewijzen dat deze aandacht voor ondernemerschap deze hoge verwachtingen ook effectief of op voldoende wijze kan invullen.

³⁴ Dit komt ook terug in onze interviews: zoals een respondent stelt: *“Ja, voor de toekomst. Ik vind niet, je kunt wel ondernemen om te ondernemen, dat is ook goed. Ik bedoel, je creëert werk, als dat werkt, als het niet werkt, ja, dan heeft de markt zijn werk niet gedaan. Ik geloof gewoon, ik geloof heel hard in de kracht van de markt, vraag en aanbod.”* (03-11-2022)

Socio-politiek: Een beleidskeuze?

Een belangrijke vaststelling die in de interviews naar voren treedt is dat dat jeugdwerk onder andere ook met ondernemerschap bezig is omdat het – naast een belangrijk materiaal-economische kwestie- ook een belangrijke socio-politieke kwestie is. Om een jeugdwerker te citeren:

*“Ja er is ergens ook een tendens vanuit de overheid, dat ondernemerschap heel belangrijk is. Ik weet niet wat daar achter zit om daar juist meer op in te zetten. Ondernemerschap zal waarschijnlijk ook economisch interessant gaan zijn, vanuit de overheid uit. Dat is toch mijn gevoel. En ook dat ik dat de laatste jaren zie, dat daar echt wel op ingezet wordt, en hoe dat dat nu ook doordringt in het jeugdwerk, op vlak van alle subsidies, projectsubsidies, die dan specifiek ook gaan rond ondernemerschap he, en waar da wij dan als jeugdwerkers jongeren op **onze manier kunnen gaan begeleiden.**” (13-10-2022)*

In de vorige twee arrangementen kwam al naar voren dat jeugdwerkers zich inschrijven op ondernemerschap omdat het werkmiddelen oplevert en omdat zij vinden dat het een manier is om erkenning te verkrijgen voor het jeugdwerk. In deze uitspraak zien wij ook nog terugkomen dat jeugdwerkers mogelijkheden zien om rond ondernemerschap op hun eigen **eigenzinnige** manier aan de slag te gaan. Dit betekent dus wel, wat ook reeds aan bod kwam in de analyse van sectie 1 van dit rapport, dat jeugdwerkers ondernemerschap anders interpreteren dan hoe dit door andere actoren (beleid, bedrijven etc.) wordt ingevuld.

Verantwoordelijkheid bij wie?

“Dat is wel reden waarom zij [ed. de Vlaamse overheid doormiddel van subsidies] het [ed. ondernemerschap] wel pushen en doorduwen, omdat ze zoiets hebben van: ‘mannekes, stop met dat klagen, met die slachtofferrol’. Want dat is echt waar dat over gaat: ‘Stop met die slachtofferrol. Ja oké, je zijt arm. Ja, oké, je hebt miserie. Ja er is druk in de wereld. Maar jij moet het zelf oplossen. Je moet zelf aan de slag gaan. Je hebt geen job? Zorg ervoor dat je als zelfstandige aan de slag gaat.’ Ja, nee, en als jeugdwerk mag je dat niet op die manier gaan uitdagen, maar dat is wel wat dat er gebeurt.” (03-11-2022)

Ondernemerschap
en zeefdrukken:
Opportunititeit
betekent niet altijd
visie

“Ik denk dat dat heel hard te maken heeft met de context zowel uw stedelijke context wat is er van aanbod al in de stad wat mijn collega zegt, ook een stuk context van waar worden nu eenmaal middelen voor gegeven, in welke richting sturen bepaalde beleidsmakers de weg? De reden dat wij als jeugdhuisen nu allemaal bezig zijn dat met ondernemerschap of bijvoorbeeld met dat sociale cohesie.”

“Of met zeefdruk, een stom voorbeeld (lacht).”

“Is omdat Vlaanderen ook effectief heeft gezegd ja hier zijn nu de middelen voor en wij vinden nu als overheid dat jullie met zijn allen die richting wat moeten uitgaan.” (03-11-2022)

Twee respondenten over hun motivatie om aan de slag te gaan met ondernemerschap

Socio-politiek: Een maatschappelijke vraag?

Aan de andere kant zien wij in de analyse van sectie 1 dat we reeds konden vaststellen dat jeugdwerkers de vraag naar ondernemerschap bij sommige van hun jongeren echt wel beluisteren en dat jeugdwerkers hierin een gerichte poging van jongeren zien om alsnog aansluiting te vinden bij een arbeidsmarkt die ze als erg exclusief ervaren. Jongeren en dus ook jeugdwerkers zien ook kansen om met deze focus op ondernemerschap in het jeugdwerk talenten te ontwikkelen die niet in een klassiek schoolaanbod aan orde komen (bijvoorbeeld meer artistieke talenten). De mogelijkheid tot het verdienen van geld is hierbij voor de jongeren een vorm van erkenning.

In het verlengde hiervan ligt ook het feit dat veel respondenten ervaren dat “subsidies afnemen” (19-10-2022) en dat ondernemerschap voor zowel het jeugdwerk als beleidsmakers interessant is om dit op te vangen. “De nood om eigen middelen te verwerven als jeugdhuis is gewoon steeds hoger” (19-10-2022). Alhoewel veel actoren dus ondernemerschap wel promoten, voelen veel jeugdwerkers ook een urgentie om een manier te vinden om economisch meer onafhankelijk te worden³⁵. Dit argument wordt ook geopperd door een ondernemer en geeft de maatschappelijke veranderingen aan die in vele interviews wordt verwoord:

*“Als je kijkt naar Amerika, waar ge in een heel andere maatschappelijke context zit en men **MOET ondernemen, als je iets van uw leven wilt maken** waar je dat dat sociale vangnet niet hebt. En in het breedste verhaal ook de subsidies die daar eigenlijk toe behoren en die hier allemaal ziet afkalven Dat gaat niet beter worden. Integendeel. De reden waarom ik dat allemaal doe, omdat ik dat thuis altijd gezien heb, gewoon. En ik denk dat als ge dat model kunt neerzetten, hoe jonger hoe beter, als je dat met de paplepel kunt meegeven. Maar dat vraagt echt een paradigmashift he, in onze samenleving, want dat zijn wij niet gewoon.” (22-11-2022)*

Er is dus geen twijfel bij de respondenten dat beleidsmakers een noodzaak zien voor ondernemerschap. Daarentegen zijn er wel twijfels bij de effectiviteit waarmee dit gebeurt. De visies wat ondernemerschap moet zijn in het jeugdwerk en wat het beleid ervan verwacht, liggen niet altijd

³⁵ Vaak wordt dus ook hier een mogelijkheid om alternatieve financiering te verkrijgen in de vorm van filantropie of bedrijven aangehaald door onze respondenten als een noodzaak.

in elkaars verlengde. Of, om een respondent aan het woord te laten: *“Kijk, er zijn hier in [naam locatie] heel veel bottom-up initiatieven, die vaak niet in aanmerking komen voor financiële of andere ondersteuning door overheden of door andere ondersteuningsorganisaties omdat die heel vaak top-down denken. Die vertrekken vanuit een visie van oké, we moeten een beleid realiseren. Dat die doelstelling, van dat beleid, daar hangen we dat budget aan” (16-11-2022)*. In een dergelijke uitspraak treedt naar voren dat beleid altijd wordt gevoerd om bepaalde beleidsdoelen te realiseren en dat dit niet zo goed spoort met het financieren van jeugdwerk dat altijd een bepaalde vorm van onzekerheid met zich meebrengt. We gaven reeds hiervoor aan dat jeugdwerkers er ook voor kiezen om wat ze doen gewoon te “vertalen” naar beleidstermen, in dit geval ondernemerschap. Jeugdwerkers willen op die manier ook een opportuniteit voor het verkrijgen van middelen niet missen³⁶. In de interviews wordt hierbij wel een belangrijke kanttekening door jeugdwerkers gemaakt. De roep tot meer ondernemerschap vanuit de maatschappij mag niet betekenen dat al te veel druk op de schouders van jongeren wordt gelegd. *“Ondernemerschap zit ook wel keihard verweven in alles dat wij van jeugd verwachten. Dat jeugd toch vooral initiatief neemt en dat je zelf actief meewerkt met uw job bijvoorbeeld, dat je zelf met ideeën afkomt, of zelf gaat nadenken hoe kan ik iets **opstarten** binnenin mijn takenpakket. Dus ik denk dat het goed is om zo niet alleen te focussen op het zaak opstarten maar gelijk ook meer in het algemeen in het dagelijkse leven: **Hoe kan ik omgaan met bepaalde verwachtingen van de maatschappij?**” (19-10-2022)*.

Concluderend, jeugdwerkers geven dus aan dat de hoge maatschappelijke verwachtingen inzake ondernemerschap ook wel samengaan met de individualisering van de maatschappij. Dat jeugdwerk hierbij als buffer kan functioneren tussen de jongere en de maatschappij is voor jeugdwerkers erg belangrijk. In de analyse hiervoor kwam reeds naar voren hoe jeugdwerkers in minstens op twee manieren deze functie van schokbreker invullen. Jeugdwerkers zijn er zich erg van bewust dat het kunnen inspelen op de specifieke verwachtingen inzake ondernemerschap niet voor elke jongere is weggelegd maar dat de meer collectieve invullingen van ondernemerschap wel voor alle jongeren en ook voor het jeugdwerk relevant zijn.

Socio-politiek: Een manier om jongeren te bereiken?

Een derde belangrijke agenda die vanuit het beleidsarrangement de aandacht voor ondernemerschap binnen jeugdwerk mee vorm geeft, zo stellen heel wat respondenten, is dat beleidsmakers jeugdwerk als de partner bij uitstek zien om jongeren te bereiken die volledig van de maatschappelijke radar verdwenen lijken te zijn³⁷. Zo stellen veel jeugdwerkers dat jeugdwerkers momenteel snel ingezet worden om NEET³⁸-jongeren of andere jongeren in maatschappelijk kwetsbare posities te bereiken. Of, om een respondent aan het woord te laten:

“Dus wat moet je als jeugdwerkorganisatie wel doen als je ondernemerschap wilt stimuleren? Dan moet in de eerste plaats niet enkel [ed. op ondernemerschap investeren] want dat is momenteel eigenlijk gebeurt binnen het jeugdwerk, hé? Ze krijgen wel subsidies voor de NEET-jongeren, maar ze bereiken niet de NEET-jongeren met ondernemerschap he? Ik bedoel, de jongeren die ze bereiken dat zijn de jongeren die wel degelijk weten wat ze willen doen in hun leven. Dat zijn de bovenste laag jongeren he, de jongeren die wel wat hebben gestudeerd waarmee ze aan de slag kunnen, of die in hun bachelor zitten.” (03-11-2022)

³⁶ Zie “materieel-economische arrangementen”

³⁷ In sectie 1 is er al aangetoond dat veel ondernemers dit óók de kracht van het jeugdwerk vinden.

³⁸ NEET-jongeren (Not in Education, Employment or Training) worden specifiek door meerdere respondenten genoemd als problematiek voor de arbeidsmarkt en beleidsmakers die bij het jeugdwerk neergelegd is.

Jeugdwerkers ervaren met andere woorden dat in de aandacht voor ondernemerschap zij worden aangesproken op een belangrijke kracht van het jeugdwerk, met name dat zij veel jongeren bereiken. Op die manier leeft ook de verwachting dat ondernemerschap ook kan worden ingezet om jongeren in moeilijk maatschappelijke posities te ondersteunen. Respondenten plaatsen echter bij een dergelijke verwachting veel vraagtekens. In de eerste plaats, er is de vraag of jeugdwerk zich wel zo expliciet met ondernemerschap als welzijnsmethodiek moet inlaten. Maar in de tweede plaats is er ook de vraag of ondernemerschap wel de oplossing is voor deze jongeren. Immers, dit zien wij ook in sectie 1 bij het hoofdstuk “risico’s”: Ondernemerschap brengt een risico met zich mee.

Om een kleine samenvatting te geven van het hoofdstuk: In het jeugdwerk is er al een inherent risico omdat jongeren zich via een jeugdwerking blootstellen aan andere jongeren. In tegenstelling tot veel sociale (vrienden)groepen, kiest een jongere in het jeugdwerk niet welke andere jongeren ook in de werking zitten. Dus, in veel gevallen, zijn er veel gevarieerde groepen jongeren in een werking aanwezig. In de eerste plaats zetten jeugdwerkers dus in op het creëren van een “safer space” waarin de jongeren via de werking kunnen engageren met deze onzekerheid. Veiligheid is dus in het jeugdhuis altijd relationeel. Het woord “safer space” geeft dit ook aan en maakt dus ook duidelijk dat geen enkele ruimte risicoloos is, maar wel dat sommige ruimten te risicovol zijn. Ondernemerschap, zo gaven de jeugdwerkers aan, kan dan teveel risico’s inhouden. Dus voor veel jongeren is het jeugdwerk al risico genoeg en het ondernemerschap een brug te ver.

Mochten het jeugdwerk dan toch besluiten om met ondernemerschap aan de slag gaan dan zagen jeugdwerkers hun eigen kracht op de volgende drie vlakken:

1. het wegnemen van veel drempels om te beginnen met ondernemerschap
2. Het wegnemen van veel risico’s om te beginnen met ondernemerschap:
3. De nazorg bij falen

Voornamelijk voor de ondernemers ontstaat er juist bij deze drie vlakken frictie tussen de logica’s van het jeugdwerk en ondernemerschap. Vanuit het ondernemerschap werd er namelijk beargumenteerd dat tenzij de jongere zelf de verantwoordelijkheid voor – en dus de gevolgen van – het falen onderging dat er geen sprake was van ondernemen.

Er heerst dus in de ondernemerschapslogica een individualistische logica waar het jeugdwerk zich tegen verzet. Juist in het ondernemerschap binnen het jeugdwerk zien jeugdwerkers de mogelijkheid om als praktijk collectief het falen en succes van ondernemerschap te dragen. Vanuit het jeugdwerk is er dus een duidelijke zet om ondernemerschap niet te betrekken op een individueel niveau maar in plaats daarvan om het te gebruiken om in de eerste plaats een werking te garanderen. Wij gebruiken hier nog eens het voorbeeld van de atelierwerking. Een aantal van onze respondenten had dit namelijk genoemd. In het jeugdwerk is het verzorgen en onderhouden van het atelier een gezamenlijke taak. Wij zullen weer een vignet gebruiken om dit duidelijk te maken

De Vlaamse interviewer is alleen. Andere verantwoordelijkheden hebben er – helaas vind hij zelf – ervoor gezorgd dat de auteur van dit rapport niet bij dit gesprek kon zijn. Echter, uit de opname valt wel een groot enthousiasme te horen wanneer de jeugdwerker spreekt over hun werking en ondernemerschap

*“Ja, het is dat bij ons is dat een stuk gelinkt aan het atelier. Op zaterdag komen er hier jonge gasten werken in het atelier. **Niet om eigen projecten te doen** maar om mee te werken aan onze projecten. Er is een samenmoestuin dat zijn ook een aantal dames die dat collectief runnen. Dan is er de bar uiteraard, daar zijn er ook veel vrijwilligers bij betrokken. En wat dat hier ook wel nog een belangrijk luik is en dat verbinden wij dan met het publiek huis dat zijn gasten die hier dingen organiseren he?”*

Er klinkt een klein beetje onzekerheid in de stem van de Vlaamse onderzoeker. “Maar kunnen wij ook even inzoomen op ondernemerschapsprojecten? Kun je heel kort kaderen hoe jullie ondernemerschapsproject of maatschappelijk ondernemerschapsproject eruit ziet?”

De jeugdwerker beantwoordt snel. “Maar bij mij is dat eigenlijk een fond. Bij mij gaat dat over kansen geven, context bieden en coaching geven en opnieuw wij verbinden dat met onze drie entiteiten: Dat is verbonden met het atelier, verbonden met het publiekhuis en verbonden met het productiehuis. En au fond betekent dat wat het atelier betreft dat je hier komt helpen in het atelier. Dat je jouw skills kunt aanscherpen of leren. Dat peer to-peer-learning is daar ook heel belangrijk in. Wat het publiekhuis betreft is dat echt mensen ondersteunen om evenementen organiseren. Voor mij is dat ook ondernemen. En dan met ons productiehuis gaan we spelen met onze installaties in dat atelier en daar nemen we ook jongeren in mee. En apart daarvan en dat is dan misschien wat duidelijker rond ondernemerschap coach ik ook drie jongeren binnen het HAVEN traject. Maar ik vind zeker in onze sector als het over ondernemerschap slash ondernemerszin gaat ik denk dat dat gewoon een fond is mensen die binnenwaaien en die hier komen helpen of iets willen organiseren of weet ik veel wat. Voor mij gaat dat over ondernemen en wat dat wij dan proberen doen is daar een stuk onze waarden aan te verbinden he? Het creatieve, creatie, ontmoeting, verwondering en duurzaamheid. Dat is voor ons belangrijk.” (12-10-2022)

Wij zien in dit stuk van het interview duidelijk weer het belang van een locatie terugkomen waar men kan “aanwaaien” en gewoon kan zijn³⁹. Maar wat wij graag willen aanstippen is dat in het jeugdwerk en ondernemende dus niet altijd zwart-wit is en dat het ook niet is los te koppelen van de jeugdhuiswerking zelf. Het is belangrijk om aan te geven dat dit gesprek plaatsvond aan het begin van de interviewperiode. Dit is belangrijk omdat, zoals de reactie van de Vlaamse onderzoeker aangeeft, er geen duidelijke focus is op ondernemerschap zoals dat in een klassieke zin wordt geïnterpreteerd. Er is geen creatie van een individueel project. Wat ondernemerschap **wel** is in het jeugdwerk is dus een mogelijkheid om aan de jongeren die ze bereiken te verbinden aan de **waarden** van de werking. Juist in die verbinding worden ook de jongeren met elkaar verbonden. Bovendien zijn het zijn juist die waarden waar het jeugdwerk wel garant voor kan en wil staan.

³⁹ Zie ook sectie 1: Het jeugdwerk als fysieke ruimte

Sectie 3: Aan de startlijn van veel gesprekken

In sectie 1 en 2 zijn nu alle facetten van de praktijk-architectonische methodiek naar voren gehaald. Bovendien is de complexiteit van jong ondernemerschap in het jeugdwerk vanuit de data getoond. Er zijn niet alleen veel concrete praktijken besproken, maar ook de manier waarop jeugdwerkers een plaats binnen hun dagdagelijkse praktijk zien voor ondernemerschap trad naar voren. In de huidige sectie zal deze analyse afgesloten worden. Echter, dit moet niet als een finishlijn van jong ondernemerschap in het jeugdwerk gezien worden. Zoals tijdens de introductie van praktijk-architecturen ook al werd gesteld: praktijken zitten in een continue flux.

Wat er in dit rapport staat is dus een momentopname en de analyse in sectie 1 en 2 laat de veelsoortige zoektocht zien die vandaag rond jong ondernemerschap binnen het jeugdwerk wordt uitgezet. In figuren 6 en 7 hierna zijn de belangrijkste invullingen van de arrangementen en sayings, doings, en relatings zoals ze uit de getranscribeerde interviews komen terug te vinden. Echter, het doel van dit rapport is niet om alleen deze zoektocht in kaart te brengen. Dit rapport kan ook gebruikt worden als een tijdscapsule, zoals bij het hoofdstuk “Waarom dit rapport?” wordt gesteld. Jeugdwerkpartners die een duurzaam VTOC-aanbod willen uitbouwen, kunnen dit rapport als een reisgids hanteren die een kaart van coördinaten bevat waarlangs ondernemerschapspraktijken in het jeugdwerk zich verder kunnen ontwikkelen. Eigen aan een tijdscapsule is dat ze over enkele jaren ook jeugdwerkers en beleidswerkers de vraag zal doen stellen hoe het ondernemerschap in het Vlaamse jeugdwerk zich effectief heeft kunnen ontwikkelen en of hierbij misschien andere coördinaten aan waarde hebben gewonnen.

Wat er bedoeld wordt met coördinaten is dat er in sectie 1 en 2 veel kwesties naar voren zijn getreden die zich niet zomaar van de werktafel laten wegvegen. Deze kwesties zijn niet zo maar kleine onenigheden maar raken aan de cruciale vraag: Welke rol moet jong ondernemerschap spelen in het Vlaams jeugdwerk, en vice versa, welke rol moet het Vlaams jeugdwerk spelen in het jong ondernemerschap? Deze kwesties maken een landschap zichtbaar en door langs deze coördinaten te lopen en stil te staan bij de richtingen die deze coördinaten aangeven krijgt dit landschap ook verder vorm. Alle betrokken actoren moeten zich een weg zoeken in deze gebieden. Natuurlijk zal het zo zijn dat niet elke actor langs elke coördinaat loopt. In figuur 8 is dit schematisch weergegeven als een kaart van een gebied die door diverse betrokken actoren verkend kan worden.

Op de kaart zijn de belangrijke coördinaten aangegeven waarover nog verder gesproken en nagedacht dient te worden. Ook is schematisch weergegeven dat elke actor⁴⁰ een ander pad door het gebied kan volgen en elkaar dus op opeenvolgende momenten en op verschillende – maar niet alle – coördinaten tegenkomt. Ondernemerschap en jeugdwerk ontmoeten elkaar bijvoorbeeld pas nadat het jeugdwerk langs het coördinatiepunt van vrije tijd is gelopen en heeft kunnen stil staan bij hoe belangrijk het is om vrije tijd met en van jongeren blijvend mogelijk te maken. Bij elk coördinatiepunt waar een actor halt houdt, laat die zich ook inspireren door wat reeds door een andere actor aan reflecties en suggesties is achter gelaten⁴¹. Er is uiteindelijk slechts één belangrijke regel die in acht dient genomen te worden: alle actoren bevinden zich in een **gebied waar jongeren samen met jeugdwerkers diverse vormen van jeugdwerk mogelijk maken** en de coördinaten zijn bedoeld om dit jeugdige engagement verder te inspireren en te voeden. Als belangrijke noot: de paden op het schema zijn slechts ter illustratie en geven niet gelijk de voorkeuren van elke actor weer. Zo ook de vragen die in de legende zijn uitgeschreven Wij willen graag de lezer uitnodigen om de hoofdstukken te

⁴⁰ In dit geval zijn er 4 actoren weergegeven, maar natuurlijk zijn er meer te benoemen.

⁴¹ Dit zijn dus ook arrangementen zoals Kemmis ze noemt

lezen waar de coördinaten naar verwijzen en mogelijkheden tot gesprek op te zoeken met de andere actoren die bij deze coördinaat halt houden.

Figuur 6: Tabel invulling sayings, doings, en relatings

Definitie en invulling vanuit praktijk-architectuur	Voorbeeld concrete uitspraak	Invulling vanuit het rapport
Sayings (id. gezegden of uitdrukkingen): De gebruikte taal van de participanten in een praktijk die karakteristiek is voor die praktijk. Dit betekent ook: de mogelijkheden tot eigen specifieke aandachtspunten die in de gebruikte taal naar voren treden.	<i>“De jongere moet wel vooral het naar zijn zin hebben in het jeugdhuis. Als een jongere echt geen competenties heeft dan moet die alsnog altijd betrokken worden in een project. Het is niet aan het jeugdwerk om allemaal topondernemers te maken dus als een jongere toont dat die eigenlijk niet volledig past binnen het principe van ondernemerschap dan is het nog altijd wel aan het jeugdhuis om die met dat project mee te nemen.” (zie: p. 23).</i>	De sayings van het jeugdwerk spreken altijd van een solidariteit met het jong zijn in deze samenleving. De taal van het jeugdwerk is dus ook gericht om aandacht te hebben voor de collectiviteit zoals die vorm kan krijgen binnen de jeugdwerking zelf.
Doings (id. manieren van doen en laten): De activiteiten die deelnemers van een praktijk met elkaar opnemen. Dit betekent ook: wat deelnemers van een praktijk zeker niet of laten om te doen.	<i>“Los van wat wij doen voor dat project ondernemerschap zit er al gigantisch veel ondernemerschap in wat wij doen. Wij geven ruimte en een podium aan gasten die zelf iets willen organiseren. Aan beginnende artiesten die iets willen organiseren, aan beginnende artiesten die iets willen doen.” (zie: p. 29).</i>	De doings kunnen veel verschillende concrete vormen aannemen. Echter, in de praktijk van jeugdwerk gaat het altijd om een activiteit die in de eerste plaats gericht is op mee vormgeven van het jeugdwerkinitiatief zelf.
Relatings (id. betrekkingen): De wijze waarop deelnemers van een praktijk met elkaar en met andere mensen buiten de praktijk relaties met elkaar aangaan. Dit betekent ook: de eigen of specifieke wijze waarop deelnemers van een praktijk met materiële zaken en dingen omgaan.	<i>“Dat jongeren voelen dat ze er horen te zijn. Het mag wel niet gedwongen zijn eigenlijk. Ik ben hier een neutrale persoon in je leven en ik zeg dat je dat goed doet. De meesten komen hier gewoon om een pintje te drinken en that's it. En staan dan af en toe een keer achter de toog of drinken iets anders. Maar die unieke positie die je als jeugdhuis hebt, voor dat pre-ondernemerschap eigenlijk, daarin zit er denk ik heel veel ja, potentieel.” (zie: p. 30).</i>	De relatings van jeugdwerkinitiatieven zijn dubbelzijdig. Alhoewel jeugdwerkingen in de maatschappij staan, werken zij in de eerste plaats als een plek waar tijd vrij komt om gewoon jong te zijn. De jongeren die in een jeugdwerking komen, nemen de problematieken waar ze mee worstelen in de samenleving mee, maar engageren zich in de eerste plaats met de jeugdwerking die deze problematieken gedeeltelijk opheft en ook nieuwe perspectieven opent om met deze problematieken om te gaan.

Figuur 7: Tabel invulling arrangementen

Arrangement + Definitie	Voorbeeld concrete uitspraak	Invulling vanuit het rapport
Cultureel-discursief: de woorden of semantische betekenissen die in de samenleving (bvb. door beleidsmakers, onderzoekers, praktijkwerkers binnen andere werkvelden etc.) worden gehanteerd over een specifieke praktijk. Bijvoorbeeld: welke woorden worden gebruikt in de recente aandacht voor jeugdig ondernemerschap en welke waarde worden met deze woorden uitgedrukt?	<i>“Ja, ik denk bijvoorbeeld rond zo die maatschappelijke waardering van het jeugdwerk, is het natuurlijk wel interessant om bijvoorbeeld ook bedrijfsleiders helemaal mee te krijgen in het belang van het jeugdwerk en ook wat jongeren daar allemaal leren en waarom. Als je dan kan zeggen “dit waardeert hij op uw CV”. Ja, dat zou misschien wel interessant kunnen zijn.” (zie: p. 48)</i>	Jeugdwerkers ervaren dat er vandaag veel waardering is voor ondernemerschap. Het is een waardering die ze niet altijd in diezelfde mate ervaren voor het jeugdwerk zelf. Het inzetten op ondernemerschap is dan ook een manier om erkenning te verkrijgen en te communiceren richting de buitenwereld. Specifiek de arbeidsmarkt, het bedrijfsleven en beleidsmakers worden genoemd als focus van deze communicatie.
Materiaal-economisch: de fysieke en economische mogelijkheden die ter beschikking zijn. Bijvoorbeeld: Is er genoeg personeel en vrijwilligers?. Welke financieel tegemoetkoming is er mogelijk en in welk gebouw kan een jeugdwerkinitiatief plaats vinden?	<i>“Hier, waarom dat wij er ooit mee gestart zijn? Ik denk in eerste plaats dat het gewoon een werking was met ambitie, met een raad van bestuur die dan wel gewoon de kans zag om hier extra werkkrachten via de projecten te kunnen binnenhalen. Daar moeten we ook niet over zeveren. Dat was gewoon een manier om hier tien zeg maar [ed. werkkrachten] aan te stellen, en ja, ervoor te zorgen dat die werking kon blijven groeien” (zie: p. 50)</i>	Het komt naar voren uit de data dat in het algemeen ondernemerschap voor jeugdwerkers een opportuniteit is om extra kanalen te openen voor subsidiemiddelen. Bovendien merken jeugdwerkers op dat de veelheid aan ondernemerschap subsidies toont hoe groot het is vertrouwen is vanuit het beleid richting ondernemerschap. Dit heeft ook als gevolg dat subsidielijnen samenwerking tegen dreigen te gaan en een eenzijdige jeugdwerkidentiteit in de hand werken.
Socio-politiek: de machtsrelaties (zowel hiërarchische als solidaire of wederzijdse relaties) die een praktijk mee vorm geven. Bijvoorbeeld: Welke richtlijnen vanuit het beleid dienen sowieso uitgevoerd te worden? Welke groepen van jongeren hebben invloed op de activiteiten en wat is de wederzijdse relatie tussen deze jongeren?	<i>“Dus wat moet je als jeugdwerkorganisatie wel doen als je ondernemerschap wilt stimuleren? Dan moet in de eerste plaats niet enkel [ed. op ondernemerschap investeren] want dat is momenteel eigenlijk gebeurt binnen het jeugdwerk, hé? Ze krijgen wel subsidies voor de NEET-jongeren, maar ze bereiken niet de NEET-jongeren met ondernemerschap he?” (zie: p. 56)</i>	De kracht van het jeugdwerk wordt door veel organisaties erkent in het feit dat zij gemarginaliseerde jongeren weten te bereiken. Echter, vanuit de data komt er ook de vraag naar voren of het juist deze jongeren zijn die bij ondernemerschap gebaat zijn. Bovendien gaat deze individuele benadering op ondernemerschap ook in tegen de collectieve invulling van het jeugdwerk.

Legenda figuur 8

1. Arbeidsmarkt (pp. 29-32): Welke vormen van ondernemerschap in het jeugdwerk zijn al dan niet gericht op de arbeidsmarkt. ?
2. Beleidsactoren (pp. 59-64): Welke rol spelen zij in de promotie van ondernemerschap in het jeugdwerk? Hoeveel of op welke manier moet er naar deze actoren geluisterd worden?
3. Collectief (pp. 26-28): Op welke manier kan jong ondernemerschap als deel van een jeugdwerking elke jongere in deze werking welkom heten? Welke plaats kunnen ondernemingen die vertrekken vanuit individuele interesse en capaciteiten innemen binnen het jeugdwerk?
4. Eigenaarschap (p. 53-54): Hoe kan het jeugdwerk blijven garanderen dat ondernemerschap iets is dat vanuit een vraag van jongeren komt en niet alleen of vooral vanuit een maatschappelijke druk of prioritering die subsidielijnen aangeven?
5. Financiën (p. 25, 53-58): Welke rol neemt het streven naar winst en geld in bij jong ondernemerschap in het jeugdwerk? Moet een jeugdig ondernemerschapsinitiatief wel altijd financieel duurzaam zijn? Welke rol spelen financiën in het uitoefenen van invloed op jeugdwerkingen?
6. Jeugdwerk (pp. 1-72) Alle actoren eindigen hier uiteindelijk bij de vraag: wat waardevolle manieren zijn waarop jeugdwerk jeugdig ondernemerschap verder kan stimuleren? De coördinaten die hier omheen staan zouden moeten helpen om stil te kunnen staan bij de vele aspecten van deze vraag.
7. Jongeren (pp. 1-72): Welke jongeren zijn eigenlijk op weg naar ondernemerschap en welke jongeren niet? Is ondernemerschap wel een uitdaging of doel voor **alle** jongeren?
8. Maatschappelijk belang (pp. 61-62): Is jeugdwerk pas waardevol wanneer het bijdraagt aan belangrijke geachte maatschappelijke functies (zoals onderwijs, arbeid, sociale cohesie etc.)?
9. Ondernemers(educatie) (pp. 1-72): Welke rol wil en kan het jeugdwerk opnemen in vormen van ondernemerschapsonderwijs? Wat doet het opnemen van dergelijke opdracht met het jeugdwerk zelf? Hoe kan dergelijke taak het jeugdwerk versterken maar misschien ook wel verzwakken?
10. Risico (pp 38-42): Hoeveel risico is persoonlijk door de jongere zelf op te nemen? Wat voor risico wil het jeugdwerk erg graag en ook zeker niet opnemen?
11. Ruimte (pp. 33-34): Hoe kan het jeugdwerk in de eerste plaats een ruimte blijven waar jongeren gewoon kunnen zijn?
12. Vrije tijd (pp. 31-32): Hoe kan het jeugdwerk nog steeds in het teken staan van vrije tijd en niet van andere zaken?
13. Zinvolheid (pp. 31-32): Wat betekent deze nieuwe vraag inzake ondernemerschap voor de waarde van het jeugdwerk zelf. Op welke manier kan ondernemerschap hierbij een verrijking van het jeugdwerk zijn?

Figuur 8: De coördinaten en looproutes van het jeugdwerk

En nu?

Dit rapport heeft veel thema's binnen jeugdwerk en ondernemerschap gesignaleerd en een aantal van de belangrijkste coördinaten benoemd en geanalyseerd. Er zijn geen gemakkelijke of snelle antwoorden op de vragen die bij deze coördinaten gesteld worden. De antwoorden dienen ook in de eerste plaats vanuit het werkveld zelf gegeven te worden. Deze conclusie kan dus ook niet hét antwoord op de vraag geven: Welke rol moet ondernemerschap nu spelen in het jeugdwerk en jeugdwerk in het ondernemerschap? Maar, we willen tot slot nog twee korte antwoorden van onze respondenten laten doorklinken en dit als verdere inspiratie laten dienen tot gesprek en reflectie.

De eerste inspiratie komt vanuit een artistieke werking waarin de collectieve kant van het jeugdwerk sterk naar voren komt. Het jeugdwerk is geen individueel project maar gaat om de samenwerking met andere jongeren en de werking zelf. We laten een jeugdwerker aan het woord:

“Die jongeren die gaan samen in co-creatie om iets maken, en zo op die manier, gaat die dan die onderneming skills ook wat aanmoedigen. Maar eigenlijk, de uitkomst van dat ding is een artistiek product. Maar is het doel [ed. van het project] dan heel hard dat artistiek product? Misschien voor die jongeren wel. Maar ik denk, waarom doet [naam organisatie] dat? Natuurlijk om op die manier die jongeren te gaan versterken en meer zelfvertrouwen te gaan geven. En, misschien, dat die [ed. de jongeren] daardoor dan weer een plekje gaat vinden in de maatschappij. Dus, ja, ik denk dan zou je ook niet tegen die jongere zou zeggen: Jij bent nu ondernemer geworden.’ Nee, die jongere gaat dat dan veel cooler vinden als je zou zeggen ‘Amaj, jij bent een coole rapper geworden.’ Ofzo, snap je?”
(24-11-2022)

Uiteindelijk gaat het bij het jeugdwerk zowel om **wat** er gemaakt wordt als **wie** er allemaal samen met de jeugdwerking een klein stukje zingeving hebben gevonden. Of zoals de respondent het mooier zegt: “Een plekje in de maatschappij”.

Wat doorheen het rapport klinkt – en wat ook sterk uit de vorige uitspraak blijkt – is dat ondernemerschap vanuit het jeugdwerk ook een vraag is naar wat het betekent om zinvol werk te verrichten en een zinvolle plaats te hebben in de huidige maatschappij. Voor veel jongeren is de vraag: welke rol moet werk spelen in mijn leven een belangrijke vraag en het antwoord is niet eenvoudig noch evident. Ondernemerschap kan een antwoord zijn, maar het is de vraag of het een panacea is. Om een jeugdwerker aan het woord te laten:

*“Ja maar voor mij zit dat echt bijna op een filosofisch maatschappelijk niveau he? In die zin dat je voelt dat heel veel mensen op zoek zijn naar zingeving. Dat heel veel mensen dat niet vinden in het reguliere arbeid slash werkcircuit. Dat heel veel mensen talenten hebben. Skills waarmee ze eigenlijk iets willen gaan doen maar dat je daar altijd ook botst op die ja economische realiteit he? En dat **het niet evident is voor mensen om daar ook mee om te gaan**. En ik peis dat dat de grote catch is waar dat we inzitten. En vanuit onze praktijk, **vanuit onze realiteit proberen wij vooral jongeren te stimuleren om toch die weg te zoeken en om hen daar zo sterk mogelijk in te ondersteunen**. Maar om echt dan daar een inkomen uit te genereren is niet altijd evident. Maar ik denk wel dat dat onze rol is om [ed. ondernemerschap] te blijven doen vanuit het jeugdwerk.”* (12-10-2022)

Het jeugdwerk kan met jongeren vanuit hun realiteit proberen een antwoord te bieden op de vraag: ‘Wat is zinvol werk?’. Wij vinden het een mooie uitspraak: *Het is niet altijd evident om daar ook mee om te gaan*. Het is dit wat wij proberen aan te geven in dit laatste hoofdstuk als een belangrijke rol van het jeugdwerk. Het jeugdwerk is niet alleen een collectieve praktijk, het is een praktijk van niet-evidentie en waar ook moeilijke vragen kunnen gesteld worden aan de maatschappij en aan de jongeren. Het is ook daarom dat er sterk gekeken moet worden welke rol ondernemerschap moet

spelen in deze praktijk want in het jeugdwerk mag een antwoord nooit zomaar evident worden. Sterker nog, als het jeugdwerk vervalt in geven van kant-en-klare antwoorden in plaats van het stellen van vragen dan verliest het wellicht haar meest belangrijke rol in de maatschappij.

Wij hebben hier niet een pleidooi voor een specifieke identiteit van het jeugdwerk willen uitschrijven, of te willen stellen dat het jeugdwerk nodeloos kritisch moet zijn richting alles. Maar wel stellen wij dit: zolang het jeugdwerk **samen met** jongeren vragen blijft stellen, en samen met jongeren zoekt naar eigennuttige en jeugdige antwoorden dan blijft het spreken, handelen en interageren als een werking met en voor jongeren. Dit rapport wil hieraan een bijdrage leveren. En nu? Nu legt dit rapport de bal terug in het middenveld van het jeugdwerk. De bal ligt op de stip, nu hoeven we alleen nog maar af te trappen!

Afsluitend dankwoord

Met het einde van dit rapport willen de auteurs nogmaals alle respondenten en partners in het project bedanken voor hun tomeloze inzet, eerlijke antwoorden, en ondersteuning. Wij hopen dat dit rapport een zinvolle bijdrage is aan het jeugdwerk.

Voor vragen, opmerkingen, of verheldering kan de hoofdauteur op het volgende emailadres bereikt worden: Jesse.torenbosch@kuleuven.be

Mijn persoonlijke dank gaat in het bijzonder nog uit naar Jonas Merckx - onderzoeker en ontwikkelaar “jeugd en ondernemerschap” van Haven VZW – zonder wiens planning, inhoudelijke inzichten (ook op dit rapport) en enthousiasme de onderzoeksfase van dit project niet zo goed verlopen was geweest. Bedankt Jonas!

Bibliografie

- Aldrich, H. E. (2005). Entrepreneurship. *The handbook of economic sociology*, 2, 451-477.
- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., & Van den Brande, G. (2016). EntreComp: The entrepreneurship competence framework. *Luxembourg: Publication Office of the European Union*, 10, 593884.
- Bandera, C., Santos, S. C., & Liguori, E. W. (2021). The dark side of entrepreneurship education: A Delphi study on dangers and unintended consequences. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*, 4(4), 609-636.
- Billett, S. (2010). Lifelong learning and self: Work, subjectivity and learning. *Studies in continuing education*, 32(1), 1-16.
- Blok, V., Ploum, L. J. L., Kortstee, H. J. M., & van den Ham, A. (2013). *Duurzame Verbinding tussen Ondernemers en Onderwijs*. Wageningen UR.
- Borbás, L. (2009, June). A critical analysis of the “Small Business Act” for Europe. In *MEB International Conference Budapest*.
- Bosman, L., Magana, A., & Kotla, B. (2022). Promoting Evidence-Based Decision Making Practices to Develop the Entrepreneurial Mindset Enabled by Microsoft Power BI Desktop. In *2022 IEEE Frontiers in Education Conference (FIE)* (pp. 1-6). IEEE.
- Bruyat, C., & Julien, P. A. (2001). Defining the field of research in entrepreneurship. *Journal of business venturing*, 16(2), 165-180.
- Cho, Y. H., & Lee, J. H. (2018). Entrepreneurial orientation, entrepreneurial education and performance. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*.
- Colombo, E., Rebughini, P., & Domaneschi, L. (2022). Individualization and individualism: Facets and turning points of the entrepreneurial self among young people in Italy. *Sociology*, 56(3), 430-446.
- Coussee, F. (2006a). Jeugdwerk als sociaalpedagogische interventie. *Sociale interventie*, 15(3), 28-36.
- Coussée, F. (2006b). *De pedagogiek van het jeugdwerk*. Academia Press.
- Dahlstedt, M., & Fejes, A. (2019). Shaping entrepreneurial citizens: A genealogy of entrepreneurship education in Sweden. *Critical Studies in Education*, 60(4), 462-476.
- Debarliev, S., Janeska-Iliev, A., Stripeikis, O., & Zupan, B. (2022). What can education bring to entrepreneurship? Formal versus non-formal education. *Journal of Small Business Management*, 60(1), 219-252.
- Departement Cultuur, Jeugd & Media. (2020). *Vlaams Jeugd- en kinderrechten beleidsplan 2020-2024* (D/2021/3241/057). Departement Cultuur, Jeugd en Media. Retrieved February 13, 2023, from <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/jeugd/vlaams-jeugd-en-kinderrechtenbeleid/beleidsplan-jkp>
- Drakopoulou, D. S., & Anderson, A. R. (2007). Mumpsimus and the mything of the individualistic entrepreneur. *International Small Business Journal*, 25(4), 341-360.
- European Commission. (2008). “Think Small First”: A “Small Business Act” for Europe
- Fayolle, A. (2018). Personal views on the future of entrepreneurship education. In *A research agenda for entrepreneurship education* (pp. 127-138). Edward Elgar Publishing.

- Gibb, A. (2002). In pursuit of a new 'enterprise' and 'entrepreneurship' paradigm for learning: creative destruction, new values, new ways of doing things and new combinations of knowledge. *International journal of management reviews*, 4(3), 233-269
- Greco, V., & Denes, C. (2017). Benefits of entrepreneurship education and training for engineering students. In *MATEC web of conferences* (Vol. 121, p. 12007). EDP Sciences.
- Honneth, A. (1995). The struggle for recognition (J. Anderson, Trans.). *Cambridge: Polity Press*.
- Johansen, V. (2014). Entrepreneurship education and academic performance. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 58(3), 300-314.
- Kemmis, S. (2019). A practice sensibility. *Singapore: Springer*, 10, 978-981.
- Kemmis, S. (2021). A practice theory perspective on learning: Beyond a 'standard' view. *Studies in Continuing Education*, 43(3), 280-295.
- Kemmis, S., & Grootenboer, P. (2008). Situating praxis in practice: Practice architectures and the cultural, social and material conditions for practice. In *Enabling praxis* (pp. 37-62). Brill.
- Kemmis, S., Edwards-Groves, C., Wilkinson, J., & Hardy, I. (2012). Ecologies of practices. *Practice, learning and change: Practice-theory perspectives on professional learning*, 33-49.
- Kemmis, S., Wilkinson, J., Edwards-Groves, C., Hardy, I., Grootenboer, & Bristol, L. (2014). Praxis, practice and practice architectures. *Changing practices, changing education*, 25-41.
- Kiilakoski, T. (2014). Entrepreneurial learning and the ethos of youth work: Reflections on a difficult relationship. In *Young People, Entrepreneurship & Non-Formal learning: A Work in Progress* (pp. 21-34). SALTO-Youth Participation Resource Centre.
- Kirschenschlaeger, P.G. (2014). Social entrepreneurial learning, and human rights education. In *Young People, Entrepreneurship & Non-Formal learning: A Work in Progress* (pp. 239-253). SALTO-Youth Participation Resource Centre.
- Kuratko, D. F. (2005). The emergence of entrepreneurship education: Development, trends, and challenges. *Entrepreneurship theory and practice*, 29(5), 577-597.
- Kuratko, D. F., & Hodgetts, R. M. (2004). *Entrepreneurship: Theory, Process, and Practice*.
- Lackéus, M. (2018). Classifying entrepreneurial education into five basic types through four questions grounded in definitions of entrepreneurship. In *Paper präsentiert im Rahmen der 3E2018 Konferenz* (Vol. 16, No. 18.5).
- Liñán, F., Moriano, J. A., & Jaén, I. (2016). Individualism and entrepreneurship: Does the pattern depend on the social context?. *International Small Business Journal*, 34(6), 760-776.
- Loi, M., Fayolle, A., van Gelderen, M., Riot, E., Refai, D., Higgins, D., Haloub, R., Salusse M., Lamy, E., Verzat C. & Cavarretta, F. (2022). Entrepreneurship Education at the Crossroads: Challenging Taken-for-Granted Assumptions and Opening New Perspectives. *Journal of management inquiry*, 31(2), 123-134.
- Lubitow, A., & Davis, M. (2011). Pastel injustice: The corporate use of pinkwashing for profit. *Environmental Justice*, 4(2), 139-144.
- Matusik, S. F. (2016). Entrepreneurship, competition, and economic development. *The Antitrust Bulletin*, 61(4), 561-563.

- Olaison, L., & Sørensen, B. M. (2014). The object of entrepreneurship: Failure, fiasco, fraud. *International Journal of Entrepreneurial B*
- Oosterhoff, W., & Smit, A. B. (2014). Ondernemerschap kun je leren. *V-focus*, 11(6), 12-13
- Pantea, M. (2014). Handle with care. Youth work and entrepreneurial learning. In *Young People, Entrepreneurship & Non-Formal learning: A Work in Progress* (pp. 35–50). SALTO-Youth Participation Resource Centre.
- Pantea, M. C. (2016). On entrepreneurial education: dilemmas and tensions in nonformal learning. *Studies in Continuing Education*, 38(1), 86-100.
- Pittaway, L., & Cope, J. (2007). Entrepreneurship education: A systematic review of the evidence. *International small business journal*, 25(5), 479-510.
- Ravitch, S. M., & Carl, N. M. (2021). *Qualitative research: Bridging the conceptual, theoretical, and methodological*. Second Edition. Sage Publications.
- Roestone Collective. (2014). Safe space: Towards a reconceptualization. *Antipode*, 46(5), 1346-1365.
- Shook, C. L., Priem, R. L., & McGee, J. E. (2003). Venture creation and the enterprising individual: A review and synthesis. *Journal of management*, 29(3), 379-399.
- Sociaal ondernemerschap*. (2018, June 6). MVO Vlaanderen.
<https://www.mvovlaanderen.be/thema/sociaal-ondernemerschap>
- Unachukwu, G. O. (2009). Issues and challenges in the development of entrepreneurship education in Nigeria. *African Research Review*, 3(5).
- Yuyun, L.V., Chen, Y., Sha, Y., Wang, J., An, L., Chen, T.,... & Huang, L. (2021). How entrepreneurship education at universities influences entrepreneurial intention: mediating effect based on entrepreneurial competence. *Frontiers in Psychology*, 12, 655868.
- Ziemianski, P., & Golik, J. (2020). Including the dark side of entrepreneurship in the entrepreneurship education. *Education Sciences*, 10(8), 211.

Appendix 1: Codes ronde 1

Dit is de set van eerste codes zoals ze gebruikt zijn in de eerste codeer ronde, met een korte beschrijving per code en de hoeveelheid referenties in de interviews:

1. Samenwerking (64): Rechtstreekse referentie naar samenwerkingen met andere organisaties of individuen.
2. Ondernemen (1): Hoofdcode ondernemerschap
 - a. Randvoorwaarden ondernemerschap (81): Welke minimale voorwaarden worden er gesteld aan ondernemerschapsinitiatieven in het jeugdwerk?
 - b. Opkomst ondernemerschap (47): Wat zijn de redenen die de geïnterviewden zien dat ondernemerschap aan het opkomen is als prioriteit?
 - c. Ondernemerschap voor wie (61): Voor welke mensen/jongeren zijn ondernemerschapsinitiatieven?
 - d. Motivatie ondernemerschap (39): Wat is voor de geïnterviewden de reden om bezig te zijn met ondernemerschap?
 - e. Doel ondernemerschap (91): Wat zijn de doelen van ondernemerschapsinitiatieven in het jeugdwerk?
 - f. Competenties ondernemerschap (54): Welke competenties of skills worden er gelinkt aan ondernemerschap?
 - g. Activiteiten ondernemerschap (19): Welke concrete activiteiten worden er gelinkt aan ondernemerschap?
3. Jeugdwerkers (17): Wie zijn de jeugdwerkers die geïnterviewd zijn (achtergrond, opleiding etc.)
4. Jeugdwerk (0): Hoofdcode jeugdwerk
 - a. Verwijzing (55): Wat zijn redenen voor het jeugdwerk om ondernemerschapsinitiatieven en jongeren door te verwijzen naar andere organisaties?
 - b. Randvoorwaarden jeugdwerk (121): Wat zijn de minimale voorwaarden die worden er gesteld aan het jeugdwerk?
 - c. Ondernemerschapserkenning (37): Wat gebeurt er met het jeugdwerk als het erkend wordt als een plaats voor ondernemerschap?
 - d. Ondernemerschap jeugdwerk (63): Wat is ondernemerschap specifiek voor het jeugdwerk?
 - e. Jeugdwerkactiviteiten (54): Welke concrete activiteiten worden er gelinkt aan jeugdwerk?
 - f. Jeugdwerkmodellen (56): Welke modellen (formeel of informeel) worden er gekoppeld aan jeugdwerk?
 - g. Jeugdwerk en inclusiviteit (20): Op welke manier is jeugdwerk een inclusieve praktijk?
 - i. Inclusiviteit en jongeren (26): Welke jongeren worden er wel en niet bereikt door het jeugdwerk?
 - h. Jeugdwerk kern of DNA (28): Wat is de kern of DNA van het jeugdwerk?
 - i. Alternatieven ondernemerschap (41): Welke alternatieven voor ondernemerschapsinitiatieven worden er genoemd in de interviews?
5. Beleid (76): Verwijzingen naar het beleid: positief en negatief.
6. Arbeidsmarkt (17): Rechtstreekse verbindingen tussen jeugdwerk, ondernemerschap en de arbeidsmarkt.

Appendix 2: Codes ronde 2

Dit is de set van tweede codes zoals ze gebruikt zijn in de tweede codeer ronde, met een korte beschrijving per code en de hoeveelheid referenties in de interviews. Als noot, alhoewel veel van de codes wellicht lijken op de vorige set, is de onderzoeker tijdens de tweede codeerronde strenger geweest op het toevoegen van codes aan categorieën. Er zullen dus minder verwijzingen zijn aangezien veel van de minder inhoudelijke verwijzingen niet in de tweede ronde zijn opgenomen, of stukken tekst zijn verkort om tot de kern van de code te komen:

1. Controverse (hoofdcodes): Als belangrijk detail: De controverses zijn zogeheten “emerging codes”⁴². Zoals eerder aangegeven, dit zijn codes die uit de data zelf gekomen zijn en dus niet van tevoren vastgesteld konden worden. Het enige kader dat aan deze codes is gegeven is dat de codes controverses moeten aangeven. Oftewel, de codes moeten de kwesties vatten waar uit de data blijkt dat er nog onzekerheden over bestaan bij jeugdwerkers. De codes/onzekerheden die er uit gesprongen zijn, waren de volgende:
 - a. Doel ondernemerschap (43): Waar respondenten het doel en motivaties achter ondernemerschap in vraag stellen. Of wanneer respondenten stellen dat ondernemerschap niet het middel is om beoogde doelen te bereiken.
 - b. Is ondernemerschap de enige mogelijkheid tot erkenning (10): Waar respondenten zich afvragen of er ook andere manieren zijn om het werk van het jeugdwerk te erkennen.
 - c. Naast elkaar werken (15): Waar respondenten aangeven dat in ondernemerschap er te weinig gecommuniceerd wordt in het jeugdwerk. Jeugdwerkers willen te veel uitblinken of het wiel zelf uitvinden.
 - d. Ondernemerschap als ondermijning van de jeugdwerking (35): Waar respondenten specifiek benoemen dat jeugdwerk de basiswerking uit het oog verliest of dat deze basiswerking in het geding komt door ondernemerschap
 - e. Ondernemerschap als uitsluiting (43): Waar respondenten stellen dat ondernemerschap slechts *bepaalde* jongeren bereikt.
 - f. Ondernemerschap als whitewashing (8): Waar er specifiek het woord “washing” wordt gebruikt om aan te geven dat bedrijven jeugdwerk en ondernemerschap gebruiken om hun imago te promoten.
 - g. Risico’s (26): Waar respondenten benoemen dat verschillende risico’s in ondernemerschap onacceptabel zijn in het jeugdwerk.
 - h. Vrije tijd (30): Waar respondenten benoemen dat de vrije tijd in het jeugdwerk onder ondernemerschapslogica in het geding komt
2. Definitie ondernemerschap (45): Wat verstaan de respondenten onder ondernemerschap?
3. Educatieve doelstelling (72): Wat is de educatieve omgeving in jeugdwerk? Wat hopen de jeugdwerkers en jongeren dat er geleerd wordt?
4. Jeugdwerkers ondernemerschap (28): Welke jeugdwerkers houden zich bezig met ondernemerschap?
5. Jongeren ondernemerschap (23): Voor welke jongeren zijn huidige ondernemerschapsinitiatieven. Voor welke juist niet?
6. Kracht jeugdwerk (53): Waar zien jeugdwerkers de kracht van het jeugdwerk rond ondernemerschap liggen?

⁴² Net zoals verschillende andere codes.

7. Middelen (34): Wat geven de jeugdwerkers aan als middelen (in de vorm van competenties, geld, materiaal, ruimte etc.) die zij nodig hebben om op een goede manier ondernemerschap bij jongeren te ondersteunen.
8. Ondernemerschap en beleid (35): hoe reageren jeugdwerkers op de beleidsfocus op ondernemerschap?
9. Ondernemerschapsvaardigheden (87): Welke vaardigheden/competenties worden er door de jeugdwerkers aan ondernemerschap gelinkt?
10. Opkomst ondernemerschap (43): waarom zien de respondenten ondernemerschap opkomen in het jeugdwerk/maatschappij?
11. Taak ondernemerschap (33): Waar zien de respondenten de taak van het jeugdwerk liggen voor de ondersteuning van ondernemerschap?
12. Waarom ondernemerschap (3):
 - a. Jeugdwerkers (27): Waarom willen de jeugdwerkers zelf beginnen met ondernemerschap?
 - b. Jongeren (28): waarom zien de jeugdwerkers dat jongeren willen beginnen met ondernemerschap?

Appendix 3: Woordfrequenties los

Woord Frequentie. 12 interviews. Cutoff point: 1000 meest voorkomende woorden. Dit betekent dat alleen de 1000 meest gebruikte woorden geanalyseerd zijn. De frequentie staat achter de woorden. Synoniemen in woordwolk zijn in hun geheel genomen (maar staan apart met frequentie).

- Aanbieden: 32 + aanbod: 49
- Actief: 24
- Activeren: 20
- Ambitie: 22
- Ambrassade: 14
- Antwerpen: 42
- App: 26
- Arbeidsmarkt: 21
- Artiesten: 21
- Artistieke: 61 + artistiek 43
- Atelier: 17
- Baas: 157
- Babbelen: 15
- Basis: 32
- Bedrijf: 38 + Bedrijven: 34
- Begeleiden: 19 + Begeleiding: 19
- Beleidsmakers: 28
- België: 21
- Beroepskracht: 28
- Bestuur: 21
- Betaald: 18 + Betalen: 18
- Betrokken: 19
- Bewust: 27
- Boekhouding: 15
- Bovenlokale: 22
- Brussel: 25
- Budget: 16

- Bussiness: 15
- Cijfers: 19
- Coaches: 14 + coach: 22 + coachen: 16 + Coaching: 17
- Cohesie: 25
- Collega: 32
- Communicatie: 24
- Community: 23
- Competentie: 35 + Competenties: 49
- Context: 64
- Coördinator: 18
- Corona 37
- Creatief: 23 + Creatieve: 36
- Creëren: 59 + Creëert: 20
- Cultuur: 24
- Cultuurloket: 14
- Decreet: 18
- Definitie: 31
- Departement: 24
- Dienst: 34
- Doelgroep: 52 + doelgroepen: 22
- Doelstelling: 32
- Doorverwijzen: 22
- Dossier: 30
- Dremfels: 29
- Droom: 22
- Duidelijk: 51 + duidelijkheid: 14
- Economie: 37 + Economische: 22
- Ecosysteem: 49
- Eerlijkheid: 15
- Effectief: 117

- Eigenaarschap: 20
- Engagement: 14
- Enge: 14
- Ervaring: 52 + ervaringen: 8
- Euro: 82
- Europa: 16
- Evenementen: 20
- Experimenteren 23
- Expertise: 37
- Expressie: 37
- Faciliteren: 29
- Fase: 17
- Financieel: 27 +financiële: 42
- Formaat: 65
- Gasten: 138
- Geïnteresseerd: 19
- Geld: 164
- Geleerd: 17
- Geloof: 30
- Gemaakt: 45
- Gemeenschap: 14
- Gemeente: 17
- Generatie: 16
- Georganiseerd: 20
- Gesprek: 35 + gesprekken: 18
- Gewerkt: 25
- Goesting: 22
- Grens: 14
- Groeien: 18
- Groep: 73 + Groepen: 28

- Haven: 85
- Idee: 202 + Ideeën: 24
- Iedereen: 106
- Impact: 47
- Individueel: 20 + Individuele: 20
- Ingediend: 20
- Initiatief 28 + initiatieven + 27
- Inschatten: 25
- Interessant: 111 + interessante: 34 + interesse: 16 + Interesses: 22
- Investeren: 24
- Jeugd: 73
- Jeugdhuis: 236 + jeugdhuizen 93
- Jeugdwerk: 483
- Jeugdwerkers: 70 + Jeugdwerker 76
- Jeugdwerking: 17
- Jezelf: 18
- Jongeren: 823 + jongere: 143
- Kansen: 27 + kans: 29
- Kennis: 46
- Kiezen: 20
- Kracht: 41
- Kritisch: 18
- Kunst: 60
- Kunstenaar: 19 + kunstenaars: 42
- Kwetsbare: 28
- Laagdrempelig: 16
- Leiden: 14
- Leren: 102
- Leuven: 28
- Locatie: 20

- Lokale: 29 + lokaal 24
- Maatschappelijk: 41 + Maatschappelijke 32 + maatschappij: 43
- Maken: 252
- Marketing: 21
- Media: 27
- Meerwaarde: 19
- Methodiek: 23
- Middelen: 59
- Model: 45 + Modellen: 17
- Muziek: 49
- Muziekindustrie: 24
- Nadenken: 36
- NEET: 28
- Netwerk: 142 + netwerken 15
- Nieuw: 22 + nieuwe: 54
- Noden: 23 + nood: 81
- Nuttig: 21
- Omgeving: 23
- Ondernemen: 221
- Ondernemend: 32
- Ondernemers: 102 + ondernemer 84
- Ondernemerschap: 571 + 18 (typefout)
- Ondernemerschapscompetenties: 23
- Ondernemerschapsinitiatief: 20 + ondernemerschapsinitiatieven: 19
- onderneming 38
- Ondernemingszin: 49 + ondernemerszin: 30
- Ondersteunen: 43 + ondersteuning: 31
- Onderwijs: 52
- Ontmoeting: 15
- Ontwikkeling: 18

- Opstarten 17 + oprichten: 19 + opzetten: 22
- Organisatie: 111 + organisaties: 102
- Organiseren: 83
- Ouders: 19
- Overheid: 85
- Partner: 26 + Partners: 35
- Passie: 23
- Persoonlijk: 52 + persoonlijke: 31
- Platform 21
- Privé: 31
- Proces: 14
- Product: 36
- Professioneel: 14 + professionele: 14
- Profiel: 16 + Profielen: 17
- Projecten: 105 + Project: 184
- Publiek: 16
- Realiseren: 17
- Realiteit: 38
- Redelijk: 30
- Regering: 15
- Resultaat: 14
- Risico: 33 + Risico's: 34
- Ruimte: 104
- Samen: 151
- Samenleving: 18
- Samenwerken: 27 + Samenwerking: 30
- Schepen: 20
- School: 68 + scholen: 30
- Sector: 26
- Sessies: 20 + Sessie 14

- Situatie: 16 + situaties: 7
- Skills: 37 (geen resultaten voor skill) + vaardigheid 1 + vaardigheden: 4
- Slaagt: 16 + slagen: 11
- Sociaal: 64 + sociale: 74
- Start: 36 + starten: 62
- Starters: 18 + starter 10
- Statuut: 24 + statuten: 5
- Steun: 17 + Steunen: 10
- Stimuleren: 41 + gestimuleerd: 20
- Straat: 21
- Studio: 18
- Sturen: 20
- Subsidie: 21 + subsidies: 70
- Systeem: 37
- Talent: 15 + talenten: 20
- Tijd: 142
- Tool: 19 + tools: 22
- Traject: 124 + trajecten: 27
- Turbo: 15
- Uitleggen: 16
- Universiteit: 18 + universiteiten: 4
- Unizo: 28
- Uzelf: 27
- VDAB: 36
- Veilige: 19 + veilig: 4
- Verantwoordelijkheid: 28
- Verbinden: 19 + Verbinding: 22
- verdienen 46
- Verschil: 40 + Verschillend: 98
- Vertrouwen: 26

- Verwachting: 5 + verwachtingen 23
- Vlaams: 19 + Vlaamse: 22 + Vlaanderen: 81
- VLAIO: 21 + VLAJO: 25 (typefout: allen Vlaio)
- VOKA: 25
- Voorbeeld: 51
- Vorming: 27
- Vrienden: 22
- Vrijwilliger: 16 + Vrijwilligers: 40
- Vrouwen: 23
- VZW: 64
- Waarde: 28
- Welzijn: 24
- Wereld: 28
- Werk: 188
- Werking: 121 + werkingen: 17
- Winkel: 16
- Winst: 25
- Workshops: 43 + workshop 35
- zaak: 49
- Zakelijk: 24
- Zaken: 71
- Zeefdruk: 18 + zeefdrukken 14
- Zelfstandig: 21 + Zelfstandige: 51

Appendix 4: Woordfrequenties samengevoegd

Dit zijn de uiteindelijke woorden en hoeveelheden die gebruikt zijn.

- 14 Ambrassade
- 14 Cultuurloket
- 14 Engagement
- 14 Enge
- 14 Gemeenschap
- 14 Grens
- 14 Leiden
- 14 Proces
- 14 Resultaat
- 15 Babbelen
- 15 Boekhouding
- 15 Bussiness
- 15 Eerlijkheid
- 15 Ontmoeting
- 15 Regering
- 15 Turbo
- 16 Budget
- 16 Europa
- 16 Generatie
- 16 Laagdrempelig
- 16 Publiek
- 16 Uitleggen
- 16 Winkel
- 17 Atelier
- 17 Fase
- 17 Geleerd
- 17 Gemeente
- 17 Jeugdwerking

- 17 Realiseren
- 18 Coördinator
- 18 Decreet
- 18 Groeien
- 18 Jezelf
- 18 Kritisch
- 18 Ontwikkeling
- 18 Samenleving
- 18 Studio
- 19 Betrokken
- 19 Cijfers
- 19 Geïnteresseerd
- 19 Meerwaarde
- 19 Ouders
- 20 Activeren
- 20 Eigenaarschap
- 20 Evenementen
- 20 Georganiseerd
- 20 Ingediend
- 20 Kiezen
- 20 Locatie
- 20 Schepen
- 20 Sturen
- 21 Arbeidsmarkt
- 21 Artiesten
- 21 België
- 21 Bestuur
- 21 Marketing
- 21 Nuttig
- 21 Platform

- 21 Straat
- 22 Ambitie
- 22 Bovenlokaal
- 22 Doorverwijzen
- 22 Droom
- 22 Goesting
- 22 Universiteit
- 22 Vrienden
- 23 Community
- 23 Experimenteren
- 23 Methodiek
- 23 Omgeving
- 23 Ondernemerscompetenties
- 23 Passie
- 23 Situatie
- 23 Veilig
- 23 Vrouwen
- 24 Actief
- 24 Communicatie
- 24 Cultuur
- 24 Departement
- 24 Investeren
- 24 Muziekindustrie
- 24 Welzijn
- 24 Zakelijk
- 25 Brussel
- 25 Cohesie
- 25 Gewerkt
- 25 Inschatten
- 25 VOKA

- 25 Winst
- 26 App
- 26 Sector
- 26 Vertrouwen
- 27 Bewust
- 27 Initiatieven
- 27 Media
- 27 Slagen
- 27 Steun
- 27 Uzelf
- 27 Vorming
- 28 Beleidsmakers
- 28 Beroepskracht
- 28 Kwetsbare
- 28 Leuven
- 28 NEET
- 28 Professioneel
- 28 Starters
- 28 Unizo
- 28 Verantwoordelijkheid
- 28 Verwachtingen
- 28 Waarde
- 28 Wereld
- 29 Drempels
- 29 Faciliteren
- 29 Statuten
- 30 Dossier
- 30 Geloof
- 30 Redelijk
- 31 Definitie

- 31 Privé
- 32 Basis
- 32 Collega
- 32 Doelstelling
- 32 Ondernemend
- 32 Zeefdrukken
- 33 Profiel
- 34 Dienst
- 34 Sessies
- 35 Talent
- 36 Betalen
- 36 Nadenken
- 36 Product
- 36 VDAB
- 37 Corona
- 37 Expertise
- 37 Expressie
- 37 Systeem
- 38 Begeleiden
- 38 onderneming
- 38 Realiteit
- 39 Ondernemerschapsinitiatieven
- 40 Individueel
- 41 Kracht
- 41 Tools
- 41 Verbinden
- 42 Antwerpen
- 42 Skills
- 45 Gemaakt
- 46 Kansen

- 46 Kennis
- 46 Verdienen
- 46 VLAIO
- 47 Impact
- 49 Ecosysteem
- 49 Muziek
- 49 Zaak
- 51 Voorbeeld
- 52 Onderwijs
- 53 Gesprek
- 53 Lokaal
- 28 Initiatief 28
- 56 Vrijwilliger
- 57 Samenwerken
- 58 Opstarten
- 59 Creatief
- 59 Economie
- 59 Middelen
- 60 Ervaring
- 60 Kunst
- 61 Kunstenaars
- 61 Partners
- 61 Stimuleren
- 62 Model
- 64 Context
- 64 VZW
- 65 Duidelijkheid
- 65 Formaat
- 67 Risico
- 69 Coaching

- 69 Financieel
- 71 Zaken
- 72 Bedrijf
- 72 Zelfstandige
- 73 Jeugd
- 74 Doelgroepen
- 74 Ondersteuning
- 76 Nieuw
- 78 Workshops
- 79 Creëren
- 79 Ondernemingszin
- 81 Aanbod
- 82 Euro
- 83 Organiseren
- 83 Persoonlijk
- 84 Competenties
- 85 Haven
- 85 Overheid
- 91 Subsidies
- 98 School
- 98 Start
- 101 Groepen
- 102 Leren
- 104 Artistiek
- 104 Noden
- 104 Ruimte
- 106 Iedereen
- 116 Maatschappelijk
- 117 Effectief
- 122 Vlaanderen

- 138 Gasten
- 138 Sociaal
- 138 Verschil
- 138 Werking
- 142 Tijd
- 146 Jeugdwerkers
- 151 Samen
- 154 Traject
- 157 Baas
- 157 Netwerk
- 164 Geld
- 183 Interessant
- 186 Ondernemers
- 188 Werk
- 221 Ondernemen
- 223 Organisaties
- 226 Idee
- 252 Maken
- 289 Projecten
- 329 Jeugdhuis
- 483 Jeugdwerk
- 589 Ondernemerschap
- 966 Jongeren

Appendix 5: Vragenleidraad interviews

Hoofdvraag onderzoek

1. De hoofdvraag van de onderzoeksfase is: **Wat is een krachtig leerontwikkelingscontext voor jongeren om te kunnen beginnen met sociaal ondernemend handelen?**
 1. De leerontwikkelingscontext gaat over een algemene ontwikkeling die zich niet rechtstreeks stuurt op het beginnen van een onderneming in de klassieke zin (zie ook: de definitie van sociaal ondernemen later in het document)
2. Subvraag: **Hoe kunnen de jeugdwerkers/vormingsmedewerkers/coaches de jongeren ondersteunen bij hun ondernemerschap en ondernemerszin?**

Interviewleidraad

In dit gesprek gaat het erom om jouw specifieke ervaringen met ondernemerschapsinitiatieven binnen het jeugdwerk samen te bespreken. In andere woorden, het gaat om jouw ervaringen en expertise die ons een goede inzicht kunnen geven in wat de specifieke accenten zijn die jij of jouw initiatief leggen binnen ondernemerschap voor jeugd. Onze doel is om uit te vinden wat een wat een krachtige leerontwikkelingscontext is voor jongeren om te kunnen beginnen met sociaal ondernemend handelen. Bovendien willen wij ook achterhalen hoe de jeugdwerkers, vormingsmedewerkers, of coaches de jongeren kunnen ondersteunen bij hun ondernemerschap en ondernemerszin.

(Vragenlijst opgebouwd naar de methodiek Venturini & Munk en inhoud Bagicalupo et al., 2016).

Fase 1: Informatieve vragen

1. Om de officiële details maar eerst te bespreken, Wat is je achtergrond: Leeftijd/opleiding?
2. Bij welke initiatieven rond ondernemerschap ben je momenteel betrokken?
3. Heb je hiervoor ook bij andere organisaties gewerkt die met ondernemerschap of opleiding(strajecten) werken?

Fase 2: statements naar debatten

4. Waarom kies je ervoor om als jeugdwerker bezig te zijn met ondernemerschap?
5. Waarom denk je dat ondernemerschap juist *nu* zo belangrijk is?
6. Hoe zou jij vanuit het jeugdwerk ondernemerschap omschrijven?
 1. Kan jij drie ondernemerschapscompetenties noemen die belangrijk zijn in het jeugdwerk?
 2. Hoe zou jij (ondernemerschap)competenties beschrijven die jeugdwerk kan versterken?
7. Denk je dat jouw idee van ondernemerschap of competenties verschilt of juist gelijk is van andere initiatieven buiten het jeugdwerk (bijvoorbeeld Universiteit, school, bedrijven, VDAB etc.)?
 - a. Welke ondernemerschapscompetenties denk jij dat dus dat het jeugdwerk uniek maken?

8. Zijn er volgens jou veel verschillende standpunten over de waarde en methodiek van ondernemerschapsinitiatieven die worden gestimuleerd binnen het jeugdwerk?
9. In het jeugdwerk – dus ook binnen initiatieven die rond ondernemerschap werken – komt het vaak voor dat de deelnemers van de initiatieven zelf coaches worden. Met andere woorden, de coaches binnen het jeugdwerk zijn zelf vaak ervaringsdeskundigen van het aanbod. Hoe verandert het feit dat de coaches ervaringsdeskundigen zijn het aanbod van het jeugdwerk?

Fase 3: debatten naar actor-netwerken

10. Wat hebben jongeren volgens jou nodig om ondernemend te handelen?
 - a. Hoe speelt het aanbod van jullie organisatie hier op in?
11. Voor welke jongeren zijn volgens jou ondernemerschapsinitiatieven belangrijk?
 - a. Wat hebben deze jongeren nodig om ondernemend te handelen?
 - b. Zijn er documenten of beleidsmakers (bijv. EU, Vlaamse regering, regionale gemeentes, provincies, instituten) die bepaalde jongeren voorop stellen?
12. Wie zijn de grote actoren van ondernemerschapsinitiatieven binnen het jeugdwerk? Kan je deze mensen of organisaties bij naam noemen (*Interview noot: stimuleren op antwoord zowel op lokaal als bovenlokaal niveau*)
 - a. Welke steun geven deze actoren en welke juist niet?
 - b. Waarom denk jij dat deze actoren zoveel waarde hechten aan ondernemerschapsinitiatieven.
 - c. Met wat voor organisaties moet het jeugdwerk samenwerken om ondernemerschap succesvol te maken voor de jongeren?

Fase 4: Actoren naar netwerken (Regio-analyse)

13. Zijn er ook vormen van ondernemerschap die het jeugdwerk niet kan opnemen? (*Interview noot: Probeer hier ook een antwoord op werkvormen te stimuleren*)
 - a. Welke vormen van ondernemerschap zijn juist extra geschikt om op te nemen door het jeugdwerk?
14. Wat zijn volgens jouw alle mogelijke middelen (materiaal, geld, mensen, planning) die ondernemerschapsinitiatieven nodig hebben in het jeugdwerk?
 - a. Hoe denk jij dat middelen het aanbod rond ondernemerschap vanuit het jeugdwerk zouden veranderen?
15. Ondernemerschap is een relatief recente focus van zowel het jeugdwerk, als de Vlaamse regering, als de Europese Unie. Denk je dat er ook andere accenten rond “werk en jongeren” vergeten worden door deze ontzettend sterke focus?

Fase 5 Sneeuwbalvragen en reflectie interview

16. Waar haal jij jouw inspiratie vandaan om bezig te gaan met ondernemerschap?

17. Met wie zouden wij echt eens moeten praten als het om ondernemerschap binnen jeugdwerk gaat en waarom?
 - a. Welke bronnen (artikelen, onderzoeken, beleidsdocumenten etc.) zouden wij moeten lezen als het om ondernemerschap gaat?
18. Stel, middelen vallen weg, met welke bedrijven of individuele/privé initiatieven moet het jeugdwerk samenwerken om dan toch het hoofd boven water te houden?
19. Mag ik als slotvraag, nu ook vragen of jij nu kan benoemen in 2 of 3 zinnen wat een goed ondernemerschapsinitiatief binnen jeugdwerk maakt?
20. Heb je nog toevoegingen of vragen aan alles wat wij net besproken hebben?

Focusgroepleidraad

In dit gesprek gaat het erom om jouw specifieke ervaringen met ondernemerschapsinitiatieven binnen het jeugdwerk samen te bespreken. In andere woorden, het gaat om jouw ervaringen en expertise die ons een goede inkijk kunnen geven in wat de jeugd nu eigenlijk wil omtrent ondernemerschap. Onze doel is om uit te vinden wat een ideaal klimaat is voor vormingsmedewerkers en beroepskrachten om jongeren te kunnen aanspreken op de mogelijkheid om ondernemer te worden. Het idee dat jij als jongere ook een toekomst kan hebben als ondernemer. Stap 2 is dan om de jongeren die willen ondernemen te ondersteunen. Welke middelen hebben zij hierbij nodig? Natuurlijk komt deze vraag ook uit andere kant: Welke tools en begeleiding hebben jonge ondernemers nodig om hun onderneming op te starten en uit te bouwen. Dit interview is een zogeheten focusgroep. Dit betekent dat discussie eigenlijk heel welkom is, jullie mogen het met elkaar, met ons, en zelfs met het jeugdwerk oneens zijn.

Voor de focusgroepen zijn er geen standaard interviewvragen (naast een kleine introductie) in plaats daarvan willen wij discussie stimuleren tussen de jeugd zelf, ook zodat hun stem op de voorgrond treedt. Dit dient ook om de traditionele hiërarchie tussen interviewer en geïnterviewde te doorbreken. We proberen wel dezelfde structuren te achterhalen als in het individuele interview (Statements – Debatten – Actoren – Netwerken). Mocht het zo zijn dat voor wat voor reden dan ook er gekozen moet worden tussen één van de twee methodieken (bijvoorbeeld door tijdsdruk) dan zal, wanneer mogelijk, gekozen worden voor een focusgroep waarbij dan wellicht ook de jeugdwerker meedoet. Belangrijk is wel dat de sneeuwbalvragen dan nog wel gesteld worden!

1. Fijn dat jullie hier willen zitten. Bedankt. Laten we ons toch maar even snel voorstellen (korte introductie interviewers). Het is natuurlijk belangrijk om te weten wie je voor je hebt. Dus wij zouden jullie ook willen vragen jezelf even kort voor te stellen. Wie ben je, wat doe in het dagelijkse leven, en waarom zit je bij (noemen project/initiatief)?
2. Als een snelle introductie: We gaan het hebben over ondernemerschap. Misschien is dit voor jullie een bekend begrip, misschien niet. Wie hier heeft al een idee wat ondernemerschap is?

Wij zullen een kleine uitleg van ondernemerschap geven. Ondernemerschap is niet alleen het beginnen van een eenmansbedrijf, alhoewel dat natuurlijk ook kan. Het gaat ook om het omzetten van ideeën naar actie en om meerwaarde te creëren voor jou of voor je omgeving, dit kan financieel, cultureel, of persoonlijk zijn. Hierbinnen onderscheiden wij ook “sociaal ondernemen”. Sociaal ondernemerschap definiëren wij als innovatieve, sociale waarde creërende activiteiten die plaatsvinden in verschillende omgevingen: zowel in niet-winstgedreven (non profit) als in winstgedreven (profit) omgevingen.

3. Herkennen jullie je in één van deze definities van ondernemerschap? Zo ja, welke definitie en waarom en, zo nee, waarom niet?
4. Met deze definities in het achterhoofd vallen we maar gelijk met de deur in huis. Zouden jullie elk kort kunnen uitleggen waarom ondernemerschap voor jullie zo belangrijk is?

Visueel

5. Kan elk van jullie op een blad uittekenen wie of wat jouw allemaal steunt in jullie groei tot ondernemers?
 - b. Bespreken bladen. Wat zijn opvallende gelijkenissen/verschillen.

6. Kunnen jullie een weekschema tekenen waarin jullie aangeven per dag hoeveel tijd je besteed aan verschillende activiteiten die te maken met jouw groei als ondernemer?

Stellingen

7. Ondernemerschap is noodzakelijk om als jongere goed werk te hebben in onze samenleving!
8. Jeugdwerk is de plek bij uitstek waar jongeren kunnen groeien in de competenties die zij nodig hebben als ondernemers!
9. Ik kan meer leren bij een bedrijf over ondernemerschap dan bij het jeugdwerk!
10. Ondernemerschapscompetenties zijn voor iedereen hetzelfde!
11. Ondernemerschap zorgt ervoor dat culturele of economische verschillen tussen jongeren verdwijnen!
12. Als laatste vraag, wat zouden jullie willen zeggen tegen jeugdwerkers of beleidsmakers waar zij absoluut rekening mee moeten houden rond jong ondernemerschap?